Volodyslavych, Antin
Orly

PG
3948
V526
075
1907a

АНТІН ВОЛОДИСЛАВИЧ.

UKR RES
DUPLICATE.

Orly

ОРЛИ.

КОМЕДІЯ В 4 ДІЯХ.

ЛЬВІВ, 1907.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ.
зареєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові.

JUL 1983
PG
3948
V526
O75
1907a

Завсіди труднійше нищити, ніж творити, а коли те, що мусимо нищити, зоветь ся трівіялїзмом і глупотою, до нищеня треба не тільки відваги, але й погорди.

(*Оскар Уайльд: Критик, як артист — діяльоґ*).

UKR RES
DUPLICATE
UKR. INSTITUTE
GIFT

Діеть ся на галицькій Україні.

ПЕРША ДІЯ.

ОСОБИ ПЕРШОЇ ДІЇ.

Др. Роговський, адвокат.
О. Карпович, парох.
Снарський, судовий радник, голова »Бесіди«.
Ходанезич, судовий секретар, голова »Бояна«.
Ходаневичка, його жінка.
Петрик, інтеліґентний ремісник, голова ремісницької »Волі«.
Шелестун, артист-маляр.
Щербань, академік.
Станко, академік.
Грубий добродій, радник.
Чуйкевич, міщанин, голова »Міщанського Касина«.
Старий професор.
Молодий професор.
Молодий суддя.
Секретар виділу »Бесіди«.
Член виділу »Бесіди«.
Боянїсти I—III.
Боянїстки I—III.
Грачі в шахи I—II.
Кібіци при шахах I—II.
Петро, слуга »Бесіди«.

Читальня в кімнатах »Бесіди«. На право два вікна; перед ними довгий стіл заложений часописями і коло нього під стінами лавочки, криті плюшом, а від салі крісла. В глибині двері до головної кімнати: салі, де відбувають ся збори; по обох сторонах дверий положені лавочки; крізь відчинювані деколи двері видно учасників зборів. У правому углі читальняної салі доволі високий пульт із приладами до писання, у лївому піч із коминком. У лївій стіні відчинені двері до картової, куди заходять ріжні люди; по обох боках дверий, лавочки, а перед ними два круглі столи. При першому сидить кілька мужчин: два грають у шахи, инші придивляють ся; при другому сидить Грубий добродій, читає часопись, пе пиво з великої склянки, що стоїть на столику.

На салї рух. Багато мужчин, особливо молодших, багато жінок і дївчат... Всї вельми оживлені, гуртують ся тут то там, переходять із місця на місце, перечать ся, сьміють ся, забавляють ся. Такий самий живий, раз поважний, раз дуже веселий настрій при столах із картами й шахами. Всї вижидають кінця полїтичних зборів, що відбувають ся в салї в глибинї, бо після них має бути там проба »Бояна«.

Перша боянїстка (до Ходаневича). Коли даєте представленє, пане секретар?

Ходаневич (викручуєть ся). Або я знаю... або я знаю... я здав усе на пана Станка.

Друга боянїстка. Буде сьогодня проба Бояна, чи нї?

Ходаневич. Алеж, прошу панї... буде... буде... прошу почекати...

Друга боянїстка. Я вже йду, я не жду.

Третя боянїстка. Вже девята година минула... Їздять, просять... а потім проби нема!

Перший боянїст. Побачите, пане секретар, що як нинї не буде проби, то не буде вже нїколи.

Ходаневич. Абож я не знаю... абож я не знаю... А щож я вдїю?... У нас усе своїм Богом! Ми маємо пробу, то вони визначують полїтичні збори!...

Перша боянїстка. А коли-ж драматична проба?...

Ходаневич. Пане Станко, чомуж не було сьогодня драматичної проби? То вже, чую, кількох проб не було.

Станко. А щож я винен, що раз прийдуть сї, раз ті, а нїколи нема комплету. А сьогодня найлїпше, таки нїхто не прийшов і я дурно сидїв та тратив час.

Друга боянїстка. Буде раз уже проба „Бояна“, чи нї?

Ходаневич. Зараз скажу... я зараз усе скажу... (виривасть ся і йде на салю, де є збори).

Перший кібіц (кричить, схоплюєть ся і біжить довола стола). А що? Може ні? Може ні? Ану! Ану!

Другий кібіц. Вам що біг дав! А чорний бігун! А чорний бігун!

Перший грач у шахи. Кібіци мовчати! Води в рот...

Перший кібіц. Е... ждіть! (до другого кібіца). Просимо! Просимо! Ми бємо конем!

Другий грає у шахи. Ого! Вже радники! Ого! Вже біда! Панове кібіци! Тихо!

Другий кібіц. Добре, добре! Бийте конем! Що тихо сидіти! Най бє!

Перший кібіц. А тепер — шах!

Грубий добродій (встає від стола, потягає пива і йде до шахістів). Ану?... Ану?...

Другий кібіц. Ми тут...

Перший кібіц. Ви таам? Агааа!...

Другий кібіц. Агааа!... А бачите?

Перший кібіц. Бачимо. Бачимо.

Грубий добродій (махнув рукою, пішов до свого пива).

(Сідають знов на своїх місцях і вдумують ся у гру).

Перший боянїст. Що будемо крутити ся! Співаймо тут.

Другий боянїст. Та пішов наш голова.

Перша боянїстка. Маємо головиху...

Друга боянїстка. Кличмо голову.

Ріжні голоси:

...Кличмо голову...

...Добуваймо ся до салї...

...Розгонїм полїтиків...

...Проба „Бояна“ важнїйша, ніж якісь там збори...

...Що то значить робити збори тодї, на коли заповіджена проба!...

Перший боянїст. Прошу панства! Я подаю проєкт: Співаймо тут. Ми маємо такі самі

права, як і вони, коли не більші. Хто за тим, аби співати?

Голоси: Я... і я... і я...

Дехто: Співаймо, співаймо!

Инші. Годі... годі... Треба заждати.

Перша боянїстка. Все ждати і ждати!

Третя боянїстка. Деж дів ся наш голова?

Дехто. На салї.

Инші. Пане голова... пане голова...

Перша боянїстка. Або полїтика... або „Боян“!

Третя боянїстка. Добре берім ся до голови! Чому не пильнує проб?

Ходаневичка. А щож муж в силї вдїяти...

Друга боянїстка. Все, як би енерґічний...

Ходаневичка. Він слабий...

Перший боянїст. Голова від паради!

Ходаневичка. Виберіть собі иншого. Я не можу, анї мій муж не може. Ми слабі... Наші нерви... Нас вспилували...

Третїй боянїст. Хорі сидять дома за печею, а не лїзуть між здорових...

Ходаневичка (глянула на нього люто. Змовчала).

Друга боянїстка. Кличмо голову. Кличмо голову.

Скілька голосів. Пане голова! Пане голова! Буде проба?...

Инші. Десята доходить! Співаймо, то виженемо їх.

(Дехто починає пісню. Инші другу...)

Ходаневич (виходить із салї на ліво). Прошу панства... алеж прошу панства... Ще хвилинка... ще хвилинка... (Пісня уривасть ся).

Панї. Я піду... і я... і я... Десята година.

Ходаневич. Алеж змилуйте ся... Ще хвилинка... Прошу заждати.

Дехто. Ідіть... випросіть їх... Що то з колітвками бавити ся в політику.

Инші. Най перервуть! Най перенесуть збори на завтра...

Перший боянїст. А я таки своє мовлю, що як нинї проби не буде — то... то не буде нїколи!... А уважайте, що нас фіякер коштує три коронї... До всїх їздили...

Ходаневич. Аякже... І справдї зійшли ся панство, як нїколи. Дуже численно зійшли ся.

Шелестун (виходить із салї — позїхаючи). Аааа...

Перша боянїстка. Що з того, що зійшли ся, коли проби не буде!

Шелестун. Уже кінчать! Будете ще співати! Не журіть ся!

Ходаневич. Буде, буде проба!... Прошу менї вірити, що буде. Як не цїла, то бодай пів, бодай чверть. Чуєте, що вони кінчать.

(Чути оплески в салї на лїво. Небавом оплески повторяють ся кілька разів — раз по раз).

Молодий професор (виходить знуджений із салї зборів). Ет! Чорт побери таку роботу.

Перший боянїст. Яку роботу най чорт побере, пане професор?

Молодий професор (закурює папіроску). А цїлу ту нашу полїтику. Зійдуть ся, плетуть, торочать нї се, нї те, і то коби хоч що з того вийшло! А то де тобі! Ми радимо, жеремо ся, рішаємо, а Поляки зроблять своє. Я мовлю, що то пса варт цїлий той наш труд тай захід!

Шелестун. А чому ж, пане професор, будьте ласка', не станете на зборах і не скажете сього на салї, тільки тут, де вас нїхто не чує!

Молодий професор. Треба менї ще депунціяції. Досить із мене, що піду на збори! Инші й того не роблять.

Шелестун. От таке то! Добре, що піду. А зійдемо ся, то всї, як би води понабирали в рот. Хто дивив ся б на наші поважні міни, то думав би, що, Бог зна', які ми певні себе й доброго виеліду своєї роботи. Не штука сьміяти ся в кулак один із одного поза плечима.

Молодий професор. Залежить, добродію, як хто дивить ся на справи. Може хто й сьміять ся поза плечима инших. Але є й такі, що трактують справу поважно.

Шелестун. Не ліпше то сказати собі правду в очи: Пуста наша тут бесїда, пустодурно тратимо тут час на наради. З нами нїхто не числить ся й так! Не ліпше то обернути час на які хосеннїйші занятя, ніж висилювати ся на пусте полїтиковане. Що то дути ся, коли й так не має нїхто, хиба за помело.

Молодий суддя (що вийшов із картової). Кого, пане артист, не мають за помело?

Перший боянїст. Пан Шелестун попадає у свій звичайний з'їдливий настрій.

Шелестун. Навпаки, панцю! Мій звичайний настрій дуже веселий.

Молодий суддя. А ще в добавку, як чоловік на „Бесїдї"! Правда, пане артист? Тут рух, товариство... а як іще які збори, то маєте відразу: „рух у наших товариствах".

Другий боянїст. Ет! Збори! Можна занудити ся на смерть!

Молодий суддя. Розуміеть ся, коли хто не знає, де шукати гумористичного елементу у наших зборах. Особливо у полїтичних. То лише собі уявити ту тьму полїтиків. Один хитрун, один нарванець — а най оба счеплять ся — історія! А ціле їх окружене: сей спить, аж хропе, той позїхає й сопе, тамтой надув ся, як сич і тільки пальцями на череві перебирає! А вже, як добродїй Н. (nomina sunt odiosa) зачне скакати, та

„хвали мене ротику“ — досить до забави. Я тільки жалую, що задля любови до сьвіжої вепрової, мусів припізнити ся сьогодня.

(Чути оплески на салї).

Молодий суддя. А що? не мовлю! Припізнив ся! (Йде на салю).

Молодий професор. Уже мусїли нарештї вибрати голову комісії.

Третій бояніст. Тільки не знати чи лїпшого, як наш?

Шелестун. То залежить. Усюди є свої хиби є й прикмети.

Ходаневич. Що панство мовлять?

Дехто (сьміють ся).

Перший бояніст. Питаємо, чи буде проба, пане секретар.

Перша бояністка. І драматична...

Ходаневич (байдужно). Буде, буде... все буде... Пане Станко! Пане режісер! Що чувати із представленєм? Що вибрали на третю штуку?

Станко. Питайте ся... Не хочуть трьох одноактівок!

Ходаневич. Хто не хоче?

Станко. Нїхто не хоче.

Ходаневич. Щож се значить?

Станко. Хочуть грати: „Учителя“.

Ходаневич. Добре. Най буде. То все одно.

Станко. Але я думаю, пане секретар, що годї було перед приїздом театру. То треба вивчити ся... Не можна пускати людям блахмана...

Ходаневич. Алеж, пане, хто то бачив!... То аби добрий суфлєр! Ви не знаєте нашої публїки?... Нїби то хто прийде?... Знавцї?... Своїм боком, що то лїпше би щось трохи веселого, бо за решту вистала би патріотична цїль...

Шелестун. Так, як звичайно. Патріотична цїль на кождім кроцї! Усюди патріотична цїль! Хибаж не патріотичну цїль ми маємо перед

очима, як, на приклад, вибираємо сьогодня кандидата на голову комісії. Але я цікавий, чи хто із нас кивне пальцем, аби запевнити вибір нашому кандидатови? Мені бачить ся — ледви! А хибаж не патріотична се ціль і робота, коли ми закладаємо читальню одну за одною, розуміеть ся, не дбаючи ні раз, чи будуть вони животіти, чи таки від разу позаснічують ся. Але на що далі шукати! Миж навіть у забаві не дбаємо про вдовілле публіки. Хибаж не мовите ви самі, що патріоти-родимці прийдуть із патріотизму і заплатять із патріотизму гроші? А нам тільки про се й іде! Бо чи там плюне нам хто в лице —

Другий боянїст. Щоби вже так із самого патріотизму платили гроші —

Шелестун. Я рішучо тверджу, що з самого патріотизму. Хочете доказу? Конче хочете? Зараз будете мати. Гляньте лише, як приїде театр, чи не сьвітити ме саля пустками? А там грають артисти! Тільки, що се вже не так дуже патріотична ціль!

Ходаневичка. Які там артисти, які артисти! Актори, комедіянти, жебраки, що для хліба товчуть ся по сьвіті! (Іронічно). Артисти, артисти! Ще скажете, що вони житє жертвували! Та розуміеть ся! А най не жертвують житя, то що їсти муть? А ще то так дуеть ся, що й справді гадав би хто, що воно не знати що! Дармоїди!...

Шелестун. Ага!... тепер усе розумію, чому наші пані не ходять у театр.

Ходаневичка. Так! Аби ви знали, що тому.

Шелестун. Дуже добре знати

Ходаневич (до жінки). Та бо ти, любцю, пересаджуеш! (Жінка надула ся). Не конче зараз тому. Але то все складаеть ся: Дорогі місця, самі драми. І то коби ще фільософія у них, як у Горького, а то саме брудне житє...

Шелестун. Е, Ґорького! Нас не то Ґорький, але не знати хто не рушив би. Зрештою наше щастє, що нашого життя не доторкають ся літерати. Якоїж би вони тут дошукали ся фільософії! Якби там почали добирати ся до нашого філїстерства, до нашого легковаження всього, нашої байдужности.

Грубий добродій. Хе, хе, хе... Чеше, як з книжки, господине! Мовите, до нашого філїстерства, до нашої байдужности!.. Рація, рація! Ваша рація, Philistera omnipotens! Господине!

Ходаневич. А най собі про мене чешуть, що й кого хочуть. А я таки ще раз своє мовлю, що таку велику скількість вистав годі оплатити.

Шелестун. Особливо, як хто має каменицю. Правда? Але то піти до театру, то не те, що пописати ся патріотизмом і піти на підло відограну аматорську штуку. Те люксус, а се патріотична ціль, патріотичне діло... Се запишуть патріоти на рахунок патріотизму. А приїде театр: Моя хата з краю... шкура, бач, не видержить...

Ходаневич. Ну, ну... ну, ну... ви так зараз, ви так зараз...

Ходаневичка (нетерпливо). Буде, котику проба, чи ні?... Бо мене се так розстроїло...

Ходаневич (збентежений). Зараз, синку... Я зараз...

Дехто (усьміхаєть ся злобно).

Ходаневич (отвирає двері на ліво, стає в дверех звернений до президії зборів. Непевний, що робити. Крізь відчинені двері видно хвилину, на якій сидить при столї отець Карпович, хитрий Єзуїт, поважний, як пристоїть голові місцевої Руси. Його очи бігають по салї, а тепер перескакують кілька разів нетерпливо на Ходаневича У руках, держить дзвінок, і дзвонить ним від часу до часу.

Побіч нього сидить секретар і крутить у пальцях оловець, але не нотує нїщо.

Коло трибуни — ряд лавок. На них засїли у ріжних позах: професор із золотим хрестом, вдивлений в те місце, де слїд хрестови бути, прокуратор на пенсії — що хитає вічно го-

ловою, і признає рацію всім і вся. Молодий суддя стоїть із заложеними руками з цинічною усьмішкою на лиці.

Дальші слухачі:

...пан, що довбає нігті із знудженою міною...

.. пан, що позіхає раз у раз, і висуває що раз далї перед себе ноги...

...пан, що поправляє лївою рукою цвікер і гладить ніс і чоло повисше нього, а праву держить у кишені від сподень...

.. пан, що сидить із похиленою долї головою, й із заложеними руками — спить чи думає...

...пан, що тре карк лївою рукою і хитає при сїм головою то сюди, то туди..., ..., . ., ... инші знуджені й заспані лиця).

Хтось (говорить на задї — голос Снарського)... іще, раз мовлю, нема й не буде, так, прошу менї вірити, нема й не буде для нас відповіднїйшої хвилї. Але добре мій передбесїдник сказав: Усї роздори на бік.

Пан, що поправляє цвікер (махнув рукою).

Хтось (голос Снарського). Нам треба поважного кандидата. Когось, що з'єднав собі симпатію всїх, чоловіка, що будує, а не руйнує.

Хтось инший (голос Роговського). Прошу парляментарно.

Хтось (голос Снарського). Я нікого не обиджаю. В народнїх справах нема обиди одиниць. Одиниця не істнує, де йде про інтерес загалу. Нам треба поставити кандидатом чоловіка симпатичного, любленого, загально поважаного, чоловіка, що знайде підпору у сьвітської й духовної інтелїґенції, проти якого не виступлять селяни, анї міські робітники, якого поручить владика і проти якого не заявить ся староста. Нам треба кандидата, що буде мати запевнений вибір. А є ним тільки отець Карпович.

Карпович (клаяеть ся головою з прихильною усьмішкою на лиці).

Хтось (голос Снарського). Нашому кандидатови

ніхто не сьміє сказати, що се чоловік без такту, що се чоловік нарваний, що се...

Роговський (біжить до президії). Прошу о голос! Прошу о голос!

Карпович (дзвонить). Пан Снарський має голос!

Роговський (бє пястуком до стола). Алеж я не дам йому говорити!

(Загальне порушенє).

Ріжні пани... (протестують).

...Дістанете й ви голос.

...Не маєте голосу.

...Некультурність.

...І то хоче кандидувати.

...Прошу парляментарно.

Карпович (дзвонить без упину).

Роговський (кричить рівночасно). То не може бути! Мене ніхто не сьміє обиджати! (До голови). Ви повинні упімнути, візвати до порядку! Що за спосіб!

Карпович. Не було потреби взивати до порядку.

Роговський. Я не позволю обиджати себе!

Карпович (встає). Алеж вашого імени тут ніхто не нарушив.

Роговський. Треба аж по імени! Скільки нас є кандидатів? Я й ви. Але що то про мене йде, тож ви...

Карпович. Пане, прошу не забувати ся!

Петрик (підходить до Роговського). Пане доктор, пане доктор, хто-ж бачив! (До Карповича). Я мушу також сказати, що деякі пани за багато позволяють собі.

Хтось (голос Снарського). Нема тут: деякі пани! Пане голово, я ще не скінчив. Чи буду мати голос?

Карпович (дзвонить).

Петрик. То не штука тут мати голос (ви-

махує пястуком), то не штука тут мати голос! А чому пан радник і инші пани радники і... і...

Молодий суддя. І не радники...

Петрик. Чому пани не покажуть свого голосу на вічах, на передвиборчих зборах, перед народом, чому пани не попишуть ся своїм голосом. Не штука то при зеленім столику голосувати. А як прийде що до чого, то відбирати голос тим, що товчуть ся по селах, по вічах, по зборах, що із воза майже не злазять! Не штука обиджати тут діячів! Мені доктор Роговський ні брат, ні сват, але мене болить його обида. Мене болить, бо я був сьвідок, кілько він зробив.

Пан, що довбає нігті. Для себе.

Петрик. Для народа зробив. Ну і для себе. Розуміють ся, що для себе, а не для того, що й кроком не рушив ся ні на одно село.

Роговський. Пане Петрик! Ви лишіть. Я сам розмовлю ся із паном Снарським.

Перший боянїст (до Ходаневича). Пане секретар, проби не буде!

Ходаневич. Чому?

Перший боянїст. Пані розходять ся.

Ходаневич (із дверий до президії зборів). Прошу о голос! У наглій справі...

Ріжні пани... (протестують то головою, то руками, то півсловами).

...Не перебивайте.

...Не можна.

...Проби не буде.

...Просимо на салю.

Ходаневич (далї з дверий). Але в наглій справі!... (по хвилї). Я коротко. Ми їздили спеціяльним фіякром просити пані на пробу „Бояна", а як проби не буде, то ніхто більше...

Петрик. Запріть двері.

Ходанєвич (бентежить ся)... Ніхто більше... (іде на салю і запирає за собою двері ...

Перший грач у шахи (поставив із силою фіґуру)... Прошу! А бачите...

Всї (придивляють ся).

(Грубий добродій і дехто з Боянїстів і Боянїсток підходить до стола).

Другий грач у шахи. Га... Щож діяти... Дякую за лекцію...

Грубий добродій. І поставте пива. (Бє кулаком о стіл)... Так!..

Другий грач у шахи. Варто... варто... (кричить): Петре!... (числить): раз... два... три... (до Петра, що входить із картової кімнати): Шість великих...

Петро. Зараз, прошу пана професора... (До грубого добродія: А пану радникови також?...

Другий грач у шахи. То вже разом! Гони!

Грубий добродій. А тепер, господине суддя, я з вами. (Міняють ся партнери, кібіци... загальний рух... Петро приносить пиво).

Перший боянїст. Петре! Два рази чай...

Петро. Зараз буде... (виходить... Небавом приносить дві склянки чаю...)

Тимчасом:

Ходаневич (вилїтає із салї крайно лютий. За ним Снарський. Їх обступають).

Дехто. Буде проба?... Нї?... Так нема чого ждати...

Ходаневич. То не може бути, то вже край! На найблизшім засїданю порушимо справу.

Боянїст. Що стало ся? Не скінчать гре?...

Боянїстки. Хиба ходім... По що ждати... Не буде проби...

Снарський. Я давно вже мовив, що з колтунами нема що вязати ся... Колтуни...

Ходаневич. Аби він сьмів менї сказати: Ся саля не „Бояна“ — але „Міщанського Ка-

сина"! А „Бесїда" не віднаймає у „Каспна"? А ми „Бесїдї" не платимо двіста корон?...

Снарський. Не іритуйте ся... Треба радити...

Перша Боянїстка. Але проби не буде?

Ходаневич. Панство мої дорогі! Прошу на хвильку спинити ся... Зараз буде... зараз...

Снарський. То не буде инакше, доки ми не будемо мати свою власну хату.

Ходаневич. То скандал, аби через ту сотку, що треба заплатити за льокаль при широкій улицї, ми тиснули ся тут у купі з колтунами!

Член видїлу „Бесїди". Девятьсот корон річно більше, пане секретар, не сотка!

Ходаневич. Велика річ. А льокаль мусить бути відповідний до гідности членів.

Член видїлу „Бесїди". А до грошний нї?...

Ходаневич. Піднести вкладки...

Член видїлу „Бесїди". Як заплатять!

Ходаневич. Зложити при кінцї року по десять корон. Через дурну сотку не мати льокалю..

Член видїлу „Бесїди". Алеж пане секретар, девятьсот корон, не сотка! Дайте себе переконати!

Ходаневич. Ну, най буде девятьсот. Велика річ. Що буде, то буде... Зрештою якесь представленє, якийсь концерт... в кінцї скинути ся по десять корон...

Щербань (що приступив уже перед хвилиною, злобно). Пане секретар.. прошу з ласки своєї заплатити вступ на відчит за себе і за свою паню за сю і за ту недїлю по 10 сот. від особи, разом 40 сот.

Ходаневич (з легковаженнєм): Не знаю, чи буду мати дрібні... (Виймає протекціонально мошонку і кидає гроші на стіл). Маєте...

Станко (виймає з кишені довгу книгу членів бібліотеки). А може би пан секретар заплатили вже при нагоді залеглу вкладку до бібліотеки „Просьвіти“?

Ходаневич. Алеж прошу я вас, дайте мені спокій із своєю бібліотекою. Що місяця кажу вам, вичеркніть мене із членів, а ви ні й ні... Я маю свої книжки!

Станко. Алеж, пане секретар, 40 сотиків місячно!

Ходаневич. Чуєте, що маю свої книжки.

Станко (недовірливо). Ну, ну...

Ходаневич. Не вірите? Як собі схочете. Але з бібліотеки вичеркніть мене. (Встає). І дайте мені раз на все спокій із залеглими вкладками.

Станко. Але пан секретар заплатять за 5 місяців по 40 сотиків. разом дві корони.. Правда?...

Ходаневич Ні. Не звичив книжок — не плачу. Цікава імпертиненція! Коли я вже казав вичеркнути себе, а він мені вічно лізе в очи.

Снарський Брус... (встає також. Ідуть один у сей, другий у той бік кімнати).

Член виділу „Бесіди“ (до Станка, Щербаня й Шелестуна, секретно). Знаєте, як були вечерниці на молодіж, то він (показує на Ходаневича) за жінку заплатив корону, а про себе сказав: „Я не плачу, бо тілько подивлю ся і йду“. А я добре наглядав за ним. До півночи сидів, у карти грав і пішов коло першої разом із жінкою — а корони не дав...

Шелестун. А чому? Бо то привикне в попівській сімї до дурничок — йому все — а він ніщо... А в урядницькім домі до хабарів навикне і знов ціле житє: йому все — але щоби він — о ні! Він нічого не любить дати. Вже не дивую ся мужицькій дитині. То цілу свою молодість бідує, нуждує, а коли дірветь ся потім гроша, то від разу хотів би стати як не поміщиком,

то бодай каменичником... Але бо то панські та попівські діти, то гірше мужицьких. Все для себе, все для своєї сімї, анї сотика для инших...

(Після тих слів наближають ся до стола із шахами).

Щербань. Патріоти!... (звертаєть ся в сторону салї і йде по хвилї до середини).

Грубий добродїй (підхоплює, не відвертаючи ся від шахів) Так звані патріоти, господине! А якже... Так звані... Нї... Ага!... Ви мудрагелю... Ви хотїли тут, а потім тут, а потім ґард'... Хто би вас не знав... Патріоти... так звані... Господине... Але я вам: о, так..

Ходаневич (що заглядав на салю). Прошу панства на салю... Вже кінчать...

Перший грач у шахи. Я не можу, я не можу.

Грубий добродїй. Ви господине не лютуйте... Бачите як воно?... (встає і йде до першого грача у шахи, закладає руки у кишеню й свище). А що?... Ви зі мною?... ви не лютуйте... і не журіть ся, Василію. Соломоне премудрий...

Перший грач у шахи. Я не лютую... не журю ся.. Але я не люблю, як хто стоїть надімною... Я не можу грати, як з усїх сторін крякають радники над чоловіком.

Грубий добродїй. Ходїть на салю, слухати співу, так званого...

Секретар видїлу „Бесїди". Пане раднику! Перепрошую.

Грубий добродїй (спинюєть ся: коло нього пристає кілька панів). Що собі желаєте, господине?

Секретар видїлу „Бесїди". Що стало ся з тим письмом, яке ми мали вислати до Преосьвященого по причинї іменованя його... Знаєте?...

Грубий добродїй. А знаю, знаю... Добродїю, господине... позвольте, що стало ся з тим письмом, яке ми мали вислати до Преосьвященого по причинї... знаєте?...

Дехто (сьміеть ся).

Секретар виділу „Бесіди“ (йде до пульта й виймає книгу протоколів).

Грубий добродій. А бачите?... Я мав його підписати...

Секретар виділу „Бесіди“ (відчитує). Вистилізувати письмо до Преосьвященого має пан радник... (показує на Грубого добродія).

Всі (порскають сьміхом).

Грубий добродій. А підпис голови є?...

Секретар виділу „Бесіди“. Є... прошу...

Грубий добродій. В такім разі винуват!... Бігме винуват!...

Секретар виділу „Бесіди“. А бачите, пане раднику?... Хто мав переписати і підписати... а хто вистилізувати?

Грубий добродій (робить незвичайно комічний заклопотаний рух). А то ви не вислали ще?... Ну, то вистилізуємо, коби не забути... (Іде на салю).

(Із салї на ліво виходять мужчини: старші, молодші — до салї йдуть боянїсти, боянїстки... Коротка виміна думок між молодими мужчинами й жінками):

...Як би то без полїтики жити годі...

...А ваш спів...

...У вас і без полїтики затуманені голови...

...Також не мали коли радити...

...А зась вам до нашої наради...

...Ви тільки не рахуйте ся із словами, ви премудрі полїтики...

...Батьки народа...

(Між иншими виходять Щербань і старий професор).

Старий професор (держить Щербаня під руки. Солоденько). Я, любчику, давно думаю... Тільки, яка тут публїка?... Га?...

Щербань. Пан професор можуть зайти колись у недїлю на відчит...

Старий професор. Я то вже давно чув, що є тут відчити... А яка, мовите, публїка?... Бо

то залежить від того... Бачите мені треба... Не знаєте ви, що вийшло за останніх двайцять років про рус ку літературу з XII в.?

Щербань. Не можу служити.

Старий професор. Бачите, я мав би виклад. Я дуже навіть хотів би поділити ся своїм відкриттєм із ширшою громадою... (Таємничо). Я, бачите, пояснив одно темне місце в старім памятнику з XII віку... Але то таке темне місце, якого до тепер ніхто ще не доторкав ся... Воно якби не істнувало для вченого сьвіта... Якби його не було... Ніхто, бачите, не міг відважити ся... А я, любчику, пояснив його... (з тріюмфом). І то, бачите, не так пояснив, аби хто міг збити мене! Ні! Воно вже цїлком ясне! Воно не збите, мовлю вам, те моє поясненнє... (Вимахує затисненим пястуком). Воно тепер стоїть на такій твердій основі... (Ловить ся за голову). І аж чоловікови дивно, що стільки літ не міг ніхто попасти на таке поясненнє...

Щербань. Добре, пане професор... Тільки...

Старий професор (із жалем). Я знаю, я знаю... Ви хочете мені сказати, що то не для нашої публіки... Я знаю, знаю... До того треба спеціялїстів... або .. або дуже інтелїґентних слухачів... Так... так... (прощаєть ся із Щербанем). Я то знаю... А якже .. то не для нашої публіки... (Здивований обертаєть ся до салї). Що, ще співають? ..

(На салї спів при акомпанїяменті фортепяна: »Як умру, то поховайте мене на могилі«... Перериваютъ, перестають, співають то в один голос, то в другий, то всї, вкінцї віддають пісню добре.. поправно...

Тим часом із салї виходить др. Роговський і приступає до Щербаня)

Др. Роговський. Що тепер дієте, товаришу?

Щербань. Шукаю прелеґентів на виклади. Може ви, пане доктор, виголосите який виклад?

Роговський. Дуже радо! Я обіцяв вам

уже давно виклад на тему: „Теперішня хвиля і Українці“.

Щербань. Дуже гарно! А на коли заповісти?

Роговський. Коли маєте вільний час... Хоч би за дві неділї. Чи не пішлиб ви із своїми виклатами на села?

Щербань. Я й міркую над тим.

Роговський. Тільки не переміркуйте, як Станко.

Станко. Що вам говорити, пане доктор, коли у вас уже не чоловік, хто не так думає, як ви.

Роговський. Якось ми до недавна не ріжнили ся своїми поглядами. А від якогось часу не досить, що розійшли ся, але ви ще не можете доволї нарити ся підо мною.

Станко. Я випрошую собі таку бесїду.

Шелестун. Ти доктор панів академіків не займай! Молода кров... Празники... А ти що?...

Роговський. Чорт бери празники! Най празникує, хто хоче празникувати, але най не обкидає болотом того, що сам будував і величав.

Станко. А як прийшло ся до розуму й побачило ся, що не все золото, що сьвітить ся?...

Роговський. Добродїю! Всьо добре — тільки не рити! Тільки не рити! Хиба я не знаю про ваші бесїди з радикалами мужиками? Вже не один із них говорив менї про ее! То так робить чесний чоловік? Така у нас інтелїґенція?... Працювати із кимсь, а відтак болотом його обкидати?

Станко Перед нїким не обовязаний оправдувати ся із своєї діяльности (відходить до стола з часописями).

Роговський. То тільки рутенський мозок може здобути ся на таку відповідь.

Щербань. Лишіть, пане доктор... Позвольте: що до тих викладів по селах... Із якої области думаєте найпотрібнїйші?

Роговський. То тільки рутенець спосібний на таке!

Щербань. Та лишіть, пане доктор. Я вертаю до викладів. Менї бачить ся, що на села требаб іти з практичними викладами із области економії. Дуже потрібні правні поради, а не завадить також історія України.

Роговський. На се останнє годжу ся! Особливо на козацьку періоду. Але її вихіснувати до політичних аґітаційних цїлий... Се гаразд... Але що знов тикаєть ся економічних справ?... То пусте! Що варто все те без політичного осьвідомлення? А правні поради? Які? про тестаменти? Будете вчити мужиків писати тестаменти, а за скілька років вони не мати муть із чого робити тестаментів! Нї, добродїю! Тепер така важна хвиля, що треба увесь наклад працї обернути на політичне осьвідомленнє нашого народа. Тепер усе, що жиє, повинно піти на села, між народ.. Не хлопоманствувати, але піти із усім своїм знаннєм, як сьвідомі провідники і будити народ до політичного життя. Вирвати його з отуманення і піднести до зрозуміння висоти й ваги хвилї... Пане Щербань, як пересиимо сей момент — так ми пропали! Саміж знаєте, який тепер горячий час! Кождий день несе сотки несподіванок! А ви заручите менї, що ще далеко та хвиля, коли історія покличе нас перед лице народів усього сьвіта і спитає нас: Що ви вмієте? Га? Чого ви вивчили ся? Ну! Покажіть! Зложіть тепер свій іспит із життєвої науки. Се таке неможливе? І вірте менї, що коли навіть не покличе всїх нас до іспиту у тисячлїття, то від нас, галицьких Українців, зажадає рішучо рахунку із використання пятьдесятьох років свободи. А що

тоді?... Якими ми станемо перед лицем культурних народів? Як виправдаємо ся перед судом історії?...

Шелестун. Ми мусимо тепер під сю хвилю перевороту перейти добру школу. У місяцях треба пережити те, що при спокійних часах можна було переживати десятки літ...

Роговський. Якби нам удало ся перевести ґенеральний страйк — се був би на разі не тільки наш головний спосіб боротьби, але й одинокий наш ратунок.

Шелестун. Так! Ваша правда! Ґенеральний страйк у полученю із аґрарним террором...

Роговський. Ви про террор? Що говорите! Я, що до себе, не маю великої надії на переведенне у нас, як слід, хочби й страйку. Хто буде страйкувати? Наші мужики?... Без підготовлення, без зрозуміння ідеалу, без матеріяльної підмоги страйкового фонду?

Щербань. Щож діяти, пане доктор... Скажіть!

Роговський. Ви тепер питаєте? А коли я йшов у народ із революційними кличами, коли казав, що треба навязувати до козацької старини, на революційній традиції будувати нове життє — тоді ви відвертали ся від мене, здвигали раменами!... Але щож! Ви самого мене оставили і я не журив ся! Робив, що міг. Але ціла моя діяльність значить менше каплї води в морі. І то на нормальні обставини. А тепер не одного, але тисячі людий праці мало на повіт, тепер треба гуртувати всїх і вся...

Шелестун. Де ви їх найдете, ті тисячі?...

Роговський. Треба на силу порушити нашу інертну масу! Треба без її волї, ба й проти її волї втолочити їй у мізок зрозуміннє справ, які нуртують тепер східно-европейські народи... Треба приготовити її на хвилю, яка не сьогодня

— завтра, після завтра... а все таки прийде! На хвилю що чимало жертв, чимало самовідречення вимагати ме від нас...

Петрик (що вийшов із салї і прислухуєть ся вже хвилину). Хто втолочить масї зрозуміне сучасних подій, пане доктор? Ви скажіть радше, якби то втолочити почуттє народної карности вашій інтеліґенції?

Роговський. Що під сим розумієте, пане Петрик?

Карпович (що вийшов із Петриком і Снарським). Пан Петрик добре то підхопив. Між самими нами розтїч, а народ хотїлиб гуртувати.

Петрик. Я не говорю про розтїч. Я говорю про нашу лїнь, про наше недбальство, про наше рутенство, що проявляєть ся на кождім кроцї.

(До них пристає Снарський і Грубий добродїй).

Грубий добродїй. Ви, господине, бачите, трісочку в оцї свойого ближнього.

Петрик. Пане раднику! Куди се там трісочка, се поліно...

Грубий добродїй. Але чуже око...

Петрик. Я у своїм і стебелинку й порошинку стараю ся почути. От дивіть ся... (Показує на покій із картами). Тут на салї така жива справа: вибору посла — а там сидять ті пани і що роблять? Грають у карти... То так робить інтеліґенція?

Карпович. Вони будуть голосувати так, як ми їм скажемо. Будьте сього певні. За них не журіть ся! А на села вони не підуть аґітувати, як сього хоче пан Роговський. То пусте. То не всї родили ся на аґітаторів. А голосувати вони будуть з нами, дарма, що не беруть участи у наших зборах.

Петрик. Поведете їх на шнурочку?

Карпович. Коли самі не цікавлять ся політикою.

Петрик. На чиєж виходить? Лінь, байдужність, рутенство. Їх не то тут, їх і на передвиборчих вічах по селах не повинно бракувати.

Карпович. Ви не сидите в їх душі... Хто заручить за них, що вони можуть кинути ся в вир агітації... Що вони не так сильно залежні, що й кроком рушити ся не сьміють?... Ви знаєте їх родинні відносини? А може вони літа свої молодечі стеряли на службі народови?

Петрик (вказуючи на молодця). Хто?... Отсей академік?

Карпович. Ну... він...

Петрик (вказуючи на другого). Отсей авскультант?... (вказуючи на салю). Онтой учитель, той суддя, що пішли на пробу „Бояна“? Аби такі молодики та були цілком байдужні до народніх справ! То вони сиділи тут і нудили ся, а там не прийшли?... (показує на стіл з шахами). А дивіть, які на столі руїни... Вони тут у шахи грали!

Грубий добродій. Даруйте, господине! То сьвідки мої побіди...

Петрик. Я не знаю, хто грав, я говорю про сам факт. Або ті порожні склянки!

Грубий добродій. Заплата за лекцію в шахи, господине! Тяжко зароблена заплата... Ви нам лекцію патріотизму?... Пусте, господине!... Ми вже своє відробили!...

Петрик. Я ніщо!... Я так, як чую: по простому. Я собі простий робітник; що думаю, те й говорю. Я тільки чую, що говорить пан доктор Рогоцький про брак заінтересовання народніми справами між нашими людьми... То дуже гарно, що говорить пан доктор про потребу агітації. Бо до агітації у нас, якби й не було людий. Я чую нераз, як молоді пани люблять попнсувати ся ідеалом самостійної України. А хибаж

вони думають, що їх Україна може бути без українського хлопа? То не штука горлати про Україну! Ви подивіть ся, хто се є, та Україна? Яка вона є! Ви скликаєте віче і приходить 27 осіб! І то ціла Україна нашого округа? Та нас висьмівали, з нас кепкували собі й Поляки й Жиди. Двайцять сім осіб інтеліґенції разом із робітниками на вічу, й більше нікого?... Із провінції нікого?... Із поміж нашого сьвященства нікого? Із селян нікого?... То наша Україна? А нині на зборах знов майже нікого?...

Карпович. А знаєте чому? Я вам скажу... То не те, що ви тепер говорите! То не Україна. То те, що ви передше влучно сказали. То брак карности у нас. Знаєте? То не така наша Україна, то нема карности у нас! Нема в нас духа послуху власти, все одно чи то поставленій Богом, чи урядом, чи самими нами. То скрізь дух анархії розсів ся! Самі вибираємо собі свою народню репрезентацію, а відтак не слухаємо її... Я повторяю ще раз те, що сказав перед хвилиною: коли ми хочемо зачисляти себе до живих народів, коли хочемо жити, мусимо завести у себе рішучу карність, беззглядний послух. Підчинення одниці народній справі... Поставити остро: Хто не виповнює наших приказів, хто не з нами, той проти нас!... Я то всьо казав вам, коли ви вибирали мене головою орґанізації. Повторяю се й тепер. Тільки прошу не забувати, що є в мене перед народнім обовязком — божий. Коли ви хочете, аби я був із вами тут, при народній роботі... добре, я буду з вами... і поведу вас так, що ви, пане Петрик, не будете мати причини жалувати ся, як нині. Але... але ви мусите бути всі зо мною там, там, при вівтарі і то, мовлю, всі... без вимка: й інтеліґенція й міщани... І тої своєї умови я буду придержувати ся... Строго буду придержувати ся... І або всі разом підемо до

одної мети, і я поведу вас там, де кличе мене моє високе сьвященичє званнє.. а відтак поведу вас і піду з вами до дочасної мети... Піду з вами на села, між народ, будувати Україну... Всї разом і тут і там, тодї і Бог з вами... або не підете ви зо мною, не піду я з вами... То моє крайнє слово... Любов... Любов... Христова любов... Не сьміє бути партій, не сьміє бути роздорів, ненависти, ворогования... Усї ми мусимо з'єдинити ся в евангельській любові, злити ся в одну, одиноку велику партію: Христову... (Підчас потоку його одушевлених покликів, згуртували ся коло нього деякі одиниці. Прислухують ся, відвертають ся і вертають ся знов... При останнїх словах загальне збентеженнє, яке проявляєть ся у щирому вдивлюванню нікуди... перед себе... без цїли...)

Снарський (хитро-солодко). Отче парох! Бог би із вас говорив... Як би ви з'уміли сполучити нас усїх в одну велику народню партію... Ми чолом перед вами... (робить глибокий поклін).

Карпович. Як зробите, чого я хочу, чого я жадаю, я ручу вам за добрий вислїд справи. А ще одно... Хто не піде з нами, — той ворог наш!... Не сьміє бути в нашому народньому орґанїзмі двох думок. Не сьміє бути роздору. Нас мусить сполучити одна думка, одна одинока велична ідея: Церков і вітчина. Вітчина наша Русь-Україна... для церкви і через церков... А церков у вітчинї... А хто не так думає, як ми — ворог наш є!

Снарський (з театральним одушевленнєм). Я з вами, отче парох!

Карпович. Проти нього ми всї...

Снарський (поважно). Моє слово... моя рука... А не помилю ся, коли скажу, що ми всї так думаємо...

Шелестун. А я протестую.

Карпович (заскочений). Що? Пан Шелестун протестують?.. Проти чого?..

Шелестун. Протестую проти такої узурпації...

Карпович (поклепав його по рамені). Ха, ха, ха!... В чиїм імени протестуєте, пане артист?

Шелестун (відсуваєть ся від фамілярного клепання). Перепрошую...

Карпович (з вимушеним сьміхом). Люблю такі вразливі натури... ха, ха!... Дуже люблю ніжну, артистичну вдачу... В чиїм імени протестуєте голубчику Шелестунчику?...

Шелестун. Я не розумію, що ви собі думаєте про мене, отче парох!

Карпович (заходить ся давленим сьміхом). Ха, ха, ха, ха, ха! А то парадне, а то парадне!... Справедливе дитя свойого часу, витвір нервового віку... Так ви протестуєте! Прошу!... Але уберіть свій протест у відповідну форму. Най знаємо: Як? що? проти кого?... Ми цінимо всяку думку.. Особливо... гарну... артистичну... Правда, панове?

Снарський. Я тільки не розумію, проти чого сьміє протестувати добродій Шелестун?

Карпович (протекційно). Молоде, пане раднику! Молоде... гаряче! Протестує... ха, ха, ха! А щож обійдеть ся у нас без протесту?...

Шелестун. Проти чого я протестую? Я зараз! Проти чого я не мав би протестувати? Справді важко! Проти всього, проти всього протестує моя душа. (Обурений). Прошу панів! Усі мусять мати одну думку — не инакшу, як наш отець орґанізатор! А то гарно! Сеж нечуване насильство!

Карпович. Вже мовчали, добродію, на зборах, коли я се говорив.

Шелестун. Мовчав — та не мовчу тепер! Мовчав, бо поцвляв циничний брак відваги у ваших слухачів, що не посьміли запротестувати проти такої вашої заборчої політики. Там чи не багато було таких, що не пишуть ся на вашу

думку... Але вони виказали вершок геройства у цинічній мовчанці... Я їх подивляв..

Петрик. Тай справді мені й дивно, чому я мовчав.

Шелестун. Що ви мовчали — я вам се поясню! Специяльно що до вас! У нас, Українців, у загалі таке пошанованнє власти, такий страх, така несьмілівість у висловлюванню своєї думки... Ми так зросли ся із хованнєм кінців у воду, що не варті навіть назви зрілих, свобідних людий... А що ви, пане Петрик, ви — соціяліст, соціяльний-демократ мовчали... То ще більш зрозуміле! Виж так навчили ся в своїй партії мовчати і виповнювати сліпо приказ своєї власти, що вам ніяк і не мовчати тут, супроти власти орґанізації. Дарма, що ви моглиб тут своє слово сказати, свою думку виявити... У вас почуттє партійної карности вбило сьвідомість своєї думки... Ви мовчите не тілько в партії, але й там, де як раз партія повинна домагати ся від вас ширення своїх ідей... Та ваша партійна дісціпліна, се для вас моральна смерть...

Петрик (перечить рукою). Е... е... е... Ей, пане! Е... е.. Ні, ні!

Карпович. Се цікаве, що ви з такими поглядами сиділи в нашій орґанізації...

Шелестун. Не довго вже! Не довго!

Роговський (що слухав пригноблений). Страх, як тут лізуть у душу з чоботьми! Та тут будуть далі диктувати з ким дружити ся, а з ким ні. Та тут далі з титулу орґанізатора будуть розказувати, з ким має ся жити, з ким ходити, говорити. Хибаж у місцевій орґанізації нема членів ріжних політичних переконань? Хибаж усі мають прикроювати свої переконання до забагів отця орґанізатора, кривити душею? На приклад такий висказ: Одна душа, одна думка... Церков і вітчина... Се знамените! Се славне! А як хто инакше

думає? А як би хто на приклад сказав: Вітчина без огляду на церков? А як би хто сказав: Шевче, пантруй свого шевства... Хто до церкви належить, най не тиче свойого носа за її поріг, коли не може зрозуміти людської діяльности свобідної самостійної, незалежної від неї, від церкви. Адже, добродію, чим більше партій, тим знак, що сильнійшими струями пливе житє.

Карпович. Відай доведете до того, що й одна людина дїлитись ме на партії, пане меценас. Поділите душу на ворожі політично-партійні табори.

Роговський. Хибаж ваш мозок, добродію, не зводив ніколи внутрішної боротьби? Ніколи за час життя не доводилось нуртувати у ньому двом супротибіжним чуттям? Ніяких комплікацій не було у вашому внутрішньому „я“?

Карпович. Поперед усього, добродію, про душу говоріть, про душу! Про душу! Не стидайте ся!

Роговський. А най, по вашому, в душі людини нема ніколи боротьби? Нема тих, як ви мовите, партій, тих ворожих собі, політичних, моральних, етичних таборів?

Карпович (кричить). Га ні, даруйте! Скажіть собі просто: Напчихати одним на одних! На біса нам злуки, на біса дисципліни! Хто би то слухав другого! Своїм Богом житє! Кождий робім, що хочемо, і що для нас добре! Правда?

Шелестун. А вам не може поміститн ся в голові такий ідеал? (Дивить ся по всіх слухачах).

Петрик. То пусте, панове! Лишім! А що до тих партій, то й я думаю, що коли гурт людий, що працювали разом, нараз перестає годити ся і вони мусять розійти ся в дві або й більше партій, то се знак, що вони думають, що їх думка працює, і що праця думки приводить їх до ріж-

них висновків, які й кидають їх на противні кінці.

Карпович. Пане Петрик... Пану Роговському не дивую ся, анї пану Шелестунови, але ви, мабуть, наш чоловік. Ви похваляєте духа народньої дісорґанїзації?...

Снарський. Пан Петрик за довго жили й працювали разом із паном Роговським.

Роговський. Ет! Шкода бесіди! (Махнув рукою й відбив ся від гурта, потім цілком вийшов із кімнати).

Петрик. Не соромлю ся того... Ви знаєте, я соціяліст! Я працював з паном доктором Роговським, як довго він не виступав проти соціялдемократів, і як довго менї заряд партії не наказав зірвати усякі зносини із ним. Я признаю ся до сього отверто. А ви мовите: я ваш чоловік. Правда, я лишив ся при вас. Але тільки в справах, які підпадають під рішенє місцевої української орґанїзації і то лише доти, доки рішення орґанїзації не будуть колїдувати із інструкціями заряду моєї партії.

Карпович (з легковаженнєм). Ви все своє, пане Петрик! Кривого й могила не виправить.

(На салї на ліво спів утихає.. Чути гульню... Пари показують ся в дверех на ліво... Мужчини вибігають засапані... просять, панї йдуть із ними попід руки на салю... Забава стає загальна...)

Карпович (до всїх і до нікого). Єдности нам брак! Єдности... (По хвилї). Єдність... єдність і праця...

(Слухачі міняють ся).

Петрик (зачепив молодого мужчину). Пане професор... а відчит для робітників?

Молодий професор. Який відчит?

Петрик. А той, що ви обіцяли?... Про Хмельниччину...

Молодий професор. Бачите, се доволї менї не на руку...

Петрик. Я заповідав, що небаром буде... Люди зацікавили ся, допитують ся..

Молодий професор. Знаєте, може би що иншого?..

Петрик. Годі... нам, як раз, треба про Хмельницького.

Карпович (глумливо). Повинні, пане професор, коли обіцяли... а як не могли — було не сбіцяти.

Шелестун (виходить із салї і йде читати часописї).

Молодий професор. Отче парох, ви не знаєте відносин.. Коби то для приватного гурта, а то публичний відчит... Вони зараз оголошують афішами... А то, знаєте, най під пору приїде інспектор, най побачить афіш... Або най тільки директор дізнаєть ся і вишле когось... А зрештою, ніби ви не знаєте наших відносин?

Молодий суддя (підходить). О, наші відносини просто нестерпні..

Молодий професор. Їм... тим директорам, інспекторам вистарчить знати, що я читав про Хмельницького, аби менї вже скрутити карк... Ви не розумієте, яке се погане життє... Вічно жити під обухом директора, інспектора, шкільної ради... Куди не повернеш ся, мати те почуттє, що якісь особи, я ась інституція чигає на кождий твій крок, аби тебе згнобити... Нї, даруйте, але я не можу маніфестувати ся, доки не маю сталої посади...

Петрик. Може ви, пане суддя, злагодите для нас який відчит із права. Якийсь практичний, що придав ся б нашим робітникам?...

Молодий суддя. Для робітників?... Я не вмію говорити популярно.

Петрик. А в суді як говорите?

Молодий суддя. Ви менї за суд не нагадуйте... Я задоволений, що забуду на хвилину

про ту свою мару, про те своє проклятте... Як би вам прийшло ся так погарувати скілька днів, похандричити ся з мужиками, як отсе мені ціле життє... Ну!...

Петрик. Я думаю, що для загальної справи...

Карпович. Коли попросимо пана суддю... правда, ви не відкажете ся? Пан Петрик попросять своїх робітників ось тут до нашої салї, і відчит відбуде ся для них, але під нашою фірмою.

Петрик. Робітники не прийдуть сюди. Ми маємо свою салю.

Карпович. Але зрозумійте, пане Петрик, що пан судця не може наражувати себе і свою карієру задля примх ваших робітників.

Петрик (по надумі). Та най там уже! Про се ще поміркуємо.. Якось то буде..

Молодий суддя. Тааак.. Тут у сїй салї я можу читати... Я можу виготовити теоретичний відчит із права...

Петрик. Та най буде! Ми й за такий будемо вдячні...

Молодий суддя. Тільки одно! Я популярно не буду говорити, бо не вмію і не хочу понижати тої сьвятощі, якою є наука...

Петрик (лютий). Скажіть, пане суддя, що не хочеть ся вам попрацювати трохи над відчитом.

Молодий суддя. Ви сьмієте закинути менї неохоту до праці?

Петрик. Маю повне право, бо не бачу слїдів її... Відчиту на примір не чув вашого ніколи. Або не хочете, або боїте ся... А по правдї одно й друге!...

Молодий суддя (відвертаєть ся). Від вас наук не буду приймати.

Петрик (до о. Карповича). Чуєте, отче парох?... Лїнь!... Рутенська лїнь і страх... Своєї тїни бо-

іть ся... Тільки той признав ся до страху, а сей соромив ся...

Грубий добродій. Ая, пане, господине! Ваша правда, що бояв ся! Безсоромний — одним словом: Рутенець!...

Петрик. Отсе й біда наша з такою інтеліґенцією: Ми робітники не маємо тут на провінції своїх сьвітлих провідників соціял-демократів, тож мусимо працювати самі. а ні, то лучити ся часто з нашими сусідами. Злучиш ся з вами — ви бий-забий... на нас! А йдеш сам — довоні часто мусиш блукати ся... А дивлячи ся знов на нашу інтеліґенцію — чи можна вірити ще в життє нашої нації?... Щось не дуже! Страх, улицетворенне страху, отсе й образ інтеліґентного Українця під сю пору... Може ні? Може не правда?

Карпович. А все ж таки. як би у нас була єдність. як би була народня карність... як би так ми підчиняли ся всім приказам екзекутивного комітету.. Як би заряд орґанізації наказав кождому: зробиш те й те і він послухав...

Петрик. Я сумніваю ся в можливість сього.

Карпович. Члени народної управи повинні казати: так — так... ні — ні... на сумніви місця не повинно бути.

Петрик. Місцевої управи, отче парох...

Карпович. Ви все із застереженнями.

Петрик Щож діяти! Щ ж діяти! (Між тим виходить із салї на ліво: Роговський і Чуйкевич).

Роговський. Мене се дивує, мене се дуже дивує. Бо я навіть не згадав про ніяке товариство... Се були собі звичайні передвиборчі сходини інтеліґенції...

Чуйкевич. У варстаті казали менї, що випишуть ся із Міщанського касина, коли їх тут називають колтунами. А знаєте, що зелїзничий варстат, то наша велика сила...

Роговський. Але вірте мені, що я не присадую собі.

Чуйкевич. Ви мали сказати, що колтуни з Міщанського касина підуть як барани голосувати за вами, соціялісти також — ну а села своїм ладом... Ви відгрожували ся навіть, що наше товариство потерпіло би через вас велику шкоду, а я, його голова, просто стратив ся б, як би ми пішли проти вас!

Роговський. Хто вам се сказав?...

Чуйкевич. Були такі, що казали... Ви ще й насьміхали ся із нас.

Роговський. Як? Що?

Чуйкевич. Та я не був... не чув... Але мені дуже прикро було слухати погані річи від людий...

Роговський. Я не розумію... Може яка похибка?...

Чуйкевич. Ні... ні... цілком певно ні...

Роговський. Я мав би се говорити?... В неділю?... Алеж пане! Я при умі! Я тямлю кожде своє слово!... Що се тут діеть ся? Ей, тут хтось умішав свої нечисті руки!

Чуйкевич. Мені дуже поважні люди казали про се.

Роговський. Ей, то комусь страх залежало на тім, аби нас поріжнити...

Чуйкевич. Прошу... Я можу довести до очий...

(Цуть до картової комнати).

Карпович (до Станка). В трьох, чи в чотирьох?

Станко. В чотирьох... що я знаю... а мовили мені, що ще в трьох селах також наші, а в двох через половину наші із радикалами...

Карпович. Треба конче перевести точну статистику. То ваш реферат... Що буде треба на покрите коштів?

Станко. Я маю іще з того разу...

Снарський (побачивши Карповича). А... перепрошую... Отче парох!

Карпович. Пан радник мене?

Снарський. Так, прошу...

Карпович. Чим можу?...

Снарський. Щож буде?... Поставлять Поляки, чи ні?...

Карпович. Досї нема... Але відай буде!...

Снарський. А та моя думка?...

Карпович. Я ще не рішив ся...

Снарський. Тільки прошу не розбирати довго...

Карпович. Воно дуже гарне... Але чи зловлять ся вони на таке?

Снарський. Алеж завірте менї, отче парох! Як ви скажете, що усуваєте ся...

Карпович. Коби вони не знали наших відносин...

Снарський. Яких відносин?

Карпович Мої ворожнечі із Роговським...

Снарський. Отче парох! Скажете їм на розум: Не кладете Поляка, тільки підпираєте мене всїми силами — тодї й я.. А тут уже можете обіцяти їм, що вам подобаєть ся... Як голова орґанїзації маєте вільну руку... А далї скажете: Не підпираєте мене, або в додатку поставите Поляка, я зрікаю ся кандидатури на річ Роговського... І він вийде...

Карпович. І справдї вийде!... Вони знають се! Чи радше вийшов би, якби духовенство пішло за ним. Що правда, вони не потребують сього знати... Всеж таки доволї тяжко... аби не осьмішити ся. А знаєте ще я вам секретно: владика... і т. д доспівайте собі в души...

Снарський. Дуже гарно, дуже гарно! Чи ми тільки можемо числити на всїх членів нашої

орґанізації?... Як думаєте? Петрик певний чоловік?...

Карпович. Не так певний, як потрібний! Вони всї, ті пятнацять членів ширшого комітету, конче нам потрібні. Мають вплив на певний гурт людий. І так: чи скликати, чи наказати що, то вже лише їм дасть ся знати, а вони вже далї... То біда, що нема в нас своїх людий у всїх верствах, але що-ж дїяти! Щастє ще, що й ті, які є, тримають ся нас.

Снарський. Менї деякі із них дуже несимпатичні.

Карпович. Щож дїяти, щож дїяти... І менї несимпатичні, але потрібні! Конче потрібні...

(Ходаневич підходить; за ним Роговський і Чуйкевич).

Ходаневич. Тут якесь непорозуміннє... Чогось хоче пан...

Роговський. Перепрошую! Не „якесь непорозуміннє“ і не „чогось хочу я“, тільки хочу нарештї правду почути від вас! Се крайно, некультурно збувати мене ось так...

Ходаневич. В справі виступу пана Роговського проти міщан.

Карпович. Пане секретар! Ви до мене із сим?... А щож я тут можу?... Пан Роговський знають, що дїють...

Роговський. Менї не про те... Я бажаю поясненя в справі того, чого я не говорив, а що менї підсунено!

Карпович (до Снарського). Чуєте, пане радник... Оттак усе... Хтось має неслухняний язик, а потім виступає з дивними жаданями.

Роговський. Прошу панів! Чи я дізнаюся від вас, хто розпускає ложні вісти про мою промову?

Карпович (імпертинентно). Мій пане! Чи ви маєте нас за своїх детективів, що-б ми мали вас повідомлювати про те, що хтось робить, чи говорить...

Роговський (до Чуйкевича). Ну... пане Чуйкевич?...

Чуйкевич. Та я не розумію... Пан секретар Ходаневич.

Ходаневич. Прошу, прошу, що я?... Я тут ні при чому?...

Чуйкевич. Пан секретар простять, що я... Але ви говорили самі, що пан Роговський.

Ходаневич. Я те, що люди, я від себе ніщо..

Роговський (грубо). Що значить люди? Ви чули, що я говорив?

Ходаневич. Ні... я ні... ну, я ні... я й не був... Але люди говорили. —

Роговський. Бачите, пане Чуйкевич?... Ну, прошу. приперіть їх до муру... Отець Карпович чув мою промову...

Карпович (до Снарського з просьбою). Чого той чоловік хоче, чого той чоловік лізе мені в очи... Я так уважаю, аби йому не станути ніколи на нагнітки, а він усе до мене... (з розпукою). Чи я маю прийти до нещастя?.. Я не ручу за себе... (до всіх:) Я прошу панів, скажіть сьому панови, най мене лишить в супокою... най мене не займає... прошу панів, він доведе мене до нещастя.

Роговський. Пане Чуйкевич... Прошу повторити, що ви сказали... Я перепрошую... Але то не штука говорити поза очи! Най повторить в очи, хто має лице...

Грубий добродій. Пане меценас... Може ви помиляєте ся... Може то щось не так...

Роговський (з легковаженем). Пане радинку! Не бійте ся за сумлїннє сих панів... А я за своє також спокійний.

Ходаневич. Я сам не чув нічого... Я й не був, мовлюж вам!...

Чуйкевич. Нї... пан секретар мовили виразно, що чули, як др. Роговський називав нас колтунами, яких він поведе на шнурку...

Роговський. Прошу... поясніть...

Ходаневич. Алеж я... Я тут нї при чому...

Чуйкевич. Пан секретар простять, що то годї так спекати ся .. Раз сказали .. Тепер із того неприємности... Сяк або так... прошу...

Ходаневич. Менї отець парох Карпович...

Чуйкевич. Я не знаю отця Карповича... я чув від пана секретаря.

Карпович. Пане секретар! (закладає руки в кишенї і прибирає визиваючу міну:) Як то! Ми діти, чи що, аби виправдувати ся перед кимось і то за що?... За те, що хтось нарваний? Що сам не знає, що говорить? (обертаєть ся плечима до Роговського і тупає нервово пальцями лївої ноги).

Роговський. Я нарваний?... Я нарваний?...

Карпович (як висше). Що хтось... Що хтось до краю без такту надуживає полїтичних зборів до видвигненя свойого „я"... що хтось не зважаючи на те, що є гостем на зборах, пропаґує свою особисту справу, помітуючи цїлою верствою нашої суспільности...

Роговський. Отче парох... Чи я дістану відповідь на свій запит?...

Карпович (звертаєть ся до Чуйкевича). Пане Чуйкевич! Чи той пан (кивнув головою в бік Роговського) до мене говорить?... Прошу вас, скажіть йому, що в справах публичного характеру я приймаю в парохіяльній канцелярії: Зелена 25, а в спра-

вах особистих я з ним не говорю... Поясніть йому се, прошу, бо він не в силї се зрозуміти...

Роговський. Підлий!

Карпович (схопив ся і метнув ся до нього): Що?...

Роговський (плюнув йому під ноги). Тьфу!...

Карпович (замахнув ся). Я тобі... (його зловили за руки Ходаневич і Снарський На салї робить ся збіговище.)

Снарський. Отче нарох!...

Карпович (шарпаєть ся Пустіть, пане!...

Снарський. Отче Карпович! Стямте ся!...

Карпович. Пустіть мене... пустіть мене!... Я йому, я його... я тобі „підлий“...

Грубий добродїй. Панове... панове... сором... панове...

Голоси. Що тут?... Що стало ся?... Хто що зробив?...

Инші. Не знати... не був тут... скандал...

Ще инші. Інтелїґентні люди... сором... Поляки возьмуть на язики...

Роговський. Не мене...

Хтось. Все одно... скандал...

Роговський. Мене й так шарпають тут на всї боки.

Инші. В публичному товаристві...

Карпович (із злости говорити не може, очи зайшли білками). Я прошу мене пустити.. Я мушу покінчити... (бєть ся у груди). Тут уже перелило ся в серцї... Тут уже через край перелило ся... (виривать ся і замісць до Роговського звертаєть ся до Ходаневича і Снарського): Пане секретар! Пане раднику! Люди добрі! Чи ви зрозумієте мій біль... Чи ви зрозумієте мій біль... Я його хлїбом своїм вигодував... я його хлїбом своїм вигодував... (складаєть ся перед ними як до молитви). Таж він не мав що їсти.. він не сьміє заперечити, що їв мій хлїб чотири роки..

Роговський. Твого батька, а по правді свій... За свою тяжку працю... За гірку науку з тобою...

Карпович (почав шарпати собі одіж на грудях. Наставив руки до своїх приятелів). Маєте, маєте... Держіть мене за руки... бо смерть.. йому або собі заподію... прийдеть ся гнити в кримінали через нього... ратуйте мене... я не пануюнад собою...

Снарський. Отче парох! Ви що?... Таж люди... Отче!... Гамуйте ся....

Грубий добродій. Отче Карпович! Отче Карпович! Не випадає... Фе!... як діти...

Карпович. Панове, щож діяти, коли там... (показує на серце). Коли там порвала ся остання струна.. яка вязала мене коли небудь із ним... Він мені се сказав... він, що без мене був би здох із голоду.

Роговський. Ну...

Снарський. Алеж лишіть се... люди слухають!

Карпович. Най слухають... Най знають... Най учать ся, до чого може злоба людська... (обертаєть ся до Роговського і простягає до нього із місця руки, якби хотів його обіймити): Миж були колись приятелями... щирими... найщирійшими другами... один без одного і кроком не рушив ся... Роговський...

Роговський (спокійно). Комедіянт...

Карпович (опановує себе). Комедіянт?... Я комедіянт?... (грозить у сторону Роговського і звертаєть ся в сторону дверий у глубині. При дверех). Пожди!... Почислимо ся!...

Роговський (відвів його поглядом до дверий хитаючи за увесь час головою. Потім звернув ся спокійно до салї на ліво).

Чуйкевич (за ним). Пане доктор... пане доктор!...

Роговський (не відвертаючи ся вийшов на ліво, за ним пішов Чуйкевич).

(Загальне сконстернованє... Всї дивлять ся по собі.. Хитають головами).

(Заслона спадає поволї.)

ДРУГА ДІЯ.

ОСОБИ ДРУГОЇ ДІЇ.

Др. Роговський.
Роговська, його жінка
О. Карпович.
Др. Лобода, депендент, **Чорнодоля**, писар, **Михась**, писарчук, } в канцелярії Роговського.
Молодий суддя.
Молодий професор.
Семен, **Прокіп**, } парубки.
Прокопів батько.
Читальники I—II.
Лейзор.
Сімхе.

Канцелярія доктора Роговського.

Два столи на середині звернені на салю Кілька крісел. На право між вікнами циратою вкрита шафа з книжками, з переду етажерка з актами: коло більшого бюрка кіш на папері й більша етажерка з правничими книгами

В глибині двері до канцелярії Чорнодолї; на ліво до кімнат доктора Роговського...

Два парубки: Семен і Прокіп і батько Прокопа. Чорнодоля.

Чорнодоля. Багато було сьвідків?...

Семен. Чи не ціле село парубків... Як на біду.

Прокіп (що сидить на кріслї). Ей так багато не було...

Семен. Говори, Прокопе, говори... Ти не знаєш... А я, як глянув, то менї аж сьвіт закру-

тив ся від тих очий, що впили ся в мене... А як крикнули: вбив... Прокопе.. (дивить ся з мольбою на нього). Я таки лишу ся при тобі, доки ти не подужаєш.

Прокопів батько. Де?

Семен. Тут... чи де хочете, я не піду від нього. За мною шандарі питають. Зараз узяли би... А люди... (До Чорнодолї). Пане помічник, пан адвокат прийдуть зараз... Ану погляньте...

Чорнодоля. Чуєте, що спить...

Семен. Ей може вже встали... Йдіть погляньте...

Чорнодоля. Можна... (Йде в кімнату на ліво).

Семен. Ей бра', чи буде що з того?...

Прокопів батько. Десь тебе сотона, Семенку, спокусив, чи що!...

Семен (кидаєть ся до колїн Прокопового батька). Йой не нагадуйте менї, бо адїть... (виймає ніж)... бігме Боже всаджу собі під серце, як йому всадив...

Прокопів батько. А кинь ти його, песього сина!... Ти ще його носиш при собі?...

Семен. Я його скільки мого житя-віку не попущу... Адже він міг на смерть пробити мого товариша, мого ясного сокола... (Звертаєть ся до Прокопа)... Прокопе... чи полекшало тобі хоч трохи?...

Прокіп. Як же не полекшало, коли й нїчого не було!... Ти, ади, задер шкірку, а то таке вчинили...

Др. Роговський (увійшов; за ним Чорнодоля... Роговський чув останнї слова). ...Добре задер... Ти шибенику!...

Семен (в колїна доктору). Пане адвокат, дорогий наш татку... ратуйте мене!...

Роговський Чув, чув... казали пан Чорнодоля... Ото козак!...

Прокопів батько. А тепер кисне, як баба...

Семен. Йой, не кажіть... Як би ви знали, що тут діеть ся у серці...

Роговський. Якже се було?

Семен. Як було!... Грали ся з дівчатами тай перемовили ся... Я до нього — він до мене... Я виймив перший ніж... шасть-прасть... а він уже й зловив ся за бік і кров потекла...

Роговський. Щось не дуже, коли вже тут...

Прокопів батько. Та не дуже... але лікар казав лишити ся ще в місті... бо й їхати не добре і прийти ще треба до нього...

Чорнодоля. А жандарми ніби не питають?...

Прокопів батько. Зараз таки питали. Та Семенко втік... Як почув, що візьмуть до криміналу — втік за нами із села.

Роговський. Та ви оба собі побратими — хвацькі козаки!.. Ну, ну... якось то буде...

Семен. Буде, пане, добре?... Не треба буде сидіти?... Сам не знаю що? за що... відки на мене така напасть... Грали ся в купі... а тут нечистий вмішав ся і от якої накоїв... Щож то буде з того?... Шандарі подали відай до суду...

Роговський. А вжеж.. Будеш ставати на термін.. Хочеш, небоже, аби я тебе боронив?

Семен. А чи буде що з того?

Роговський. Мемо бачити. Треба так робити, аби було добре!

Прокопів батько. А сила ж би пан почислили собі за оборону?..

Роговський Ти сирота?...

Прокопів батько. Ая... При мені живе... Приймак...

Роговський. Пане Чорнодоля! Сирота, без майна... Жиє при чужих... таки у Семенового батька... (до Семена). Щож ти, небоже, діяти меш тепер?...

Семен. Я лишу си тут дозирати Прокопа... Мені й перед людьми у селї соромно і перед шандарами лячно, аби не скували й не повели в ланцушках гейби якого кримінальника.

Прокопів батько. Ая... най лишить ся в місті... А вернуть оба з Прокопом, то й нїхто не гавкати ме на нього та не кидати ме камінєм.

Чорнодоля. Ну, ходїть.. Я спишу з вами всьо, як слїд.

Роговський. Ідїть, ідїть за паном Чорнодолею.

(Сторони відходять із Чорнодолею до кімнати в глибинї).

(Роговський сїдає коло стола, переглядає якісь акти... Починає свистати Марсілєзу По хвилинї кидає акти — отвирає одну шуфляду за одною... Встає, проходжуєть ся, посвистує, знов сїдає, встає, знов проходжуєть ся).

(Відчиняють ся двері на ліво).

Роговська (входить). Ти сам?

Роговський. Сам. Чого хочеш?

Роговська. Прийшла Мариська. Питаєть ся, як полагоджена її справа?

Роговський. А щож мене обходить її справа?

Роговська. Аджеж ти мав заступати її.

Роговський. Анї менї снило ся.

Роговська. Та що говориш! При менї підняв ся оборони.

Роговський. Тільки вона мала прийти ще дати знати. Ну і заплатити.

Роговська. То ти не ставав на термінї?

Роговський. Ще чого! Маю накидати ся?

Роговська. Алеж се безхарактерно з твоєї сторони.

Роговський. Що? Те, що не хочу полишити тебе й твоїх дїтий жебраками? Заслугую на таке трактоване.

Роговська. Менї бачить ся, що Мариська за тих три роки, що була в нас наймичкою, не

заслужила собі на те, аби ти загнрив її справу. То йде о цілу сотку.

Роговський. Жінко! Як би я хотів боронити за дурно всіх своїх приятелів. усіх знайомих, усі свої три та двомітні, а може навіть і місячні служниці, то я виглядав би гарно!

Роговська. Алеж се просто свинство! Що я скажу тепер Марисьці?

Роговський. Відішли її до Чорнодолї. Як хто зробив свинство, то не я, тільки він. А найгірше, що й йому годї дивувати ся. Бачив, що в книжці рубрика „прихід“ не виповнена — ну, то нема чого сіпати ся І добре зробив. Я був би стратив днину, приймім, що виграв би. І що далї? Думаєш, Мариська заплатила би? Сьмій ся! І я: або даруй гонорар, або позивай, як Трохима. І знов скандалїзувати меть ся якийсь непрошений опікун по часописях. Нї Дякую гарненько. Вже я волю не брати ся за таку справу. Зрештою Чорнодоля сказав уже також своє крайнє слово, що безплатних термінів не узгляднювати ме! І добре робить! Досить уже із мене тої патріотичної вируки, тої безсоромної жебранини! Тьфу на тих старців!

Роговська. Що ти числиш ся із Чорнодолею! Хто він тобі такий! Писар — має тебе слухати. А то він рядить ся, гірше, як би сам був адвокатом. Я не розумію, як можна дати взяти себе до тої міри під ноги.

Роговський. То бачиш писар писареви не рівний! Най я дістану другого такого писаря, що ним можна би виручити ся так як Чорнодолею! Я мушу дуже хухати на нього, аби часами не звіяв ся від мене! Такого помічника прийме радо всяка канцелярія.

Роговська. Я не дуже плакала би за ним. Він менї страшно несимпатичний. А вже найгірше ті його розпорядки, те ґаздованнє. От хочби термін

Мариськи! Пропав, бо панови Чорнодолї подобало ся повалити його. А знаєш, я скажу Маринцї най позиває тебе й твойого Чорнодолю о свою втрату.

Роговський. Ти така мудра, що раз!

Роговська. А ти як хотів! Най платить, хто винен!

Роговський. Скажи ти своїй Марисьцї, що буде ще другий термін.

Роговська. Дурити її, чи як? Нї. Не хочу.

Роговський. Хибаж не можна відновити справи?

Роговська. Хиба що так. Тільки як менї тепер не припильнуєш. (Відхиляють ся двері).

Роговський. Іди, иди, бо тут сторони ждуть

Роговська. Я тебе прошу, не загнри дїла! (Виходить на лїво).

Прокопів батько (входить).

Роговський. Що скажете, батьку? Вже списали?...

Прокопів батько. Та вже, прошу ласки пана.. але не можемо погодити ся...

Роговський. За мало зажадав пан Чорнодоля?... Не бійте ся, я не прогнїваю ся, як дасьте більше...

Прокопів батько. Най пан здорові жартують... Але пан, ваш помічник, заправив трицять банок... А деж я спроміжний викинути стільки гроший...

Роговський. Як собі міркуєте... Я думаю, що тут і пятьдесять не багато... А вже трицять! Про мене, як хочете...

Прокопів батько. Змилуйте ся, пане... Сирота.. Та мого сина пробив, а я, щоби боронити його від криміналу, маю доложити ще стільки гроша?...

Роговський. Як думаєте... Най сидить...

Прокопів батько. Та за що?...

Роговський. Закон не питає за що.. Закон знає: Пробив — сиди!

Прокопів батько. Та бож то не пробив — задер...

Роговський. Ви хотіли, аби пробив?... За пробите, батьку, шибениця... (кричить). Пане Чорнодоля! Хто там у вас?..

Чорнодоля (в дверех). То... Сімхе... (щезає за дверми).

Роговський (до Чорнодолї). Задержіть їх. (До Прокопового батька): Ну, щож хочете, батьку? Я вам не пораджу. Хочете, платіть, а не хочете йдіть собі з Богом...

Прокопів батько. Відай прийдеть ся шукати дешевшої оборони... (хоче йти)...

Роговський. Ну, ну... Тільки, будьте ласка', заплатіть пятку за те, що стратив із вами час і списав протокол...

Прокопів батько. Що?... Пятку?...

Роговський. А ви думали, що мене час не коштує?...

Прокопів батько. То ми пана доктора спроваджували до товариства, на збори, ми гостили... а тепер за годинку часу платити пятку...

Роговський. То, батьку, що ви мене гостили, що ви мене спроваджували, то инша річ, а се инша... Я-ж мушу жити...

Прокопів батько. Відай, то ви всї пани такі!...

Роговський (встає й бере його за плечі). Ну, ну, йдіть порадьте ся... Може вам пан Чорнодоля що спустить... (в дверех). Спустите що, пане Чорнодоля?...

Чорнодоля (зза дверий). Нї... Я вже поставив цїну по знайомости...

Роговський. А що? не мовлю?... (витручає Прокопового батька за двері).

Сімхе і Лейзор (втискають ся за ним).

Роговський. Що скажеш, Лейзор...

Лейзор. Я?... Я те, що й Сімхе...

Сімхе. А я те, що й Лейзор... Біда нам і конець.

Роговський. Скажи, де нема нині біди?...

Сімхе. Ну... може бути... Але я вже не хочу бідувати...

Роговський. Може би ти подав ся на пана?...

Сімхе. Може й подам ся на пана.

Роговський. Ну, а тепер що скажеш?...

Сімхе. Мені належить ся десятка.

Роговський. Від кого? Від мене?

Сімхе. Або я знаю від кого? Від Чорнодолі, від вас...

Роговський. Як тобі належить ся від Чорнодолі, то йди собі до Чорнодолі.

Лейзор. А мені від вас належить ся. Чорнодоля каже, що ви не дали йому ще для нас.

Роговський. Я вас не знаю... Від мене вам ніщо не належить ся.

Лейзор. Ви добре знаєте! Не крутіть...

Роговський. Чого хочеш? Говори!

Лейзор. Сімхе має дістати десятку, а я сім банок.

Роговський. Ідіть собі до Чорнодолі. Я вас не знаю.

Лейзор. Але я вас знаю! Я вашу канцелярію знаю! Я як дурний бігаю по улицях аж поза рогачку, я розпитую хлопів, я зганяю їх до вас... а ви мене не знаєте?...

Сімхе. Я вам щось скажу, пане доктор. Ви не кажіть, що ви не знаєте своїх наганячів, бо як наганячі не схочуть вас знати, то не буде добре. Ви знаєте, що як до вас не прийде радикал, то не прийде ніхто з власної волі... а як би не ми, то що ваша канцелярія варта би?

Роговський. Чого хочете від мене? Я вас не годив! Маєте там Чорнодолю, говоріть собі із ним.

Лейзор. Чорнодоля то такий злодій, що з ним нема що говорити. Я вже то виджу! (Чорнодоля входить). Він відогнав від вас уже двох наганячів — тепер віджене й нас.

Чорнодоля. Бодай ти так здоров, як я кого відогнав!

Лейзор. Не пішли два наші до Йонаса? А Йонас ліпше платить. Пан доктор побачуть, що й ми тепер підемо.

Чорнодоля. Зломи карчило! Гони, най тебе не виджу! Кілько сторін ти привів за сей тиждень?...

Лейзор. А як не було?...

Чорнодоля. Не було — то я не плачу.

Лейзор. А я їсти не хочу?...

Роговський. Ну, погодіть ся, погодіть ся, бо партії ждуть.

Чорнодоля (лютий). Яка тут згода!... Нема партій, нема гроший!... (Виходить до своєї кімнати).

Сімхе. Пане доктор! Що ми будемо з ним говорити? Заплатіть нам сімнацять банок і згода!

Роговський. Вам що!... Йдіть... ідіть... Най Чорнодоля, я вас не знаю...

Лейзор. А як ми вас не будемо знати?...

Роговський. То обійдеть ся...

Лейзор. Ей пане доктор!... А як ми схочемо дістати свої гроші?...

Роговський. Як вам хто дасть...

Лейзор. Ну... не дуже так остро... Може хтось найде ся такий, що дасть...

Роговський. Пробуйте...

Лейзор. Вже ваші два спробували.. І найшов ся такий, що вони були йому потрібні і заплатив їм гроші, які від вас мали дістати...

Роговський. А най ще й доплачує!

Лейзор. А ви думаєте, що за дурно?

Роговський. Гони! чого хочеш! Забирай ся!...

Лейзор. Ну... Доктор Йонас не такий!...

Роговський. Ти вже був у нього?

Лейзор. Чомуж би не був?... Як мені тут не хочуть заплатити, що мені належить ся, то чому би я там не був?

Роговський. Гони!

Лейзор. А як я ще десь піду? Тут іще хтось обіцяв нам заплатити гроші, що нам належать ся від пана доктора...

Роговський. Що?...

Лейзор. Хтось, що йому се дуже потрібне...

Роговський. Ти лізеш мені ще з грізьбою в очи? Ти хочеш вимусити гроші на мені! Ти собако!...

Лейзор. Ну?... Чому би я не мав прийти по свої гроші?...

Роговський. Чорнодоля!

Лейзор. По що Чорнодоля? на що Чорнодоля!... Я й сам піду .. (Звертають ся оба до дверий).

Чорнодоля. Вони ще тут?...

Роговський. Як ви мені ще раз таких злодіїв...

Чорнодоля. Вон! Пішов! Я таких помічників дістану сотками за ті гроші...

Лейзор. Але таких шкідників за такі гроші не купите...

Роговський. Що?... Чорнодоля!

(Сімхе й Лейзор тікають. Чорнодоля йде за ними.)

Роговський. Собачі помічники! І чоловіка скортіло вязати ся із такою зволочю.

(Схвильований ходить по кімнаті... Потім стає у вікні... Кілька разів вириваєть ся йому крізь горло: Собаки...)

Молодий професор (виставляє через двері голову і роззираєть ся по кімнаті. Тихо). Чи можна?

Роговський (не замітив його). Собачі помічники!.. (відвертаєть ся на кімнату).

Молодий професор (рівночасно стукає легко). Чи можна?

Роговський. А... се ви, професор?... Прошу... прошу... Щож чувати нового...

Молодий професор. Я тільки так... на хвилинку...

Роговський. Розгостіть ся...

Молодий професор. Я тільки на мінутку... Позволяте вибрати собі яку книжку?...

Роговський. Алеж прошу. Розгортайте ся...

Молодий професор. Ні, пане меценас... даруйте... але я не можу (оглядаєть ся рівночасно тривожно на двері). Може хто увійти... Бачите, я тільки книжку й утікаю... а колись у вечері я прийду на розговір...

Роговський. Алеж прошу...

Молодий професор. Можна так по десятій? Ви не спите ще...

Роговський. Алеж прошу, прошу. О кождій порі дня й ночі, як тільки не сплю...

Молодий професор. Я дуже радий... Позволите, що виберу собі (йде до шафи). Першу ліпшу. От Толстого... А маєте Горького?...

Роговський (що сів коло бюрка. Байдужно). Є там щось... виберіть собі... Або я покличу Михася.

Молодий професор. Ні, ні... Не треба... Я сам... я сам... Най буде що будь... Ч. 651 і 1053, зараз запишу... О... так... А тепер: Моє поважанє... Я колись, колись у вечері... коло десятої... Ага... від вас можна вийти заднїми дверми? Правда?...

Роговський (з легковаженєм). Алеж можна, можна... Поважанє...

Молодий професор (виходить заклопотаний).

Роговський (ходить хвилю по кімнаті. Потім іде до дверий). Чорнодоля!

Чорнодоля. Що пан доктор скажуть?...

Роговський. Що то значить ся із тими вашими помічниками?

Чорнодоля. Або я знаю...

Роговський. А хто має знати?

Чорнодоля. Їх перемовили.

Роговський. Хто перемовив?

Чорнодоля. Йонас перемовив.

Роговський. А ви на що?

Чорнодоля. Що я можу вдіяти, як нема гроший.

Роговський. Як то нема?

Чорнодоля. А нема!... Що то значать ті гроші, які несе наша канцелярія?... Нема й для мене, не то для наганячів... А що ми варті без наганячів? Я дуже поганий інтерес зробив на вас. Мені треба було шукати собі иншого спільника. Моя голова не дурна, щож, коли ви не маєте адвокатської голови. У вас політика. А через вашу політику мужики хочуть, аби їм робити за дурно. От іно що прийшли мужики, а я й говорити із ними не маю охоти. То ваші читальники. Що мені з ваших читальників? Говорить дурниці, жандарми подають до суду, а ти Чорнодоля роби за дурно, бо то читальники твого пана доктора Роговського... Я не хочу такого інтересу... Я буду відсилати всіх читальників до вас.

Роговський (гладить його під бороду, відтак клепає по рамені). Ну, ну, Чорнодоле... Добре, добре... Але з тими, що є вже у вас, залагодіть ся ще самі...

Чорнодоля. Добре, але скажу собі заплатити, як за рідну маму!

Роговський. А хтож вам боронить? (Хтось стукає).

Роговський. Прошу. (До Чорнодолі). Не пускайте їх тут... (Входить молодий суддя). Ааа... До-

бриий день... Повитати... (До Чорнодолі). Скажіть, що я занятий...

Чорнодоля. Ну, ну!... (відходить).

Молодий суддя. У вас був тут професор?...

Роговський. Ви де його здибали?

Молодий суддя. На задній брамі.

Роговський. Ви також туди йшли?

Молодий суддя. А ви не знаєте, що до вас небезпечно входити в білий день головною брамою?

Роговський. І ви також, пане суддя?

Молодий суддя. Я жартую. Але признаю ся, що не люблю маніфестувати ся... зрештою я тут так неофіціяльно...

Роговський. Ну, прошу... щож нового? Пишете що? Друкуєте? Ну, кажіть, яка се неофіціяльна справа?

Молодий суддя. Є новина. Думаємо, що прийде до порозуміня.

Роговський. Між ким?

Молодий суддя. Між вами й Карповичом.

Роговський. Думаєте?

Молодий суддя. А бодай між вами і патріотами. На всякий спосіб щось вийде із проєктованої викладової акції. Для викладів по селах ми поробили вже вступну роботу. Списали виднійших людий, усї читальнї... Знаєте, аж лячно стає, коли подумаємо, кілько то наших сіл не має ніякої читальнї.

Роговський. А ті, що мають тільки на папері?

Молодий суддя. Здаєть ся, що таких є найбільше читалень „Хлопської Ради“.

Роговський. Вибачайте... Як би так прийшло почислити ся... Найгірші є читальнї „Просьвіти“... Погляньте... всюди піп головою, війт за-

ступником — усякі церковні чини: паламарі, дяки, піддячі і прочая, виділові — значить ся читальні „Просьвіти“ є в руках чи то церковної єрархії, чи найбільших сільських дукарів, а пролетаріят, та як раз частина сільського населеня, що є найживотнійша, що найбільше рветь ся до сьвітла й праці, не має по правді читальні... вона там чужа!...

Молодий суддя. Таж належать усі без ріжниці...

Роговський. Так вам здаєть ся... А приглянь ся близше, то побачите, що всі проворнійші елементи або є в опозиції до виділу, або усувають ся з читальні, виписують ся і відтак ходять люзом...

Молодий суддя. Отжеж то і поставили собі цілею наші молоді підпирати ті сьвідомійші елементи по читальнях „Просьвіти“. А поперед усього мають служити до того відчити... иде тільки про се, що в деяких селах є ваші читальні... Чи ви позволите робити там виклади?...

Роговський. Дуже радо. Але під якою фірмою?

Молодий суддя. Під фірмою „Просьвіти“.

Роговський. О... на се нема згоди! В читальнях „Хлопської Ради“?... На се нема згоди!

Молодий суддя. То без фірми.

Роговський. Також ні. Фірма викладів мусить бути заряду „Хлопської Ради“. Ви знаєте, що я перший піддав думку викладів по селах, але мусите признати, що не можу резиґнувати із своїх прав на користь „Просьвіти“, як також не думаю зректи ся прав до тої читальні „Хлопської Ради“, яку ви підступно перемінили на читальню „Просьвіти“.

Молодий суддя. В Хитрові? Щож, хиба се наша вина? Члени бажали собі.

Роговський. Ні, мій пане, се було лайдацтво з вашої сторони... Се підле рутенство!... Се були польські загальні збори при участи кількох членів „Просьвіти“, вписаних підступно до „Хлопської Ради“. То, знаєте, не обійдеть ся без суду! Ви берете ся на такі лайдацтва? Ні, мій пане!... Та читальня має свій будинок, свій склеп... То так легко не піде...

Молодий суддя. Я ще раз мовлю, що члени бажали собі.

Роговський. Чи були такі, що не бажали собі?

Молодий суддя. Меншість.

Роговський. То ви жалуєте ся на старостів, на инших польських посіпак, що рабують наших мужиків при всяких виборах і правиборах, а самі переводите ту штуку в практиці?

Молодий суддя. Я як раз між иншим від виділу „Просьвіти“ в сій справі. Хочемо полагодити справу на мировій дорозі...

Роговський. Одна тільки дорога. Винести ся із хати і склепу „Хлопської Ради“.

Молодий суддя. Там більшість уділів мають члени „Просьвіти“...

Роговський. Пане суддя... коли хочете жити зі мною сяк-так — не торкайте сеї справи! Вона за надто сильно болить мене. Я звертаю ся на судову дорогу. Дивіть ся, я дістав нервового розстрою... Я, здаєть ся, плюну на все, на цілу роботу й тікаю геть... лічити ся. У мене жінка, у мене діти... Я всї свої сили посьвячую для народньої справи! Я розщибаю ся... я їзджу на свій кошт — трачу час, гроші, здоровля... не оглядаю ся ні на що, а тут не то нема признаня, але ще й самі перепони, самі колоди під ногами... Скільки я перейшов за останні часи... Всьо проти мене, всї проти мене... І жий тут, і працюй тут серед таких обставин... А по що? Скажіть менї,

будьте ласка', по що?... Для мене ся моя робота приносить не користь, але шкоду, а коли й між народом її не слідно... коли найдуть ся такі, що мою роботу поперехрещують... А як уже користи нема, то бодай найби задоволенє... Моральне задоволенє... Але ні! й того мені завидують... І то ті, яких я зачислював до своїх приятелів... і ті проти мене виступають...

Молодий суддя. Бачите... Я також... був ваш приятель... І є... Чомуж би ні?... В приватних справах ми приятелі, але на публичній арені... Я є за тим, аби ми всі старали ся бодай трохи війти ся... зблизити ся...

Роговський. І я того хочу. Ба, але у вас инша льоґіка! Ви і вам подібні підступом рабуєте наше майно, крадете, а потім зближені... Ні, пане, такі приятелі гірші найлютіших ворогів... Ви, вибачте, але я волів би працювати без таких приятелів... Ви ніби мій приятель, а думаєте, що я не знаю, яка ся ваша приязнь? Не знаю, що ви голосували на польсько-народовецьку лісту?... А вже най приязнь на бік! То я сьмію спитати вас в імени партійної карности: Ви такий радикал?...

Молодий суддя. Бачите уряд... Зрештою се ліста народньої орґанізації...

Роговський. Української, чи польської?...

Молодий суддя. Ви кпите?...

Роговський. Бо я знаю, що та ліста 64 правиборців із виїмкою кількох Українців буде голосувати на кандидата центрального комітету...

Молодий суддя. Що ніякого кандидата не ставить.

Роговський. А можете присягнути?... А зрештою вам, пане радикал, ваше радикально-судейське сумлінє позволило голосувати на лісту противну радикальному послови?...

Молодий суддя (цинічно). Радикальне сумлінє може би не позволило, але судейське, а в додатку почуте народньої карности. Я є за тим, аби завести беззглядний послух народнім представителям. Я є навіть рішучо за тим, аби ви зрекли ся кандидатури.

Роговський. Щооо?

Молодий суддя. То годі кривити один одному. Хто має вигляд на вибір, той най кандидує. У вас не пора тепер бавити ся в кандидоване! Я радив би вам щиро уступити. Мене по правді й прислали до вас у тій цїли, аби наклонити вас до відкликаня кандидатури. Карпович упереджає вас через мене, що відкликанєм позбудете ся великого клопоту.

Роговський. Якого клопоту? Що Карпович має до мене переказувати!

Молодий суддя. Що се за клопіт — я не знаю. Те тільки менї звісно, що над вашою головою зависла буря. А ви маєте ще час відвернути її. Не надумуйте ся довго, доктор!

Роговський. Алеж то безличність із вашої сторони приходити до мене з таким посольством. Я не сподївав ся нїколи по вас.

Молодий суддя. Коли ви так чемно поводите ся зо мною, то моя нога нїколи не переступить вашого порога. Поважанє моє!

Роговський. Моє... Як собі хочете.

Молодий суддя (вийшов).

Роговський (ходить добру хвилю великими кроками по кімнаті: зачинає свистати — урвав. Іде в напрямі кімнати Чорнодолї. Через ледви відчинені двері:) Пане Чорнодоля. Для того пана нема мене нїколи дома. Чули?... А... Ти є доктор? Ходи сюди...

Др. Лобода (розгортасть ся). Чорт побери таку їзду. Чоловік мало не порозсипав костий... Чого хотів пан суддя?

Роговський. Рутенець! Чоловіче, рутенець! Чи ти би подумав! Він мені радить зректи ся кандидатури в користь Карповича! Чи не підлий же він?

Лобода. А ти не викинув його?

Роговський. То ще не всьо. Пригадуєш собі мій проєкт у справі популярних викладів по селах? Вони висунули його як свій плян і в імя добра народа жадають отвореня їм читалень „Хлопської Ради“ для своєї націонал-демократичної аґітації.

Лобода. Гм... Все особисті справи... Все особисті справи...

Роговський. Які особисті? Хибаж забув що було в Хитрові? А тепер вони инакше робили би? Я поперед усього зажадав звороту читальні і склепу в Хитрові „Хлопській Раді“. А по друге, задержаня фірми викладів такої, якою є читальня. В Просьвітних — „Просьвіти“, в радикальних — „Хлопської Ради“. А вони, бач, ні! Хитруни!

Лобода. Вічно форма і форма і форма!... Не погодите ся задля глупої фірми. Задля такої марниці не буде ніякої роботи... А всї ви, скільки вас є, признаєте незвичайну вагу й потребу народньої праці... Може ні? Усюди тільки форма, всюди тільки форма...

Роговський. Даруй, для мене ся форма — головна ціха істнованя... Ну... а як же там у суді?...

Лобода. А як би!... Прорізав!... Береш такі справи, що мусиш прорізати.

Роговський. Не возьму я, візьме инший... А заплатили багато?

Лобода. Мене ніби тримає ся голови?

Роговський. Рекурс зголосили?

Лобода. Адже по якогось біса я їздив... Ага знаєш: мені прийде ще дві корони.

Роговський. Нема.

Лобода. Прошу тебе, не роби комедій! Злупив сорок корон, а я за десять мушу їхати, товкти ся по волї, горлати, ще в додатку програвати і зашлапувати собі свою адвокатську славу.

Роговський. Заки ти ще будеш адвокатом...

Лобода. Все одно. Дві коронї давай!

Роговський. Не дам. А що з правиборами?...

Лобода. Тааам?... Два судовики, піп... аптикар... три міщани й два мужики...

Роговський. Наші?...

Лобода. Доки не побачать гроший...

Роговський. Я не думаю. А з міщан нїякого радикала не вибрали?...

Лобода. Ти також хотїв би!... (Сїдає за бюрком). Добре, що двох маєш...

Роговський. А як там у загалї?...

Лобода. Не найлїпше. Всюди виходять певні люди, правибори відбувають ся досить леґально, але то відай тому, що Поляки не кладуть поки що кандидата... Та проте я думаю, що тобі малий хосен із тих „чесних“ правиборців. Вони в більшій части або попи, або їх прислужники, а анї ті, анї сї на тебе голосувати не будуть... Але у кількох селах вийшли самі наші! В загалї доволї неясне положенє... А щож тут?...

Роговський. Нїчого нового... Скликано віче. Про се хиба знаєш...

Лобода. Знаю. Ага ще одно! Роби ти щось із Трохимом. То скандал.

Роговський. Щож ізнов?

Лобода. Випитували мене, чи то правда, що писали часопись. Не хотїли вірити, аби ти злїцитував мужика за кошти оборони. Та добре, що сї мали таке велике довіре до тебе. А що, як справа стане голоснїйша і набере основ? Може

бути недобре. Треба Трохима купити й заперечити в часописи.

Роговський. Купити, купити! А чим купити?

Лобода. Мусиш купити, коли пустив його з торбами, або радше коли не хочеш пустити з торбами себе! То так не йде! То за надто голосне!

Роговський. Прошу тебе, лиши! Показили ся нині. чи що! Хто прийде виводить чоловіка із рівноваги... Я мовлю, що мені прийдеть ся плюнути, покинути всьо і виїхати... Чоловік думок своїх не може зібрати... Не можу забрати ся спокійно до праці, а тут на кождім кроці хто вирветь ся...

Лобода. Бо то так не робить ся! Бо то треба оглядати ся й на задні колеса:

Роговський. Прошу тебе, мовчи!

Лобода. Коби тільки инші хотіли мовчати!

Молодий читальник (входить несьміло). Гм... Гм...

Роговський. А... гаразд, товаришу! Що чувати?

Молодий читальник. Ми тут до пана адвоката... Маємо термін...

Лобода. Знов наброїла?

Молодий читальник. Або то тяжко?...

Роговський. Ви вже були з Чорнодолею?...

Молодий читальник. Були... Лише...

Роговський. То добре. Сідайте... Скажіть що нового. Є які нові члени в „Хлопській Раді?“ Купили книжки?...

Молодий читальник. Якось не дуже горнуть ся...

Роговський. То звичайно поволі. Хто мав вписати ся то вписав ся, але за якийсь час...

А відзнаки вже маєте?... То найважнійше. Як побачать відзнаки... Го, го!... Я вам мовлю... отсе й товариство... А без відзнаки пса варт і яка читальня...

Молодий читальник. Ми хотіли би склеп при читальні...

Роговський. Е... не квапте ся!... Зі склепами біда! Заложите... він буде розвивати ся, а потім сякі-такі можуть вам відобрати... Ліпше якісь забави... Є у вас військові?

Молодий читальник. А є...

Лобода. Най вас екзецирують...

Роговський. А потім зробимо якийсь похід із ліхтарнями, фестин... Якусь забаву... Зараз притягнете людий... зі склепом багато короводів... багато роботи...

Лобода (до Роговського). Знаєш, відкидати так економічну сторону, а обмежувати ся до політично-аґітацийних шопок... Замість змісту, давати форму — то доволі небезпечно...

Роговський. Що ти мовиш! Хибаж як роблять латинські попи, Єзуїти, релїґійні душехвати і їх антитеза душехвати суспільні: соціяльні демократи. Які вони далекі від себе, а які страшно близькі на точці способу з'єднуваня собі прихильників. Глянь но, чим вони притягають до себе товпу, чим приковують її! Попи устроюють усякі процесії, місії, ґодзінкі, стації, всьо те з великою парадою, помпою, виставою, а народ так і липне до них. Уже й наші панотці, а ще більш їх епископи зачинають уводити до богослуженя той пустий блїхтр латинської церкви, бо бачать, що грецький обряд перестав уже ділати на мужика. Йому більш імпонує латинський! Церкви чим більш пустіють, а єзуїтські костели не можуть помістити здвигу народа! А як славно підхопили сей момент від латинських кьсондзів провідники соціяльних демократів. Демонстратив-

ний похід, „червони штандар“, таблиці із написами: „Най жиє соціяльна революція!“, „Вісім годин праці“ і т. н. і т. н. І думаєш, не має то свойого впливу?

Лобода. Похід усе дає учасникам почуте власної сили, се без сумніву гарний аґітаційний спосіб.

Роговський. І тому то я так бю на походи! У мене збори без походу через село — не збори, у мене віче без походу і співу — не віче. Спів, відзнаки, прапори, похід — отсе раз для наших людий...

Молодий читальник. Та ми, прошу пана доктора, зробили раз похід...

Роговський. Зробили? А що? Правда, як удав ся! А потім не приступив ніхто в члени?

Старий читальник (що увійшов перед хвилиною і станув при дверех). Ой, удав ся нам, най не казати!

Роговський (витає ся з ним мовчки). Що?... Не удав ся? Якжеж то було? Мало було людий, чи що! Ну, та то перший раз... Ще поправите ся...

Старий читальник. От скортіло нас, та тепер тягай ся по судах...

Роговський. Що? Подали вас?... Жандарми?... Ов! А то як?

Старий читальник. А бодай не діждали по сьвіті ходити... Як вони мене на старости літ до суду завдали...

Роговський. Ей, та ви... Не журіть ся, батьку! Якось то буде... Не дамо вам загинути! Ми свої люди...

Старий читальник. Колиж бо ваш той пан помічник багато правлять...

Роговський. Зараз ми... Пане Чорнодоля... Ходіть сюди!

Лобода. Гей батьку! Робота коштує!...

Старий читальник (чіхає потилицю і мовчить).

Чорнодоля (входить).

Роговський. Дуже заплутана справа?...

Чорнодоля. Ей, тут таке, що аж волосє дубіє!... Пох'д до церкви, а жандарм розганяє... Противили ся власти... §... а там ще такі ріжні закрутанини...

Лобода. Багато людий вмішаних?...

Чорнодоля. Щось десять... Я сказав по по приятельськи, по знайомости: сто корон... ну... най ідуть шукати адвоката, що боронив би їх по пятці від хлопа... Я бояв ся навіть, аби пан доктор не сказали, що мало... Але думаю собі: то й так читальники... Пан доктор не скажуть нічого... (До Лободи). Пане доктор!... То багато пятка від особи?... Ви будете дешевше боронити?... А писанина? А читати акти?... А страта часу?... (До старого читальника). Колиж бо ви, чоловіче, не хочете зрозуміти, що як пан адвокат будуть вас боронити, то не можуть за той час боронити иншої справи, не можуть нічого заробити... А як би взяли ще одну справу і вони обі прийшли на той самий день... то вони до одної мусять попросити заступника і заплатити йому добрі гроші... (До Лободи). Коли ти говори до хлопа... а він тобі: Ми читальники... (Чорнодоля виходить до своєї комнати).

Роговський. Чекайте, батьку! Лишіть, пане Чорнодоля, ми ще маємо часу досить про гроші. Скажіть мені, як там у вас правибори випали?...

Старий читальник. Які правибори?

Роговський. Та на посла!

Лобода. Ви не чули нічого?

Старий читальник. Ні, ми не вибирали.

Роговський. А бодай вас! А ви належите до старшини читальні?...

Старий читальник. Ая...

Роговський. А до вас не прийшло письмо від мене?

Старий читальник. Може й прийшло яке там письмо. Я не знаю. То війт відбирає письма...

Роговський. Люди добрі! То ви в виділї читальнї і ви не знаєте. які письма приходять? Не знаєте, що є вибори?... Таж я писав: вибирайте самих своїх людий...

Молодий читальник. Пан доктор кажуть, ади, за вибори, що то ксьондза вибрали, тай пана, тай війта...

Роговський. То були правибори?...

Старий читальник (по хвилї). Я не знаю... Відай були... Ая, ая...

Молодий читальник. Були, були, ая, були... Та чуєте, що вибрали ксьондза, тай війта, тай пана...

Роговський. Хто вибрав? А ви де були?

Молодий читальник. Та ми були на виборах... У громадськім урядї...

Роговський. І ви?...

Старий читальник. Я нї.

Молодий читальник. Та в четвер... Не знаєте?...

Старий читальник. Я їздив у четвер на ярмарок.

Роговський. А бодай вас! Гаа!... (До Лободи). І роби тут що із ними! Пиши письмо, а вони не то, що не роблять нічого, але й про письмо не знають...

Старий читальник. Прошу ласки пана адвоката... буде нам яка кара в судї за той похід, чи не буде?...

Роговський. Або я знаю... Може буде!...

Старий читальник. А пан адвокат будуть боронити нас з ласки своєї?

Роговський. Як хочете...

Молодий читальник. Але ми не маємо стільки гроший...

Роговський. Ага!... Коли маєте термін?

Молодий читальник. Коли?... Відай пятого Правда?...

Старий читальник. Ая... пятого. На другий місяць.

Роговський (дивить ся у записник). Пятого?... Ого, я не можу вас боронити. Я маю вже иншу дуже важну справу. Просіть пана доктора Лободу.

Старий читальник (до Лободи). Коли такі ласкаві...

Лобода. І я не маю часу. Мушу їхати до повітового суду... Хиба, що добре заплатите, то я пішлю там кого иншого, а сам буду вас боронити...

Старий читальник. Йой, панцю наш солодкий... Деж ми наберемо стільки гроший?...

Роговський. Я вам щось пораджу. Йдіть домів. Скажіть, що я занятий, не маю як. А той пан мусить через вас покидати пильну справу. А дешевше вас ніхто не буде боронити... Скажіть то всім обжалованим. Хочуть заплатити — дасьте нам знати. А ні, то шукайте собі якого Жида, то ще справу програєте...

Молодий читальник. Та хиба так зробім, як пан радять...

Старий читальник. Та най буде... Оставайте здорові. (Хоче цілувати панів у руки. Вони не дають).

Лобода. Ідіть здорові.

Молодий читальник. Слава Йсу...

Роговський. Гаразд товариші!

(Читальники виходять).

Лобода. А то злодій Чорнодоля. Що він лупнув!... Але за те заступство дістану від тебе десятку.

Роговський. Дістанеш пятку, досить з тебе.

Лобода. Як? Ти сорок пять за дурно?...

Роговський. А канцелярія?...

Лобода. Що мене обходить канцелярія! Ти не платиш мені нічого місячно, тільки від справи! Я буду за пятку читати акти, зговорювати груди.. А ти собі вигідний...

Роговський. Можеш не брати. Я піду сам.

Лобода. Я знаю, що ти й пятки мені жалуєш Давай зараз задаток пять корон.

Роговський. Ще не маю справи, а давай задаток! Ануж роздумають ся і підуть до иншого!

Лобода. Не жури ся! Не підуть... Давай пять корон. А дві до ранїшньої справи.

Роговський. На, маєш пять корон.

Лобода. Давай ще дві.

Роговський. Не дам.

Лобода. Свиня. Аби ти знав, що з тих пятьох корон я беру дві до ранїшньої справи, а три на сю. А як не даси перед терміном сїмох, то бігме не стану на термін. А знаєш, що я так умію! Вже раз тебе навчив.

Роговський. Ти зроби менї ще раз так, то нагоню на сто вітрів.

Лобода. А ти не будь свинею. Як кажу дай, то дай! Я й так беру мінїмальну суму. Здере злодій сто корон, менї дає десять... Таку ласку я найду дебудь... Ти знаєш, що менї не йде про гроші. Аби прожити... і не багато робити. Але гроші мушу мати, коли менї треба!... (Весело). От, нинї грошьків цупнув споро... Чоловік може дивити ся сьміло в очи самій... Але що ти знаєш! Женат — кругом дурак!... То чоловік пан... Ага, à propos твоїх клїєнтів... Там десь не мусїло бути опору власти... Той твій Чорнодоля злодій, коби здоров... (кричить). Чорнодоля!...

Чорнодоля (загорнений). Ну?...

Лобода. Що ви їх так злупили?... Десь найшов опір власти, бунт...

Чорнодоля. А якже не лупити? А ми не хочемо жити? І я і ви і пан доктор?... Як не лупити?...

Лобода. Але не таких бідних хлопів...

Чорнодоля. А кого-ж злуплю?... Жид сюди не прийде, пан не прийде — їх не злуплю А прийде мужик — то що другий читальник! Не злупи його, то когож злуплю?... А не бійте ся, як би я їх дуже лупив. то були би пішли. А от казали робити справу і лишили задаток. (Дає Роговському пятку).

Лобода. Дали задаток?... (До Роговського). Давай іще сім корон!

Роговський. Ти що?... Здурів? А завтра не треба?

Лобода. Давай.

Роговський. Не дам.

Лобода. Сказав би тобі по руськи...

Роговський. Я знаю..

Чорнодоля. Але пан доктор Лобода веселий чоловік... Добраніч... (Іде домів).

Роговський. Добраніч...

Лобода. Ну, я йду також. Сьогодня досить з мене ранїшньої їзди. Роботи й так нема! (Збирає ся).

Роговський. А прогуляй усе, що маєш!

Лобода. Дай ще десять разів стілько!... Ну, дай!

Роговський. Я знаю, що ти не від того...

Лобода. Здоров був.

Роговський. Бувай здоров. А прийди о девятій завтра. Є термін.

Лобода. Ну, ну... Як не засплю... (Виходить).

Роговський (Іде за ним до кімнати Чорнодолі, зачиняє двері від сїний. Потім вертає до канцелярії, посвистує,

перекидає папери, акти... Відтак відчинює вікно, розглядаєть ся по кімнаті, бере »Діло« з бюрка й іде до кімнати на ліво).

(Сцена пуста).

(По добрій хвилі чути голос електричного дзвінка).

Михась (вибігає з кімнати на ліво, біжить до кімнати Чорнодолі, відчинює двері). Прошу... так...

О. Карпович: за ним Михась (входять).

Михась. Пан доктор зараз прийдуть...

О. Карпович. Я пожду.

Михась (відходить на ліво).

(По хвилі входить др. Роговський. Сильне збентежене в обох. Хвиля неприємної мовчанки. Оба не знають, що зробити із собою. Нарешті Роговський кланяєть ся перший і вказує крісло).

Карпович. Дякую... Я перепрошую...

Роговський. Чим можу?...

Карпович. У загальній справі. Хвилину часу... Я тільки хвилину часу вам заберу...

Роговський. Прошу...

Карпович. Без сьвідків?...

Роговський. Нема нікого.

Карпович. Так... добре... Але я таки прошу заперти двері від другої кімнати.

Роговський. Не треба... Мовлю: Нема нікого.

Карпович. Так... добре... але, бачите, я не міг би говорити свобідно... Прошу ще раз...

(Роговський іде до обох сусідніх кімнат і запирає двері на ключ).

Роговський (вернув). Для чого така тайна?

Карпович. Зараз побачите... Поперед усього мушу застерегти ся, що не буду ділати в своїм імени, нічого в своїм імени... Ані один мій крок, ані одно слово не виключно моє власне, але є виразом висшої народної волї... є висловом волї нашої орґанізації...

Роговський. Прошу дарувати — я не є членом вашої орґанізації...

Карпович. Так... я знаю... Але ви є членом нашого народа, таким бодай маніфестуєте себе! І як до такого я приходжу... А що ви не є членом нашої орґанізації, проте я приходжу із предложенєм, тільки із предложенєм — инакше... ну, я приходив би инакше із наказом... Впрочім зараз точнійше...

Роговський. Прошу... Цікаво...

Карпович. Не потребую, думаю, говорити про вагу ситуації в теперішній хвилї... а спеціяльно в справі вибору посла...

Роговський. Менї, бачить ся, що я розумію її не менше вас...

Карпович. Не сьмію перечити. І як раз се тільки уповажнює мене прийти до вас із предложенєм, із яким не прийшов би, колиб не був певний про ваше зрозуміне справи.

Роговський. Цікаво, яке воно?

Карпович. Не величке. Ви зречете ся кандидатури на мою користь...

Роговський. На вашу користь?

Карпович. Так.

Роговський. А чомуб ви на мою не могли зректи ся?

Карпович. Менї бачите не позволить орґанїзація... То багато клопотів... заходів... а найважнїйше, що заряд орґанїзації й чути не схоче.

Роговський. А моя партія?

Карпович. Хоч би я й зрік ся, ви не мали би хісна із того...

Роговський. Прошу...

Карпович. На вас не буде голосувати духовенство. Не можете сього навіть вимагати...

Роговський. Ви тільки з тим?

Карпович. О... нї!... Я ще з деякими поясненями й інформаціями. Бачите. Поляки висувають свою кандидатуру. Про те ви ще не знаєте. Правда що нї? Тож тепер анї моя, анї ваша не

має виглядів. Як би вони не висунули своєї — я мав запевнену більшість. Я сьміяв ся б!... Тепер наші голоси розстрілять ся.

Роговський. А щож мене се обходить... Я мушу кандидувати для прінціпу.

Карпович. Тільки, що я не знаю, чи в наших часах належить звертати увагу на прінціпи, чи може радше на утілітарні згляди. Мені бачить ся народнє добро, загальне добро, загальна справа... Ви політик.... зрозумієте се!

Роговський. А чиж я не можу так само боронити загальної справи, як і ви? Та ще й хто зна', чи не ліпше. Програма, на якій я стою, ширша від вашої.

Карпович. Програма! програма! Пусте! Слова! Тут що иншого! Ви не вийдете, мовлю... Сьвященство...

Роговський. Чому-ж не мало би для утілітарного згляду, по вашому відступити сим разом від прінціпу?

Карпович. Бо мене поставили кандидатом.

Роговський. Ви вперве — я вже в друге тут кандидую...

Карпович. І упадете, як і тим разом...

Роговський. Але падати му аж до виграної..

Карпович. Пане! Шкода пусто тратити слова. Ваш еґоїзм не знає міри... Як би я не знав вас, як би я не знав, що та ваша любов мужиків...

Роговський (нетерпливить ся).

Карпович. Тааак... Любов мужиків основана на чисто еґоїстичній підставі... Як би я не знав вашої амбіції...

Роговський. Чи ще що?... Ну, вжеж, вжеж, я еґоїст! Я не перечу. Я навіть не маю тої вашої любови до попівсько-урядницької кляси...

Любови, задля якої ви не сьміли відказати ся кандидувати... Я то розумію...

Карпович. Пане Роговський! Говорім отверто. Перейдім із цифрами в руці, хто з нас робить реальну політику, а хто пускає блахмана?..

Роговський. Чи далеко ще до кінця?

Карпович. Досить далеко... Я не прийшов на пусту бесіду й не думаю покінчити як небудь. Ви зволите перейти зо мною позиції в буджеті „Повітової Ради"... Перепрошую... Прошу не нетерпеливити ся (виймає буджет). Прошу: Бурса тисяч корон. Народний Дім 4000 кор., Захоронка 900, Сокіл 300 кор... Філія Просьвіти 200 кор., Січ 50 кор. А тепер промислова школа, ткацька школа, слюсарський варстат, кошикарська школа... А в них хто виховуєть ся? Не наша молодіж?... А тепер другий рік... Бурса 1500 кор... Народний Дім..

Роговський. Я знаю, знаю... Що далї?

Карпович. Я бачу, що вас се нетерпеливить. Але прошу. Хочемо осудити — мусимо розбирати... А тепер буджет міської ради... Скільки там іде на українські цїли... зараз...

Роговський. Алеж я знаю буджет...

Карпович. Знаєте, то можемо говорити далї... Чия се робота?

Роговський. Жидівська.

Карпович. Що?... А моя?...

Роговський. Ще раз мовлю: жидівська. Най ви нинї Жидам не потрібні — чи дістанете один сотик на свої цїли?!

Карпович. А ви можете хоч би й такою роботою повеличати ся?...

Роговський. Слїди моєї роботи можна побачити й без буджету...

Карпович. Я знаю. Ви не признаєте! Але я й не потребую вашого признаня... Я тільки

так... Бачите, роблю, бо маю почуте обовязку. Я зробив би ще більше, ви се мусите признати, як би мав поміч. Не перепони на кождому кроці... але то треба єдности... Треба солідарности. треба народної карности... А отсе в імя сих чинників я звертаю ся тепер до вас: підопріть мене — бо в противнім разї упадемо і в міській раді і в повітовій... Усюди вже бачуть, що ми слабі.. Усюди вже починаємо тратити ґрунт під ногами... Але щож я?... Чого я вас прошу? Ніби ви не маєте свойого розуму? Не бачите, до чого воно йде?... Не зміркували того легковаженя із сторони наших ворогів? От хочби й тепер. Чому вони не клали так довго кандидата?... Бо бачили, що нас є двох, тож їм буде легка з нами справа.. Вони се бачуть, я се бачу, тільки ви не можете, чи не хочете зрозуміти.. А шкода. Бо тепер ми ще досить сильні. А діставши мандат, зможемо скріпити своє становище на довгі роки...

Роговський. Тільки що я взагалї не розумію, задля якої раціональної причини я мав би скріплювати ваше становище своїм коштом...

Карпович (по хвилї). А всеж таки я непоправний... Адже я думав, що в таких важних, скажім: рішучих для українського питаня хвилях, повинні піти в кут усї особисті й партійні інтереси. А я повинен був раз навчити ся, переконати ся! Хтож, як не ви, підставляв менї все ногу в моїй роботї?... Хтож, як не ви, старав ся осьмішити мене на кождім кроцї, старав ся оплювати мене, ослабити вражінє моєї роботи... Хто на всїх вічах рив отверто підо мною...

Роговський. Прошу числити ся із словами...

Карпович. А ти, добродїю, числив ся, коли оклеветував мене? Або коли кидав менї в очи публично брехню, комедію? Гм? числив ся? Але я також не буду тепер числити ся! Із нічим не

думаю числити ся! Я маю тебе тепер у своїх руках і не побою ся кинути тобі все в очи, не завагаю скористати із своєї переваги. Дарма, що в твоїй хаті.

Роговський. Я жду.

Карпович. Ти ждеш?... Ти ждеш?... Ти думаєш, що своїм цинїзмом успієш мене збентежити?... Але дарма!... Хто був у бурмістра?... Ти, плюгавче, відважив ся піти до бурмістра і сказати, що я перекупив радних, що я тисячні уступки поробив їм, аби тільки переперти на раді надачу посади учительки своїй наложниці?

Роговський (Спершу збентежений — відзискує певність себе). Що?...

Карпович. Може сьмієш заперечити?... Що?... Поважиш ся? Ти в той спосіб воюєш зо мною?... А хочби я й просив радних, хочби й поробив їм уступки?... То хто уповажнив добродія називати паню Слонківську моєю наложницею? Прошу...

Роговський. Ну... та я-ж...

Карпович. Все одно! Ви того слова може й не ужили. Але вже сама думка. Вже сам факт доносу... А таке посудженє... Ви знаєте, чим кінчать ся такі справи? Ви знаєте, кілько хтось міг стратити здоровля, щоби запанувати над собою, щоби не піти зараз і не положити того когось другого трупом? Ви знаєте, чим се могло скінчити ся? Дивіть ся... тут... тут мій сивий волос... Кілько його тої днини прибуло! Але я належу до тих, що кривди не прощають!

Роговський. Коли се кривда, то лише о стільки... Бо що тикаєть ся пані Слонківської...

Карпович. Мовчи!

Роговський. Хибаж не бачили люди, як ви ходили до неї...

Карпович. Хибаж я не парох її, хибаж

вона не моя парохіянка? Коли я й ходив, то в справах церковного характеру.

Роговський. Після девятої в ночи?

Карпович (глядить йому пильно в очи). Тааак? Ну, прошу... Що ще?... Вже все?...

Роговський. А виходили коло дванацятої?...

Карпович (кинув ся мов опарений). Ти псе якийсь!

Роговський. Мій пане! Прошу не забувати ся, що ви в моїй хаті...

Карпович (опановуєть ся). Як раз я хочу остаточно тямити... Бо я тут іще в одній справі.

Роговський. Може би на иншій дорозі...

Карпович Ні... Як раз ні... Я тепер в иншім характері.

Роговський (допитливим зором).

Карпович Я маю певні докази в руках, що ведете на спілку канцелярію з якимсь покутним писарем Чорнодолею.

Роговський. Неправда. Зрештою що вас се обходить?

Карпович. Що мене се обходить, се моя річ. А чи правда, чи ні, те викаже слідство.

Роговський. Яке слідство?

Карпович. Слідство, що його переведе з вами заступник адвокатської палати.

Роговський. Тиховський?

Карпович Егеж...

Роговський. Він не може виступати проти мене у сїй справі, він же мій ворог.

Карпович. Він і не буде її вести. Хочби із національного огляду. І тому він прислав мене, аби я прийшов перестерегти вас.

Роговський (здивований). Не вжеж?... (Лагідно). Карпович... (Хоче простягати до нього руки).

Карпович. І евентуально помогти йому вбити справу...

Роговський (як висше). Карпович...

Карпович. За ціну...

Роговський (непевно). Яку?

Карпович. Відкликаня кандидатури на мою користь...

Роговський (скочив до нього). Ах ти! Підеш із відси? Підеш із моєї хати!... Хочеш довести до нещастя!

Карпович (виймає револьвер і простягає руку перед себе). Хиба не зблизиш ся до мене за надто..

Роговський. Ти аж до тої міри? Ти аж до тої міри?

Карпович. Не менше за тебе...

Роговський. Я тебе прошу — вийди із відси! Бо не зважати му ні на що... Ні на себе, ні на твою сьвященичу рясу... Поторощу... на смерть поторощу...

Карпович (цинічно). Бачиш... Я знаю тебе за добре, аби повірити, що ти поважив би ся пхати своє житє на мій револьвер... Ха, ха, ха! Бачиш, яка немила відплата.. Але ти, скотино, лізеш другому в душу з лабами, з чобітьми, а тобі й на нагнітки не станути?... Бачиш, на таких страхопудів вистарчить мій револьвер...

Роговський. Ти не знаєш наслідків погрози?

Карпович. Ха, ха, ха!... Без сьвідків?... Га, га! Ти підлий! Ще й тепер брешеш, хоч знаєш, що зловлю тебе за руку?...

Роговський (наближаєть ся). Що?... Що?...

Карпович. Прошу тільки в приличнім віддаленю... (Простягає револьвер — і знов його спускає). Слухай, підляку!... Говорім щиро, отверто... Мені треба стати послом... І то мушу вийти при твоїй помочи... А то тому при твоїй помочи, бо завдяки твоїй підземній роботі, я зачав тратити ґрунт під ногами. Бачиш, мусить бути реванж...

Роговський. Чоловіче! Не виводи мене із рівноваги! Бо нароблю скандалу!

Карпович. І кроком не рушиш ся із відси... Зрештою, чиж тобі треба сього?... Тиж незвичайно розумний і практичний чоловік... Прошу тебе... Плюнь на посольство! І то навіть не на посольство, але тільки на кандидатуру! Послом не будеш! Плюнь!... Маєш жінку - діти... Про твою спілку з покутним писаром знаю я і більше ніхто. Тиховський не знає, а хочби й знав, я зможу вплинути на нього, що мовчати ме. А не підеш зо мною на злагоду, я перший встромлю йому всї докази проти тебе в руки. А є їх сила! Та ще виможу переведенє слїдства... Тож, бачиш тепер, мовчати му я — мовчати муть усї... Маєш віз і перевіз...

Роговський. Стілько бруду... стілько низької підлоти...

Карпович (сильно). Бачиш: раз — відплата, а другий раз: для політики... Хто надшарпав моє добре імя, моє значінє, той мусить його направити...

Роговський. Чи ти, чоловіче, віриш, що я зречу ся кандидатури?...

Карпович. Абож ти не розумна людина? Батько дітям?...

Роговський. І де у тебе на стілько безличности...

Карпович. Почуте сили, ти хотів сказати... Ге, ге, ге!... Правда?... Га! Бачиш — почуте своєї сили то наше найбільше добро... Ти сам глумив ся б, коли би я не використав своєї хвилевої переваги як слїд... Зрештою... хочеш знати? Поляки не кладуть проти мене кандидата! Я одинокий кандидат і вони підпирають мене. Ти й так не вийдеш! Я маю вже більшість... Але, бачиш, моя амбіція!... Моя нїчим не заспокоєна амбіція!... Я мусїв тебе упокорити... за всяку ціну

мусїв упокорити... Ти мусиш причинити ся до моєї сьвітлої побіди!... Я як той римський тріюмфатор поведу тебе перед своїм возом!... Ха, ха, ха!... Яка сензація! Роговський зрік ся кандидатури на те, аби Карпович вийшов послом одноголосно!... Чуєш, одноголосно!...

Роговський. Зьвір ти!... Гірше худобини... Тьфу на твоє лице!... (Іде на ліво до своїх кімнат похнюпивши голову).

Карпович. Ха, ха, ха!... Не любий тобі мій тріюмф?... (Ловить ся за груди). Ха, ха, ха!.. Доктор Роговський зрік ся на те, аби отець Карпович вийшов одноголосно... Ха, ха, ха!... (Звертаєть ся до дверий в глибині).

(Заслона спадає поволї).

ТРЕТЯ ДІЯ.

ОСОБИ ТРЕТЬОЇ ДІЇ.

Др. Роговський.	**Ахремів**, виборець.
Роговська.	**Дяченко**, »
Др. Лобода.	**Домащук** »
Чорнодоля.	**Наймичка Роговських.**
Михась.	**Наймит Карповича.**
Глїбка, виборець.	**Студенти I—II.**

Канцелярія доктора Роговського, як у II дії. Коло бюрка уставлено стіл накритий скатертю. На ньому останки їди й порожні склянки після чаю.

Др. Роговський стоїть коло бюрка й шукає нервово між купою паперів. При другім бюрку Михась рівнож переглядає папери, але перечитує їх спокійно, відтак відкладає на бік.

Др. Роговський (по добрій хвилї). На вас лише спустити ся.

Михась. Або я знаю, де діло ся? Може де Лобода закинув, а може сам Чорнодоля.

Роговський. Всї ви однакі! Всї ви вороги платнї! (Кидає люто папери до землї). Аби в такій дрібницї не можна послужити ся вами. Ну, деж, деж, деж є акти? Який чорт забрав їх? — Хто їх відобрав? Ти, чи Лобода, чи хто?...

Михась. Я відобрав. Але поклав на бюрко.

Роговський. До сто чортів. Відобрав, то шукай! Деж є? Під землю запали ся? Чи вкрав хто? Виніс?... Що? Де могли діти ся з бюрка?... Який се тут лад? Який порядок!...

Михась (спокійно). Пане доктор, лишіть!... Не іритуйте ся. Я найду. Всьо найду, тільки не кричіть... Розправа аж завтра.

Роговський (із злістю). Аж завтра!... Правда!... То так ще далеко?... Що?... А на яку годину визначили? Гааа?...

Михась. Мені бачить ся: на десяту.

Роговський. Тобі бачить ся!... А чому ти певно не знаєш?... Ти не міг записати зараз?

Михась. Я поклав вам на бюрко.

Роговський. Ви все мені й мені. Всї тільки мене знають... А потім ще як на глум буде говорити: Розправа аж завтра. А колиж ти завтра найдеш акти, як сьогодня не можеш найти?...

Михась (зложив усї папери на купу й іде до бюрка Роговського). Тут нема... Позвольте, пане доктор, я пошукаю ще сам на вашім бюрку...

Роговський. А я що? Сліпий?... Я не шукав тут?

Михась (відсуває його легко й перешукує папери з гори по порядку). Вони мусять тут бути...

Роговський. У вас усе так! Кине де небудь — а потім шукай!... Прийде тої пів до девятої — ти кваш ся на термін, а тут іще розщибай ся за актами... Ну... Що се за робота?... Чи було коли хоч раз инакше? А завтра не лише, що вибори, не тільки, що терміни, але він каже шукати ще й акти!...

Михась (що перевернув три акти з гори). Не будете вже шукати, ні! Вже є!

Роговський. Є?... Де були?...

Михась. А деж би?... Там, де поклав!... Тільки ви так шукали...

Чорнодоля (виставляє голову через двері). Вже є акти?.... (усьміхаєть ся). А де були?...

Михась. Ви собі добрі, Чорнодоля! Сховаєть ся у своїй кімнаті, як миш у норі, й аж тоді покаже ся, як уже всьо гаразд!

Чорнодоля. Або я дурний пхати пальці між двері? Ви закинули — ви собі й найдете. А прийду я, то й мені обірветь ся!... (До Роговського). Пане доктор... Прийшли якісь два чоловіки.

Роговський. Чого хочуть?

Чорнодоля. Виборці.

Роговський. Просіть.

Чорнодоля (відчиняє двері, й сам іде до своєї кімнати).

(Два мужики входять і роззирають ся цікаво по кімнаті).

Роговський. Ви з зелізниці?

Мужики (разом). Слава Йсу' Христу!

Роговський. На віки слава. Ви з колії — питаю.

Мужики (перечать головою).

Роговський (до Михася). Михасю, скоч на зелізницю. Зараз приїде поїзд. Повинні приїхати виборці.

Михась. Добре... Я зараз... (виходить).

Роговський. Що скажете, панове ґазди? Прошу, сідайте... Ви виборці?...

Глібка. Ая...

Роговський. Радикальні?

Ахремів (не розуміючи). Які?...

Роговський. Питаю: ви радикали?

Глібка (перечить головою). Ні.

Роговський. Але мете голосувати на мене?... (До Ахремова). Так? Що?...

Ахремів (штуркає сусіда). Та кажіть, куме...

Глібка. Та нас вибрали виборцями. Нїби на посла маємо голосувати.

Роговський. Я знаю. І щож скажете?... Та прошу, сідайте... (підсуває крісло).

Глїбка (не сідаючи). Та ми скажемо по правдї...

Ахремів. Ая... Скажіть, скажіть по правдї.

Роговський. Ну, щож?... На кого ви голосуєте? Знаєте?...

Глїбка. Та ми думали, що будуть вибирати нашого пана... що то держить три фільварки: Вертївку, Глибоку й Загородє. То він сидить у палацу в Загородю, а ми з Вертївки, як знаєте. Як його зовуть, куме?

Ахремів. Драчинськвй.

Глїбка. Ая. Драчинський, Драчинський.

Роговський. Ну?... І щож?

Глїбка. А тут ми приїхали, а нам кажуть віддати голос на пан-отця, таки на Руснака.

Ахремів. А він, казали, не дав би нїчого.

Роговський. Ага!... Ну і ви?...

Глїбка. Та нас справили до пана посла, і ми прийшли до вас, може би вам придали ся наші голоси? Вже най би там що небудь. Гадали палива дістанемо, маржину пустять пасти до лїса, а тепер най би вже хоч що то...

Др. Лобода (входить).

Роговський. Ти чуєш?... Прийшли два виборцї і хочуть, аби купити їх голоси.

Лобода. По чому?

Виборцї (мовчать зразу збентежені).

Глїбка (по хвилї). Або ми знаємо? То вже як раз збили ся з путя — то вже й не знаємо, що казати.

Ахремів. Ая... Свому панови то знали би що казати. Казали би за дрова, за пашу, за роботу, а вам що казати?

Глїбка. Тай таки не знаємо, чи вам треба наших голосів.

Лобода. Щож ви за одні? Маєте леґітімацію?..

Роговський. Вони думали, що польському кандидатови, свому, бач, дїличеви, продадуть голоси, а Кавпович не хоче купити.

Лобода. Агааа!... Ну... Що-ж дїяти... А багато хочете?...

Роговський. Ти шо?...

Лобода. А що-ж би? Хочу купити.

Роговський. Ти здурів?... А деж би я підлив ся до тої міри!

Лобода. Ну, як хочеш! Але за дурно на тебе відай не будуть вони голосувати...

Виборцї (усьміхають ся задоволені). Ая... ая...

Лобода. Сила-ж би вам так дати?

Глїбка. Або я знаю, що панови казати... Пани знають лїпше за нас!

Роговський. Ну?... Скільки платять за голос? Я не купував іще. Не знаю.

Глїбка. Казали, як коли... Буває сотка... дві...

Ахремів. Давали мовляв і три за голос.

Лобода. Пятка.

Оба виборцї. Що?...

Лобода. Чуєте: Пятка. Берете?...

Ахремів. Нї...

Глїбка. А най нас Бог боронить та заступить... Таж ми могоричу поставили громадї більше, як за десятку, аби нас вибрали...

Ахремів. А як вернемо, та що?... Не треба ставити?

Роговський і Лобода (разом). Що?...

Глїбка. Ой зробили ми інтерес, зробили!... То гадали собі, що виторгуємо у пана хоч на дві пари биків, а тут що?

Ахремів. А я не казав?... А ви спустили ся... То люди собі балакають за нашого пана... а правда ще за горою.

Роговський. Ви, як бачу, хотіли зробити не злий інтерес.

Ахремів. Та як уже має бути чиє щасте...

Роговський. А цікаво, від чого би ви не дали свого голосу?

Глїбка. Та що вам казати? Ми вже не зможемо вийти на своє. Та най би пан чесний та добрий були ласкаві дати по пятьдесять баночок.

Роговський. Вам що Бог дав? Ви розуму збули ся!

Глїбка (ударив ся по ногах). І то ще багато?... Га — то я не знаю.

Роговський. Я вас іще до криміналу віддам! Ви чуєте?

Ахремів (киває до Глїбки пястуком). А я що казав, куме?... Га?... Не на моє вийшло?

Роговський. Як не будете на мене без гроший голосувати, то я віддам вас до криміналу...

Глїбка (шепоче щось із Ахремовим. По хвилї:) Ой... нї, пане, не віддаєте. Ми идемо зараз домів... Іще винї... Не хочемо й голосувати, й не будете ви завдавати нас на кару.

Лобода (до Роговського). Дай їм що...

Роговський. А йдиж ти! Ще чого! (Голосно до виборців). Ну, та я лише так говорив. (Клепле Глїбку по рамені). Підете, ґазди, завтра голосувати на мене, підете, то останемо приятелями.

Глїбка. Ми таки вернемо д'хатї.

Роговський. Таки конче?

Ахремів. Ще коштити ся дурно. А завтрішньої робучої днини не шкода?

Лобода. Купим за що будь. А так підуть домів.

Роговський. Та най ідуть.

Лобода. А можуть іще придати ся. Ну?...

Роговський. Та зрештою, як собі думаєш. (Дає двацять золотих Лободі).

Лобода (до виборців). Маєте по десятці...

Глїбка. Або я знаю... Як ви, куме?

Ахремів (до Глїбки). Я чогось страхаю ся.

Глїбка (до Ахремова). Тай мені лячно.

Лобода (задумує сховати гроші). Як хочете.

Ахремів (глянув на кума). Та най уже буде. (До кума). Бодай верне ся наша потеря.

Глїбка (ховаючи гроші). Та дякувать панови!... О!... Вже й дітям буду заказувати, аби не пхали ся у виборці...

Ахремів. Ая... На селї один переліцитував би другого, а тут і плюнути не варто... Та дай Боже, вам, панс, здоровля...

Лобода. Заждіть там... Я зараз вас поведу на вічліг...

(Виборці хочуть цїлувати панів у руки — потім відходять).

Роговський. Се скандал! Се нечуване упідлене...

Лобода. Ти хочеш, аби віковічня неволя вела до чого иншого, як до затраченя людської гідности... Але щож діяти! Не даси, то вернуть домів, або дасть Карпович. Хто заплатить, той матиме!

Роговський. Та вже пропало! Коби тільки придало ся на що. А я так не можу рішити ся... Я ще не знаю, не певний іще яке скажу останнє слово.

Лобода. Чоловіче! У переддень виборів. — Не знати ще що робити?... Також...

Роговський. Бачиш, яж казав тобі про свій клопіт. Ануж справдї?... Ануж він схоче помстити ся? Я починаю чим раз більше впевнювати ся в тім, що та цїла справа чорта варта,

що я не то не перейду, але так провалю ся, як іще ніколи. Вже бачу, що після того мені відхочеть ся раз на все кандидувати... А в додатку, знаєш Карповича. Він ужиє всіх сил, аби мене знищити! То один із тих найчорніщих духів...

Лобода. Я тебе не розумію. Стільки час жити в непевности, не могти рішити ся... Або так, або сяк... Або рішаю ся бороти ся до останка, й ужию всіх сил, аби побідити... А упаду — сьмію ся зі всього. А прийде в додатку нещастє — то бороню ся на житє і смерть... Або до біса кидаю все, зрікаю ся всього й сиджу супокійно!... Так — або сяк!...

Роговський. Я не знаю... я не можу... Я сам не повірив би нікому в сьвіті, що я такий слабосильний... такий слабодух. А ти на мойому місці, що зробив би?...

Лобода. Мене не рівняй... Я не ти!...

Роговський (огірчений). А жінка, а діти!... Зрештою той Чорнодоля... той Чорнодоля... Та цїла сіть, що оплела мене... то всьо, то всьо... Що не рішу ся уступити, жінка поставить на своїм: кандидуй і кандидуй!... Я сюди — вона туди... На разї най буде на її... А то знов так потерпаю. Ось, ось, зміню ще свою постанову.

Лобода. Ігі на тебе! Чи ви всї такі хитрі людв, ви жонаті!...

Роговський. Ей говори... Зрештою, чорт бери... На разї кандидую... Що буде завтра, мовлю тобі, не знаю... А найбільше той Чорнодоля... той Чорнодоля... Чоловік мав уже стільки справ, а ніколи не був такий малорішучий... Страшні річи...

Лобода. Та ти розмов ся серіо з Чорнодолею й рішн ся!... А то справдї погано буде! Тут купує голоси, а там не знає, чи буде кандидувати...

Роговський. Добре тобі говорити: купує! Я й сам не знаю, як зможу глянути на себе... Така підлота!

Лобода. Ей, також не мав коли розкисати! Політику ти велебний. Він перед головним атаком міркує на тему етичної сторони користуваня оружем. Та ти бий — не фільософуй! Бо не вбєш ти — вбють тебе!

Роговський. Теорія своїм боком — а моральна грижа своїм боком.

Лобода. Ні, ти справді неможливий. Таж ти не здатний на простого жовніра, не то на ґенерала! (По хвилї бере його за оба рамена й ставить перед себе). Хоч знаєш? Глянь менї в очи! Я тобі не вірю! Ти крутїй. Инакше думаєш, а инакше брешеш передо мною.

Роговський (вириваєть ся). Пусти — дурний!

Лобода. Ми ще опісля. Тепер я йду й пришлю тобі Чорнодолю! Менї здаєть ся, що ти не мав би охоти покликати його.

Роговський. Пожди... пожди... ще нї... ще нї...

Лобода. Ей, до чорта! Годї вже раз! Зараз прийде. (Виходить).

Роговський (сїдає при бюрку й перешукує нервово папери).

Чорнодоля (входить). Пан доктор мене потребують?...

Роговський. То ви?.. Прошу, сїдайте...

Чорнодоля (сїв). Чомуж так офіціяльно?

Роговський. Пане Чорнодоля, змилуйте ся! Розвяжіть контракт!... Бачите, що я лечу на погибіль із жінкою, з дїтьми, з вами... з цїлою канцелярією...

Чорнодоля (спокійно). Пане доктор, я мовив вам уже позавчера і вчера і тепер вам мовлю: Не буде нїщо із сього! Я стратив при вас шість років... То час! Хто менї його верне?

Хто заплатить?... А тепер, аби я йшов до иншого адвоката? Аби я зачинав?... Хто мені що дасть?... Що я є?...

Роговський. Алеж ви такий славний правник... Ліпший, ніж я!

Чорнодоля. Що мені з того? Хто мені дасть за се гроші? Хто знає про те, що я добрий правник?... Я є такий собі покутний писар, простий писар із підсіня, Чорнодоля... Але тут є голова!... (Показує на чоло). А тут є контракт. (Показує на кишеню). А далі будьмо вже цілком отверті. (Цинічно:) Що ви без мене нуля, се ви добре знаєте.

Роговський. Ну, ну... ще не кажіть так...

Чорнодоля. Я можу сказати. Ніби я вас не знаю? Як ви скажете параґраф, то ти, Чорнодоле, скажи ся, а не відгадаєш справи, як ви зацитуєте адміністраційне розпорядженє, то все одно, якби я шукав його у календарі або в сонику... Я не кажу, аби ви нічого не вміли. Ви собі робите політику, а Чорнодоля веде вашу канцелярію... і живемо оба...

Роговський. Адже ви жалуєте ся все на мою політику...

Чорнодоля. Я жалую ся... бо треба жалувати ся... Але мені добре з вами. Ваша політика дає, що правда, пустих клієнтів, але дає й таких, що можна з них злупити... І є на прожитє для нас обох і наших родин... А розійдемо ся — ну... Чорнодоля хоч не Жид, має жидівську голову! Він не пропаде! Але що вдіє доктор Роговський?... Я не знаю... Я не ручу за канцелярію доктора Роговського без Чорнодолі.

Роговський. Я мовлю вам, пане Чорнодоля, ми мусимо розійти ся. Без огляду на дальші наслідки, хочби й матеріяльну руїну. Ми мусимо розійти ся. Я не думаю упідлювати ся довше...

Чорнодоля. Ну, ну... Ви зараз із етикою. Та, про мене, робіть собі, що хочете, але я своє дію. (Виймає контракт із кишені). Знаєте, що се є?

Роговський. Та контракт. Та що з того?

Чорнодоля (тиче Роговському перед лице). Ви його знаєте й я його знаю. І я тримаю ся його. А ви ще й мене знаєте. Я завзятий, постояти за себе зможу. Як побачу, що ви викинете, то я зараз із ним перед сьвіт... Чорнодолї він не зашкодить!... (Встає).

Роговський. Най вас усїх чорти поберуть...

Михась (вбігає). Пане доктор! Маєте час?

Роговський. Що знов до біса! Чого хочеш! Ти вже з зелїзницї?

Михась. Я ще не ходив. Здибав двох виборцїв. Є тут...

Роговський. А дайжеж менї спокій із ними. Не хочу бачити нїкого. Агі! Хвилї не можна бути свобідним.

Михась. Але вони дуже важні!

Роговський. Які важні? Наші?

Чорнодоля. Ну, пане доктор — я йду вже домів... Памятайте... (Виходить).

Роговський (в слїд за ним). На зломане карку! (До Михася). Ну, які виборцї, кажи, най не жду!

Михась. Наші таки. Але були на приходстві у Карповича.

Роговський. Не маю охоти.

Михась. А можете пожалувати.

Роговський. А впрочім... клич...

Михась (відчинивши двері). Прошу...

Дяченко й Домащук (входять). Слава Йсу'...

Роговський. Аааа... Се ви?... Що скажете?... Як же там коло вас?...

Дяченко. А... Богу дякувати... Добре.

Роговський. Прошу... сідайте... Пане Михасю... Йдіть попросіть сьвіжого чаю... (На ухо йому). Йди поскоч до читальні за Лободою, бо я вже до краю роздразнений. Не можу говорити з людьми! (У голос:) А най дають чай раз-два.

Михась (виходить).

Дяченко. Шкода заходу. Не треба!

Роговський. Не завадить... Ви з далека... Адже не підете до Жида харчувати... Прошу, сідайте.

Виборці (сідають... потім встають... знов сідають... раз сей... раз той...).

Роговський. Я дуже тішив ся, коли дізнав ся, що вас вибрали при правиборах. Знаєте, справа тепер дуже важна. Читаєте ґазети, мусите знати про події на Угорщині, в Росії... про справу загального голосованя.. Як не буде наша партія заступлена, то буде погано. Тепер треба людий із політичним розумом, аби знали, що воно, як і куди?... Бо то годі загнати ся ні в кут, ні в двері.. Ви то знаєте... А щоби виграла наша справа, то треба добрих виборців... Ви курите?...

Виборці. Дякувать...

Роговський (частує їх папіросками). Певних людий, що жили би правдою... А то нині дуже тяжко за правду. Ой, дуже тяжко за правду.

Наймичка (вносить чай).

Дяченко. Ая. Тяжко за правду.

Домащук. А ще тяжше за гроші.

Дяченко. О, за гроші ще тяжше.

Домащук. Ми й жиємо правдою. та що нам з того? Один чорт! От коби гроші! А правда чоловіка не нагодує...

Роговський (припрошує до чаю). Прошу.... позвольте... Мовите гроші... Якби правда, то і гроші були б... Як би всі жили правдою, то й жите було б лекше і за гроші не важко.

Виборці (мішають ложками, потім пють чай).

Домащук. Ой, але! Ви мовите: правдою жити. Та де! Брехнею, то й гроші добудеш і проживеш, як слід!... От у нас! Чим більший злодій, тим більший багатир.

Роговський. Ні, він тому злодій, що багатир.

Дяченко. А наш війт тому таки й багатир, що злодій! А як він живе! Як дука який! (Хвиля мовчанки).

Роговський. Якже-ж думаєте? Багато буде голосувати на нашу лісту?...

Дяченко (здвигнув плечима. По хвилї встає). Прошу дана доктора... (чіхаєть ся за ухом).

Роговський. Що скажете?

Дяченко. Та нам якось такий ніяково казати і конче би треба.

Роговський. Та кажіть, кажіть сьміло.

Домащук. Та кажіть! Ліпше сказати, ніж зробити, не сказавши нічого. Пан не прогнівають ся!

Роговський. Щож такого? Скажіть просто. Миж не нинїшні. Знаємо ся від коли!

Дяченко. Та то так. Нас переймив якийсь панич тай завів до пан-отця, либонь чи не Карповича.

Роговський. Хто такий?

Домащук. А то той, що пан доктор раз приїздили з ним до нашого села... Я відай тямлю, що то він!

Роговський. Ага!... Знаю, знаю... Ну?... І щож?

Дяченко. Та нїщо... Але пан-отець Карнович... Я сам якось... пан доктор будуть сердити ся... Я знаю... Я би вже волів не казати.

Домащук. Та говоріть, куме... Правда не гріх... Три сотки не ходить по дорозї...

Роговський. Ага.. Я вже розумію. І ви за сим прийшли до мене?!

Мужики (зробили комічний рух).

Дяченко. Пан доктор най не гнівають ся... Але то так: Нині можна за три сотки купити цілого хлопа, не те, аби двох хлопів не мало продати за них свого голосу...

Роговський. І шож, ви вже продали голоси? Чи може хочете від мене ще більше?

Домащук. Продати не продали, бо погадали собі на пана доктора. А більше також не хочемо. Дайте нам три сотки, як давав отець канонік Карпович, по сто пятьдесять на одного, тай ми на вас будемо голосувати.

Роговський. І ви маєте лице приходити до мене? Майте честь, люди!... Що ви собі думаєте? Таж ви були досі визначнійші члени нашої партії!

Дяченко. Пан доктор най не сердять ся. Але то партія своїм боком, а півтора сотки в господарстві, то таки великий гріш! Я іще в житю не видів півтора сотки разом. Сотку вже мав двічі, як звчив у банку, а півтора сотки ще таки не мав.

Домащук. Чи з сеї партії, чи з тої, то все одно, а трьох соток нам партія не дасть.

Роговський. Знаєте, мене дуже стиснуло за серце від вашої тої бесіди. Я не думав, аби воно так.

Дяченко. Скажіть, пане, але так по сьвятій правді, по душі щиро: Чи багато ваших панів, суддів, професорів не продало би свого голосу за тисячку... А шож тисячка для пана? Для мене сотка більше значить, аби я так здоров! А ви міркуєте, що між вами не найшли ся би й такі, що продали би свій голос і за сотку? Таки ваші пани із радикальної партії?... Ні?... Ну, не гнівайте ся, пане посол... Але ми собі про-

сті хлопи... Завірте нам, що ми приїхали із щирого серця голосувати на вас, але як нам трапило ся щастє, що дають три сотки, ми не покинемо ся його. Мусите й ви дати, коли хочете мати наші голоси...

Роговський. Патріоти!... Читальники!... Радикали!...

Домащук. Е, говоріть здорові! Патріоти! А ви не патріот? А нам кажете платити собі грубо, таки за патріотичні справи... Тай ми раз скажемо: Заплатіть і ви! Ніби у нас де діли ся очи? Ми хиба сліпі?

Роговський. Гони! Нема! Ися кров собача з хлопами! То гірш худобини (відвертаєть ся). Чоловік би здурів, на голову впав, якби кандидував у таких обставинах!... Для кого?... Для тої зволочі?... Агі! Тьфу!...

Дяченко. Ви, пане, не плюйте на нас! Тай худобою не величайте та зволочю... бо то слова можуть повернути ся, на той бік посипати ся... Ади на пана!...

Домащук. А ми, куме, ходім, бо як дізнають ся, що він не кандидує, то нам готові показати дулю...

Дяченко. Хто зна', чи й так не покажуть?... Було брати, як давали...

Домащук. А я не мовив?... Ходім... (виходять).

Роговський (вислухав їх бесіди відвернений від них.. Потім плюнув за ними з досади й почав сильно ходити по кімнаті... Потім зловив порожну склянку — кинув нею до землі, відтак другою, третьою — потрощив їх).

Лобода (входить і роззираєть ся здивований по хаті). То хто патовк стілько скла?

Роговський (що після діла знищеня обернув ся лицем до вікна, мовчить. не зміняє своєї постави).

Лобода (підносить кілька кусник'в скла, обзирає їх цікаво в руках, відтак споглядаючи на Роговського робить пальцем на чоли рух, немовби говорив: »Бач, збожеволів, чи що?«

Підносить іще кілька черепів і кладе їх на бюрку. До себе :) **То побоєвище...** (З під ока спозираючи на Роговського): **Була битва...**

(Мовчанка).

Роговський (схоплюєть ся, стає перед Лободою із роспукою на лиці). Подумай собі, подумай собі! Домащука знаєш, Дяченка знаєш, тих радикалів, читальників, тих патріотів... І ті скоти приходять до мене й жадають три сотки за свої голоси. Що ти на се скажеш? То чоловік працює для них, чоловік трудить ся, чоловік їздить по селах, кости свої розстрясає на возах, здоровлє лишає по грузьких дорогах, і то все для них, для їх добра, для їх щастя, а та худобина сьміє говорити тобі ще грубости. Я дивую ся собі, як я міг запанувати над собою, як поздержав ся, аби не вилупити по пиці того хамудя.

Лобода. Не розумію. Хто хотів три сотки? Дяченко? Домащук? Таки так просто з моста, самі тобі до очий сказали?

Роговський. Алеж чуєш, що самі. Приходять і мовлять: Хочете, аби ми на вас голосували, дайте три сотки, бо стілько дає Карпович!

Лобода (вибухає диким реготом). Га, га, га! Га, га, га! А се клясичне! Га, га, га! Адже ое пишне!

Роговський (плюнув із досади і обернув ся від нього). Тьфу! До біса, Як тут є з чого сьміяти ся.

Лобода. Алеж є, є, як раз є! Га, га, га! Так підглянути суть політичного житя, із таким змислом поскидати панські вбраня, чи там патріотичні фрази із політичного обману — отсе раз варто, що награпило на такого діяча, як ти!

Роговський (потрясає з відразою лівою рукою. Цідить крізь зуби). Но, дотепи лиши дотепи лиши на инший раз, на пригіднійший час! Бавити ся в циніка!

Лобода. Ніхто не бавить ся в циніка.

Роговський. Тільки що?

Лобода. Я, як коли то сьогодня після такої інтересної події найменше цвічно настроєний. Навпаки! Я крикну: Горі іміем серця! Не пропала козацька мати, коли наш мужик перейшовши школу патріотичної роботи й фразеольоґії, додумав ся нарешті до тої максими, що як пани хочуть переїхати ся до Відня, то най бодай і хлоп, який висилає їх туди, має з того сякутаку реальну користь.

Роговський. Тьфу на тебе та на твою бесіду!

Лобода. Та звісно: За правду бють. А ти маєш привичку в лице плювать. Та най!... То ніщо не вадить. Але от що гірше. Що се тільки спорадичний випадок. То не хто будь важить ся ще на таке.

Роговський. Чоловіче, що ти говориш! Ти впив ся?

Лобода. А хиба ти не бачив мене горівчаного?

Роговський. Та як раз тому. Не показуєш на пяного, а плетеш нісенітниці.

Лобода. Слухай, Роговський. По що то обманювати себе й туманити народ? Скажи мені по щирости, що се таке та ціла твоя, моя, усіх наших адвокатів, суддів, професорів і тих подібних інтеліґентів, та діяльність цілої маси урядників, політиків, інтеліґентних діячів для народа і їм подібних? Що се все значить? Яку воно має ціль? Який кому із сього хосен? Ну скажи!

Роговський (мовчить).

Лобода. Чи ти призадумуєш ся, що вся та наша „діяльвість“, то лише обманюванє себе й людий, а на ділї, то тільки з'усиле наповнити свій мішок, що змога, аби відтак уживати дармованя до схочу, або, а що ще гірше, полишити тьму гроша дітям — най, бач, вс намагають ся

Роговський. На якого Гнатка?

Другий студент. Пан доктор уже не тямлять? А того, що його торік прогнали за те, що ходив до пана доктора, тай ми його вислали до Львова.

Роговський. Що ви плетете? Кого прогнали за те, що ходив до мене?

Роговська. Не тямиш Гнатка?

Роговський. Ей, одного то смаркача прогонюють. Не держить язика за зубами, бавить ся в героя тай гонять. Смаркачі, дітваки, зле роблять, та ще кричать: ходіть, ловіть мене за руку!

Лобода. Що-ж, ви збираєте на нього гроші?

Перший студент. Він страшно бідує, тай ми помагаємо йому. А тепер іно що вийшов із шпиталю. Лежав на черевний тиф.

Роговський. Або то правда.

Другий студент. Бігме, пане доктор, що правда. Ми дізнали ся від знайомих академіків. Тай отсе пішли збирати на нього гроші.

Лобода. Багато зібрали?

Перший студент. Одинацять корон. Коби бодай двацять. А то вже обійшли всїх знайомих.

Роговський. На що йому стільки гроший! Як я був у його роках, я удержував ся із лекцій.

Перший студент. Він хорував, то потратив лекції. Може пан доктор будуть ласкаві доповнити до круглої суми.

Роговський Не маю дрібних.

Роговська. Та дай що.

Роговський. Чуєш, не маю дрібних.

Лобода (кидає корону). Від мене корону.

Роговська. Дайте й за мене, доктор, дві корони, бо я не маю при собі.

Лобода (кидає ще дві корони).

Роговський. То робить дурниці, а потім лізуть і друть очи. Як би так хотів оплачувати удержанє иншим, то не стало би чоловікови рук до праці для других. Досить із нього чотирнацятьох корон. Буде мати на пів місяця, а за той час най собі знайде лекцію.

Лобода. Міг би ти що дати. Як його висилали до Львова, ти відай також нічого не дав?

Роговський. Досить, що чоловік умом працює для людства, а як би так іще й матеріяльно зачав підпомагати всіх, що потребують, то хиба роздай усе бідним, а сам просто під церкву. Най працює один із другим!

Перший студент. Ми то напишемо Гнаткови. Може буде від того ситий (кланяють ся мовчки Роговській і виходять).

Лобода. Ти міг би був що дати для нього!

Роговський. Чому як раз я? Досить, що ти дав. Зрештою моя жінка шарпнула ся непотрібно аж на дві корони. То у нас не обженеш ся тих жебраків.

Лобода. Але ти багато не даєш. Вдар ся в груди.

Роговський. Не сидиш у моїй кишені.

Лобода. Та не сиджу.

Роговський. От іди ліпше до Карповича, аби не припізнити ся. Тай справ ся добре.

Лобода. Ти мені не говори. Здоров був... Поважанє моє... (кланяєть ся глибоко Роговській і виходить).

Роговська. Ти аби не жалував, що зрікаєш ся кандидатури.

Роговський. Не буду.

Роговська. Тобі взагалі мало на мені залежить.

Роговський. Ніколи нічого не переціняю...

Роговський. На якого Гнатка?

Другий студент. Пан доктор уже не тямлять? А того, що його торік прогнали за те, що ходив до пана доктора, тай ми його вислали до Львова.

Роговський. Що ви плетете? Кого прогнали за те, що ходив до мене?

Роговська. Не тямиш Гнатка?

Роговський. Ей, одного то смаркача прогонюють. Не держить язика за зубами, бавить ся в героя тай гонять. Смаркачі, дітваки, зле роблять, та ще кричать: ходіть, ловіть мене за руку!

Лобода. Що-ж, ви збираєте на нього гроші?

Перший студент. Він страшно бідує, тай ми помагаємо йому. А тепер іно що вийшов із шпиталю. Лежав на черевний тиф.

Роговський. Або то правда.

Другий студент. Бігме, пане доктор, що правда. Ми дізнали ся від знайомих академіків. Тай отсе пішли збирати на нього гроші.

Лобода. Багато зібрали?

Перший студент. Одинацять корон. Коби бодай двацять. А то вже обійшли всїх знайомих.

Роговський. На що йому стільки гроший! Як я був у його роках, я удержував ся із лекцій.

Перший студент. Він хорував, то потратив лекції. Може пан доктор будуть ласкаві доповнити до круглої суми.

Роговський Не маю дрібних.

Роговська. Та дай що.

Роговський. Чуєш, не маю дрібних.

Лобода (кидає корону). Від мене корону.

Роговська. Дайте й за мене, доктор, дві корони, бо я не маю при собі.

Лобода (кидає ще дві корони).

Роговський. То робить дурниці, а потім лізуть і друть очи. Як би так хотів оплачувати удержане иншим, то не стало би чоловікови рук до праці для других. Досить із нього чотирнацятьох корон. Буде мати на пів місяця, а за той час най собі знайде лекцію.

Лобода. Міг би ти що дати. Як його висилали до Львова, ти відай також нічого не дав?

Роговський. Досить, що чоловік умом працює для людства, а як би так іще й матеріяльно зачав підпомагати всіх, що потребують, то хиба роздай усе бідним, а сам просто під церкву. Най працює один із другим!

Перший студент. Ми то напишемо Гнаткови. Може буде від того ситий (кланяють ся мовчки Роговській і виходять).

Лобода. Ти міг би був що дати для нього!

Роговський. Чому як раз я? Досить, що ти дав. Зрештою моя жінка шарпнула ся непотрібно аж на дві корони. То у нас не обженеш ся тих жебраків.

Лобода. Але ти багато не даєш. Вдар ся в груди.

Роговський. Не сидиш у моїй кишені.

Лобода. Та не сиджу.

Роговський. От іди ліпше до Карповича, аби не припізнити ся. Тай справ ся добре.

Лобода. Ти мені не говори. Здоров був... Поважане моє... (кланяєть ся глибоко Роговській і виходить).

Роговська. Ти аби не жалував, що зрікаєш ся кандидатури.

Роговський. Не буду.

Роговська. Тобі взагалі мало на мені залежить.

Роговський. Ніколи нічого не перецінюю...

Роговська. Ти безличний.

Роговський. Памятай, що головною основою жіночої краси є гармонія як у словах, так і рисах тіла... Надмірно остро закровні риси, як і занадто сильні слова, не підносять краси...

Роговська. Ти брутальний лотре!

Роговський. Се вже цілком парляментарно.

Роговська (з плачем). Я сама, я сама не знаю. Я або йду собі від тебе, або зроблю собі конець... (Шарпає волосє).

Роговський (прибігає до неї й ловить її сильно за руки, та трясе нею). Ти що робиш?

Роговська. Я не дам знущати ся над собою... Досить уже того! Раз уже досить... Йой, йой, йой, чого я вже не зазнала при тобі! Шарпає мене, бє мене, знущаєть ся надо мною...

Роговський (пустив її). Брешеш! Не бю тебе!...

Роговська. Ти що?... Ти до кого: брешеш?... Що я тобі?... Може не правда?... Не бив мене? Тепер о, не бив мене?... Мало тобі зловити мене за руки і натрясти ся мною?...

Роговський. Не бив тебе!

Роговська. А ти як хотів бити! Буком? кулаком... За волосє торгати? По землї волочити?... То ще мало того, як ти поробиш менї своїми пальцями синяки по руках? А то я діждала ся за свою працю, за свою улеглість твоїм забаганкам. Але то вже край... Вже довше не буду терпіти! Або-ж то я що? Постїдня яка, чи що?... Або-ж то я мушу зносити твої примхи?... Або-ж я не маю свого хлїба в руках?... Ти ласку менї робиш, що даєш менї їсти? Я не потребувала тебе знати! Я жила й без тебе. Я тільки не можу собі простити, як я могла так довго витримати з тобою... Як я могла не покинути тебе вже давно.

Роговський. Тере-фере! А діти? А хата?

Роговська. Хата?... Моя хата там буде, де буду я! Ніщо особлившого не вяже мене з ніякою хатою. А діти?... Ти думаєш, що я не зможу заробити на них?

Роговський. Ей не компромітуй себе! То не так легко пустити ся на самостійний хліб, як тобі здаєть ся! То вже не рік, не два, як ти не журиш ся нічим...

Роговська. Не журю ся?... Не хочу заклясти тебе, аби ти так ніколи не журив ся... Твої достатки, що їх розтрачуєш на свої приємности. Але я не жаліла ся ніколи! Мені байдуже про гроші, про одіж, про страви... Я тільки родинного тепла бажаю й пошанованя свойого достоїнства...

Роговський. Коли ти того хочеш, то уважай сама більше на себе! Твоє достоїнство терпить найбільше на тім, що ти робиш такі дурниці. Десь не знати по що, відгрожуєть ся, що піде собі, покине мене...

Роговська. Не покину? Думаєш не покину?...

Роговський. Я певний того, що не покинеш!

Роговська. Побачиш!

Роговський. Тобі хотіло ся-б зачинати тепер житє на ново! Говори, але не мені! Не жити би то по людськи... А то най хто вчує, най розтрублять, рознесуть...

Роговська. Тобі тільки про се йде.

Роговський. Розуміють ся! Тим більше, коли чоловік певний, що твої погрози пусті, що ти мусіла би зсунути ся з глузду, аби пускати ся на таке...

Роговська. Ти глумиш ся? Пожди! Ще сьогодня заберу ся! Ані одної хвилї не лишу ся більше під одним дахом із тобою. Досить із мене вже твойого щастя... (звертаєть ся до дверий).

Роговський. Ірино! Не роби дурниць...

Роговська. Хиба не схочеш упевняти мене, що тобі не милий такий оборот справи. Ти рад би позбути ся мене не від сьогодня...

Роговський (іде за нею, бере її за руки і задержує її). Не говори, не говори... Знаєш мене, знаєш мої думки, а говориш щось цілком противне. Адже ти знаєш, що я не роблю сього із злого серця, але для твойого й мойого добра...

Роговська. Я чого иншого бажаю.

Роговський. Не хочеш зрозуміти у яку пропасть ми котимо ся...

Роговська. А мій спокій при такому ганебному житю, яке ведемо тепер? А моя честь, коли й я приложу до сього руки?...

Роговський. А як зійдемо на нужду?

Роговська. Мені не страшна ніяка нужда, коли я буду щаслива... Але тобі се так тяжко зрозуміти...

Роговський (пускає її руки). Ех!... Тебе справді тяжко зрозуміти!... Та про мене!... Най буде... Та тільки чуєш, як будеш жалувати ся...

Роговська. Що то з того... Коби то твоїм словам можна вірити.

Роговський. Як я тобі мовлю...

Роговська. Справді?... (Підходить до нього).

(Підчас останньої їх розмови спадає поволі заслона.)

ЧЕТВЕРТА ДІЯ.

ОСОБИ ЧЕТВЕРТОЇ ДІЇ.

О. Карпович.
Др. Роговський.
Лозовий.
Снарський.
Михась.
Сотрудник.
Домащук,
Дяченко,
Глїбка,
Архемів,
} виборці.

Чорноріз, виборець.
Стельмах,
Молодиця,
Кум,
Кума,
Дївчина,
} Парохіяне о. Карповича.
Зелїзничий шлюсар.
Сімхе.
Лейзор.

Парохіяльна канцелярія. Під стїною на лїво бюрко, коло нього два крісла. На серединї стіл і три крісла. Під правою стїною шафа з актами — перед нею крісло, що на ньому наложено сила книг. На бюрку, столї й шафі багато актів порозкиданих у неладі.

При бюрку сидить о. парох Карпович — коло нього на другім кріслї Лозовий.

Лозовий. Я годжу ся... Я годжу ся... Я на всьо годжу ся.

О. Карпович. Я так і надїяв ся...

Лозовий. Нам закидають, що хто хоче. А ми — самі бачите! Коби тільки згода! Коби тільки мир...

Карпович. Отсе й найліпша згода: Ви відступаєте нам свої голоси тепер при виборі до державної ради, а ми полишаємо вам мандат до сойму.

Лозовий. Тільки я ще раз застерігаю ся, що не тільки не кладете свого кандидата, але й підпираєте нашого! Бо то груба ріжниця між одним і другим. Я вже може в десяте застерігаю ся!

Карпович. Та то розуміеть ся! Що правда, ми зробимо на сім слабший інтерес! Ваших голосів є тепер двацять чотири, а ми скільки дамо вам! Хиба-ж не знаєте!

Лозовий. Се правда, се правда!... На жаль, правда!... І коли хто жалувати ся має, то не ви, але ми!... Колись — десять літ тому назад, як жив іще небіжчик старенький, ваш попередник, царство йому небесне, наша „русско-народная“ партія мала тут рішучу перевагу!... І тут і в повіті... Тоді був би не я приходив до вас, але ви, народовці до мене! Але часи зміняють ся... Повмирали одні, одні поперенесили ся і ми ослабли на силі.. Останній наш упадок був у повітовій раді... І не дивувати ся, що за тих шість літ, що ви там сидите, ми ослабли на стільки, що я сьогодня мушу приходити до вас і укладати компроміс!

Карпович. Га! Пане радпику! Всьо зміняєть ся... (Хтось відчинив двері і виставив голову).

Карпович. Чого?

Хтось. Похорон, слава Йсу'...

Карпович. Зажди! (Голова щезає. Двері зачиняють ся).

Лозовий. Я йду... Я не перепиняю... (встає).

Карпович (встає). Але-ж прошу...

Лозовий. Можу бути спокійний?...

Карпович. Що до мене цілком.

Лозовий. Тож то й біда, що коли я скажу: „так“ — на мойому слові можна полягати. У нас одиниця, то партія, а партія, то одиниця... Нема в нас віддїлів, відтїнний... Одна, одинока „русско-народная партія“... А у вас то біда! Ви всї Українцї — та що з того! Ви заручите менї? — а за кого? За себе? За кількох сьвященників?... А радикали? А соціялїсти?... Адже вони всї Українцї... І яка-ж тут ваша сила?...

Карпович. Пане радинку! Хиба-ж я сього не бачу? Хиба-ж я не помічаю лихих наслїдків роздору?... Але маймо в Бозї надію. Колись іще і в наше віконце... чи як там...

Лозовий. Ну, не забираю дорогого часу. (Глядить на годинник). Девята доходить. Голосоване о пів до дванацятої. Коло дванацятої наші двадцять чотирох виборців, як один муж, віддадуть на вас свій голос. До свіданїя... Майо паштенїє...

Карпович (відводить його до дверий). До милого побаченя... до милого... (коли Лозовий вийшов — до сторін). Ходи!... Чого?...

Стельмах (увійшов поцїлував у руку Карповича і станув коло порога). Слава Йсу'...

Карпович. На віки слава. Говори, чого хочеш?...

Стельмах. Жінка вмерла.

Карпович. Де сидиш?

Стельмах. У горішньому кутї...

Карпович. Коли вмерла?

Стельмах. В ночи...

Карпович. Ну, чого-ж хочеш?

Стельмах. Та... треба поховати.

Карпович. Ти що за один...

Стельмах. Мене кличуть Стельмах із під фіґури.

Карпович. Яке твоє занятє? Швець, кушнїр?...

Стельмах. Роблю при мулярцї...

Карпович. Що-ж небоже! З Горішнього кута далеко. Десятка.

Стельмах. ?...

Карпович. Буде десятка за похорони...

Стельмах (глухо). Я не маю...

Карпович. Гм... Як хочеш... Принеси під церкву, то покроплю..

Стельмах (кидаєть ся до колін Карповича). Єго-мостеньку, татку наш любий... Та де-ж без хреста сьвятого... Та-ж то людина... (крізь сльози). Та-ж то нарід плював би на мене...

Карпович. Ну, роби, що хочеш... Я не маю коли...

Стельмах. Та в мене на цілому маєтку нема на десятку. Хоч би заставив, що є, то ще не набере ся на десятку. Я стратив ся на хоробу жінки. А в додатку відколи небіжка захоріла вже так, що не могла носити цегли, я не пускав її на роботу. Вона лежала дома, а мені відпадала половина заробітку... Відки я викручу десятку! Най отець духовний возьмуть дві баночки...

Карпович. Ну, сім банок і анї сотика менше.

Стельмах (ломить руки). Звідки-ж я візьму стільки гроший!... Та-ж то поховати, та-ж то поминки справити, та-ж то діти роздати між сусідів та вирядити, бо то дріб, самий маціський дріб... Гой, йой, йой...

Карпович. Ну, йду, роби, що хочеш... Старай, або не старай, мені то байдуже. Прийди над вечір із грішми, то я запишу до книги. А тепер, гони!

Стельмах (стоїть мовчки похнюплений).

Карпович. Що-ж?... Заложило тобі?... Ну, йди! Чуєш, нема коли! Іди та надумай ся... (випихає його, в сторону дверий:) Далї!

(Входить молодиця з дитиною на руках. Двоє кумів).

Карпович (коли його цілують по руках). А що? Найшла чоловіка?

(Мовчанка).

Молодиця (цілує його ще раз по руках).

Карпович. Що-ж ти, небого! Глуха, чи що?... Найшла?...

(Мовчанка).

Молодиця (кидаєть ся до ніг і цілує чоботи). Най Єґомостенько змилують ся наді мною...

Кум (цілує Карповича по руках). Прошу ласки божої та й єґомостевої, аби отець духовний охрестили того хробачка. Чим воно, спрітка, провинило ся...

Кума (цілує Карповича по руках, відтак відгрожуєть ся молодиці кулаками). Вже вона попамятає ту кару, яку їй отець канонік завдали... Та-ж то дві неділї нехрещене... Та-ж то, не дай Боже, чи задусило би ся, чи впало би на землю та забило ся... тай бери гріх на душу...

Карпович. А видиш, суко!... А видиш!... Тобі хабалїв забагаєть ся! Тобі треба байстрюків!... Марш менї з очий!... Іди шукай чоловіка!.. Без тата не хрещу дитини... Ти сяка-така помийнице жидівська... Гони менї з очий! Шукай чоловіка!

Кум. А де-ж вона його небога найде...

Карпович. Я буду шукати? Я?... Тут менї приведи за тиждень тата від сеї дитини, а ні то не показуй ся на очи..

Кум. Га... Були раз, прийди за тиждень... Прийшли другий раз, прийди знов за тиждень... Прийде ся бодай піти хрестити до польского ксьондза.

Карпович. А ти менї за тиждень не прийди, то я тебе, паскуднице, поставлю в церкві з проповідниці на позорище цілого сьвіта!... Затям собі! Я дав би тобі польського ксьондза!... (викидає їх).

Молодиця (вибухає плачем і кидаєть ся в двері).

Куми (за нею не прощаючи ся із парохом).

Карпович (в дверех лагідно). Ходи, серце...

Дівчина (з квітом у руці, цілує пароха в руку. Він гладить її під бороду).

Карпович. Що-ж там, синку? Татко здорові?... Дужі?...

Дівчина. Здорові. Казали уцілувати руці...

Карпович (бере квіт, сідає коло бюрка; правою рукою бере перо, лівою обіймає дівчину, пригортає її до груди. Читає квіт, держачи дівчину коло себе). Добре, добре... Кузьминський... пенсіонований народній учитель... Добре, добре... Зараз підпишемо і прибємо печатку... Як ти називаєш ся, дитинко?

Дівчина. Олена.

Карпович (не відриваючи очий від квіта). Олена, Оленка... Ага, зараз ще печатка... (прибиває печатку. Складає квіт і дає його Олені, але не випускає її із своїх рук). Кільки-ж тобі, Оленко, років, що?...

Дівчина. Шіснацять...

Карпович. Шіснацять? Га, га! Та тобі вже пора віддавати ся...

Дівчина (соромить ся. О. Парох пригортає її сильнійше до грудий).

Карпович, Як тобі, Оленко, до лиця із сими соромливими румянцями... (Олена похнюплює глибше голову). Що-ж ти соромиш ся!... Ану, глянь. Ну... А то уперта коза... (Звертає на силу її голову до себе). Маєш судженого? Признай ся... Ну.. Мовчиш?... Признай ся...

Дівчина (дуже тихо). Ні...

Карпович. Ей... Справді? Я тобі не вірю... (Хтось стукає).

Карпович (пускає Олену). Зараз.. Ну, синку, бувай здорова... А за місяць прийди знов...

Дівчина (цілує його в руку). Цілую руці...

Карпович (гладить її під бороду, цїлує в чоло, а на прощанї ущипнув у лице). Па, котику, па!.. (Стукають знов). Прошу...

Дївчина (виходить).

Зелїзничий шлюсар (входить). Слава Йсу' Христу.

Карпович. На віки слава. Чого?

Зелїзничий шлюсар. Отець канонїк казали менї прийти сими днями.

Карпович. Що-ж такого? Не пригадую собі...

Зелїзничий шлюсар. В справі того поля, що ми хотїли виарендувати від парохії на сей рік.

Карпович. Ага! Поля. Нема, нема!

Зелїзничий шлюсар. Отець парох казали прийти сьогодня.

Карпович. Чуєш, нема!

Зелїзничий шлюсар. Вже не пускають в аренду на сей рік?

Карпович (бере його за плечі). Чоловіче, до тебе говори, а ти як безрога! Нема, то зрозумій раз, що нема!

Зелїзничий шлюсар (пручасть ся). А для Жидів і Швабів є, тільки для своїх людий нема?

Карпович. Для того є поле, хто платить із гори готівкою, А ще, як хто бере в гурті...

Зелїзничий шлюсар. Ми також хотїли гуртом зібрати ся.

Карпович. Ну, я не маю часу говорити пусто-дурно. Поле вже виарендоване всьо за готівку. А то прийде сякий такий без гроший. Нїби арендує, нїби жебрає, а від оплати таки все віджебраєть ся.

Зелїзничий шлюсар (остро). Нїхто з нас іще не ходив на жебри.

Карпович. Чоловіче, може би ти з буком станув до мене?

Зелїзничий шлюсар. Ми до владики підемо, а як не поможе, ми напишемо до ґазет. То наші діди-прадіди складали гроші на церкву, записували ґрунта на парохію, а ми не можемо вварендувати тепер сих ґрунтів? Хиба-ж ми що? Даром хочемо? Ми дамо таку саму цїну, як инші. Ще й лїпшу! То хто таке видав, аби церковний ґрунт вварендовувати Жидам, а своїм людям нї.

Карпович. Для соціялїстів нема ґрунту. Нема для соціялїстів церковного ґрунту.

Зелїзничий шлюсар. Ми ще побачимо, чи нема! Може ще де найдемо право.

Карпович (ловить його за обшивку і хоче викинути). Гони менї з очий! Він менї грозити буде! Проч менї з канцелярії з погрозами. Я поліцію покличу! Зараз менї забирай ся.

Зелїзничий шлюсар. Ну, ну, тільки пустити ковнїр. Ковнїр пустити! Чули?

Карпович. То що? То до кого! (Трїснув шлюсаря в лице). До свого пароха нисок розпускати! Марш менї з очий! (Хотїв замахнути ся ще раз рукою).

Желїзничий шлюсар (зловив одною рукою руку Карповича, а другою ймив його за одяг на грудях. Кричить крізь зуби). То пса бити! То пса бити свого!

Карпович. Лайдаку якийсь! Драбе якийсь! (Хотїв замахнути ся другою рукою, але шлюсар шарпнув добре його за груди, зловив другу руку в долоню, подержав хвилину. Глуха мовчанка, гра очий. Нарештї шлюсар випустив із досадою обі руки Карповича, звернув ся до дверий).

Зелїзничий шлюсар. Я то в сьвіт пущу! В ґазетах надрукую. (Виходить стрічаючи ся в дверех із сотрудником).

Карпович. Як називаєть ся сей лайдак?

Сотрудник. Не знаю.

Карпович. Розумієть ся, ви нічого не знаєте.

Сотрудник. А що-ж се мене обходить, як хто називаєть ся.

Карпович. Чому не були ласкаві прийти скорше до канцелярії?

Сотрудник. Я й тепер не прийшов урядувати в канцелярії.

Карпович. Але-ж я казав вам прийти.

Сотрудник. А що ж ви маєте мені до розказу?

Карпович. То сьвіт кінчить ся! Отче, прошу не забувати ся!

Сотрудник. Навпаки! Я тямлю знаменито свої обовязки. Я знаю, що я катихит і поза тим не маю в парохії ніяких обовязків.

Карпович. Але я ваш парох і можу вам наказати.

Сотрудник. Я маю розпоряджене владики і придержую ся його, доки власть не відкличе свойого приказу.

Карпович. Ви можете пожалувати свойого упору.

Сотрудник. Як владика звільнить мене від обовязків катехита.

Карпович. Я можу постарати ся о повне звільнене від обовязків сьвященичих у своїй парохії.

Сотрудник. Не конче.

Карпович. Не конче? Думаєте? А ви що? Ви хто такий? Ви не знаєте „перший обовязок сьвященика: послух“? Ви не знаєте, що сотрудник залежить безглядно від пароха. Що хочу, можу зробити із вами! А ви мусите слухати моїх приказів! Я кальоші собі можу казати вам подати. Розумієте?

Сотрудник (глянув на Карповича здивований).

Хтось (стукає).

Карпович. Не то казати сидіти в парохіяльній канцелярії.

Хтось (стукає сильнійше).

Карпович (подразнений. Нервово): Прошу!

Роговський (входить). Добрий день, отче парох! (До сотрудника): Добрий день.

Карпович. А, се ви? А я ждав вас. (Солодко до сотрудника). Заступите мене, отче дорогі, в канцеляріі?

Сотрудник (глядить на годинник). За десять хвилин зачинаєть ся моя лекція.

Карпович. Можете раз опустити.

Сотрудник (глумливо-солодко). Першою повинністю сьвященика сповнятти свої обовязки. (Протекціонально). Але я пішлю когось по другого сотрудника (виходить кланяючи ся обом).

Карпович. Позвольте, пане доктор, що я полагоджу ся із сторонами.

Роговський. Але-ж, дуже прошу...

Карпович (стає у відчинених дверех). Ти?... Що? Хрестини?... Зажди! А ти?... В церкві є отець Питлюк, то поїдуть із сьвятими тайнами. Далї!... Вінчанє?... З полудня прийдете... Нема коли, нема коли... (кричить). Де дячок!... Є?... Скажеш усім, аби ждали до полудня... Що?... Чуєш, нема коли... З Богом, з Богом!... (запирає двері). Ааа... Горячий сьогодня день... Дуже гарячий... А тут, як на злість, не приходить нїхто із сотрудників... А прийшов катехит, то, бачите, навіть не говори йому, аби виручив. Біда!... Що-ж, пане докторе?... Вдоволені відповідю?

Роговський. Вдоволений, та не дуже...

Карпович. Прошу... що-ж такого?...

Роговський. Мала менї із того користь, що при соймових виборах ви не поставите свого кандидата.

Карпович. Маєте вільне поле. Най, кандидує Поляк — стоїте самі проти нього. Най москвофіл — ми вам не влїземо в дорогу.

Роговський. А що-ж буде із вашими голосами? Отсе квестія. Як я не маю запоруки, що ви підопрете мене своїми голосами — то напчихати мені на таку згоду із вами! Скажіть мені ясно свій погляд на сю справу. Граймо в отверті карти, отче!...

Карпович (здержливо). О скільки мені бачить ся, ви зрекли ся кандидатури не задля того, аби ми мали піддержувати свою соймову кандидатуру.

Роговський. Слухай Карпович. Ми-ж не діти...

Карпович. Або-ж я що!... Мені вільно пригадати... Я взагалі не знаю, звідки вринула ся думка про вашу соймову кандидатуру.

Роговський. То ще не всьо. Але то з вами тяжко!... Ну, хтось мусів брехати, або Лобода, або...

Карпович. Лобода, добродію, Лобода!... Що я мав Лободі говорити!... Не піду-ж із секретними річами перед сьвіт! Але що-ж! Ви в горячій воді купані!

Роговський. Ну лишім се! На чім стоїть справа?

Карпович. Те, що ви зрекли ся кандидатури — се певна річ, раз! А що обіцяли намовити своїх виборців віддати на мене голоси — се певна річ, другий раз! А що далі — я не знаю.

Роговський. А хто-ж, до чорта говорив Лободі про мою соймову кандидатуру?

Карпович. Він сам говорив. Ну, а я не перечив... Звісно, не слід якось.

Роговський. А тепер?

Карпович. Або я знаю. Залежить від того, як умовимо ся...

Роговський. Я-ж думав, що ся справа полагоджена.

Карпович. Пхі... О стільки — о скільки... Як вам дуже на сім залежить...

Роговський. (перебиває). Не „дуже залежить“, - але се — conditio, sine qua non!

Карпович. Як вам дуже на сім залежить, то можемо поговорити про се. Можемо поторгувати ся ще що до найблизшого вибору соймового посла... Ви хочете кандидувати?...

Роговський. Але-ж ви мовили, що признаєте мою кандидатуру і проти мене не кладете кандидата...

Карпович. Ми мусимо зачинати всьо по пунктам на ново. Приймаю, що ви кандидуєте. Гаразд... іще можу обіцяти старати ся, аби наша партія не клала контркандидата.

Роговський. Старати ся?

Карпович. Га-а! Ви-ж мусите знати, що я — то ще не партія! Що я обіцяю, то ще не певне, чи всї одобрять...

Роговський. Ааа!... В такім разї... (оглядаєть ся за капелюхом).

Карпович. Пождіть, добродїю!... Ей, гарячі-ж ви, гарячі... Ще не вислухали...

Роговський. Менї бачить ся, отче, що ви крутите...

Карпович. Як раз я хотїв би додержати того, що обіцюю і тому такий скупий в обіцянках. Припустім, що я навіть можу заручити вам, що партія не поставить контркандидата. На стільки я маю врештї значіня в партії. Але на сьому кінець. Я не можу нікого вспилувати, аби віддав на вас голос.

Роговський. А свій віддали би?

Карпович. Мусїв би надумати ся!

Роговський. Ось тут лежить сила вашого крутійства! Нї — з вами я не дійду до ладу...

Карпович. Я свій на вас віддам. Але заручити, що партія, як така, віддасть — не можу.

Роговський. Ви й свого не віддасьте! Хто би вас не знав! Ви не приймете чину правиборця... Але менша про те! Я не жадаю від вас, аби ви говорили за партію - говоріть за себе. Чи можете дати мені слово чести, що будете ширити в партії ідею, щоби національні демократи підперли всею силою мою кандидатуру?...

Карпович (хитро). Ге, ге, ге... Ви цікаве жадане поставили...

Роговський. Нічого неможливого! Навряд, дуже льояльне!... А як не дістану слова на се — так зриваю дальші переговори без огляду на всьо! Я й так попав ся тут, як то мовлять, у чужий город. Замісць станути до боротьби, руководжу ся якимись опортуністичними аглядами... А то всьо чорта варто. Дома пекло! Канцелярія тратить! У політиці ніж прикладаю собі до горла і по що?... Задля чого?... Задля якої ідеї?... Як не маю зараз слова — зриваю далі всьо... (ловить капелюх).

(Входять Домащук і Дяченко).

Карпович (задержуючи Роговського). На се моє слово. Маєте моє слово. Що з вами робити... Що-ж іще... (До виборців). Заждіть, ґазди...

Домащук. Та ми...

Карпович. Заждіть, мовлю, за дверми...

Роговський. Най... Прошу полагодити ся із ними.

Карпович. Але-ж вони заждуть... Чого-ж хочете! Кажіть...

Домащук. Та ми будемо голосувати...

Роговський (злобно). На мене, чи на отця Карповича?

Виборці (глянули на нього люто з під ока).

Карпович. Бо пан доктор Роговський не кандидує... То на мене будете голосувати? Та ви вже вчера вечер сказали се мені... Дякую вам...

Домащук. Та ми прийшли... Отець духовний.

Карпович. Що я?...

Дяченко. Обіцяли...

Карпович. Що я обіцяв?

Домащук. Обіцяли могорич...

Карпович. Ха, ха, ха!... Люди добрі!... Вам що Біг дав? Чуєте, пане доктор?.. Чи ви бачили коли таке? Порядні люди, чесні ґазди, тверді Українці, може ще й радикали, читальники.. хочуть, аби їм дати могорич за голоси... А може вам заплатити?... (хитро-солодко). Може ви хочете гроший за сповнення своїх горожанських обовязків!... (цинічно). Може вам дати гроші за голос — як хрунням.... (Ломить руки). Люди, люди! Змилуйте ся! Ви хочете, аби на вас діти показували пальцями по селу?... Ви хочете, аби з кождої хати, з кождого обістя, із-за кождого плота кричали: „Ади... ади... Хрунь... хрунь!... хрунь пішов!...

Дяченко (плюнув з досади і вийшов із злостю).

Домащук. Куме, чекайте, га! А то погань... (До Карповича). Та-ж ви вчера давали нам три сотки!.. Га!... Та-ж ви самі нас наводили на таку погань!... Та-ж ми чесні ґазди були, доки вас не знали, а тепер не зможемо глядїти спокійно людям в очи...

Роговський. А хто ж вам винен?

Домащук. Ви говоріть, пане! А хто-ж, як не дурний наш розум.. А тепер нам соромно перед цїлим сьвітом, а вже найбільше перед вами...

Роговський. Не сподївав ся я побачити вас тут.

Домащук. Але й вас тут не гадали ми застати.. (Ловить ся за голову). Йой, йой, йой! Яке тут... яке тут... Ото раз сьвіт! Ото раз люди! Вчера три сотки давав, а нині хруньом сам зове...

Карпович. Хто вам давав три сотки?

Домащук (здивований). Може ні?...

Карпович. Хто вам давав? Може я?... Сьвят, сьвят, сьвят...

Домащук. Тьфу, сатано!... А то що? Чи то я блудом блукаю, чи що!... Та ви вмовите ще в мене, що я не я, а якась свиня, або вибачте, не при вас кажучи... Тьфу!... Ви не давали три сотки?.. Ось тут, на сьому місці?...

Карпович. Я?... Ти чоловіче у котрому шинку пив учера?...

Роговський. А добре вам так!

Домащук (махнув люто рукою, зловив палицю із шапкою з кута). А хороба най на того голову, хто бреше. га!... (вийшов тріснувши дверми).

Роговський (байдужно). Вони були вчера у мене за грішми.

Карпович (цікаво). За якими?...

Роговський (як висше). Мовили, що ви їм даєте три сотки — хотіли и від мене стільки...

Карпович (обурений). Бачите, що то підлота!... Бачите! Хто то міг би підозрівати нашого мужика о таку перфідію... (замовляючи). Але à propos нашої умови. Так станула між нами умова, що тепер я, а потім ви; тепер ви мене підопрете, а потім я вас. А навіть можу вам сказати, не тільки я, але й партія... Ви знаєте моє значіне... Як побачать, що я ваш смертельний ворог аґітую за вами — й вони голосувати муть усі.. Проте ваша кандидатура забезпечена при моїй помочі, як завдяки знов вам скріпить ся моє становище... Viribus unitis!... На кождому полі.. Йти окремо — в купі бути!... Маєте може ще які бажаня?...

Роговський. Та... Я не знаю, хто буде поносити кошти вибору?...

Карпович. Без квестії, що я... Або що?...

Роговський. Бо... я там маю невеличкі видатки... Не знаю, чи тепер...

Карпович. Але-ж прошу... Се-ж звісно... Прошу цілком отверто...

Роговський. Угостив учора своїх виборців — зладив вечерю...

Карпович (здивований). Я думав... То сї видатки?... Агааа!... Гм...

Роговський. То по правді невеличкий кошт... Але схочете зрозуміти...

Карпович. Ну, так так... Але все-ж я таки думаю, що се в першій мірі справа вашої популярности... Аж відтак се справа загальнїйшої натури... А властиво... Гм... Се таки ваша домашня справа...

Роговський. Ви так дивите ся?... А я знаю одно: гостина коштувала мене якийсь ґрейцар, а тепер всї гощені віддадуть голоси на вас...

Карпович Сила-ж там є того видатку?... Пятка?... Десятка?...

Роговський. Три десятки.

Карпович (крайне здивований). Три десятки? Три десятки?...

Роговський. Вечеря для близько пятьдесятьох людий... Пиво... Чай...

Карпович. Гм, гм, гм... То багато, то багато...

Роговський. То ще не всьо...

Карпович. Жартуєте, пане доктор...

Роговський. Не жартую... Гм... Адже я мушу почислити свої видатки...

Карпович. Позвольте, пане доктор! Чи ви думаєте, що при вашому виборі ми не будемо мати коштів? Се повинна покрити партія.. Скажім так: Теперішні кошти покриваєте ви, а при

вашому виборі всї кошти наші. Гаразд? Розумість ся, коли говорю про себе й про вас, то маю на думцї свою і вашу партію. Такі видатки повинно ся покривати фондами партії.

Роговський. А те я також запишу на фонд партії, що заплатив за голоси, які тепер впадуть на вас?

Карпович. Ха, ха, ха! А то пишне!... Ви собі забавний чоловік, пане доктор! А хто-ж вам казав купувати голоси... Се сьмішне.. Ви хочете може, аби я платив за ті голоси, які й так мали впасти на мене, й тільки завдяки вашим грошам були би пропали?... Ви цікавий чоловік, як я бачу... А при тім адвокат... Ваша канцелярія мусить розвивати ся сьвітло, коли ви вмієте так використати кожду нагоду... Нї... Даруйте... я своїх голосів не буду купувати...

Роговський. Перепрашаю. Се не були ваші виборцї. Вони виразно казали, що хотїли голосувати на Поляка, на свого дїдича за гроші й загрозили, що підуть домів... Ви мусите менї вернути сей видаток..

Карпович. Кілько-ж ви голосів купили? І по чому?

Роговський. Всїх купив пять. Два по трицять корон, а три по пятьдесять...

Карпович. Не гнївайте ся, але се не по адвокатськи. Ще по пятцї... Ну!... Біда бери! Але таку суму гроший викинути на дармо...

Роговський. Га! Що-ж дїяти! Заплатив — пропало! Але ви мусите тепер звернути.

Карпович. Зробім умову: кошта гостини тепер ваші, а при вашому виборі будуть наші! Се одно. А що тикаєть ся куплених вами голосів — то вони мали вартість для вас, бо поліпшили ваші шанси супроти мене. Але скажіть менї, будьте ласка, яку вартість можуть вони

мати для мене, коли я тепер не маю ніякого контркандидата?.. Подумайте собі тільки...

Роговський. Ну, так! Але мій видаток є!

Карпович. А не можете відобрати гроші?

Роговський Як!... Та де-ж!... Годі вже...

Карпович. На всякий спосіб пробуйте... Зможете — добре, а ні — ну то я вже обіцяю вам по десять корон за голос. (Коли Роговський порушив ся нетерпливо). По зниженій ціні, доктор! (клепле його по рамені). Самі ж бачите, наслідком того, що ви скинули ся кандидатури, курс їх упав майже до нулї.. і коли я даю по десять корон, то тільки з пошани до вашої особи...

Роговський. Але-ж я не можу тратити стільки... Се-ж годі...

Карпович (виймає гроші). Знаєте, зрештою я не кажу вам навіть переговорювати з мужиками. Маєте пятьдесять корон. (Роговський ховає їх). Але думаю, що тепер уже рішучо вирівнані всякі рахунки між нами.

Роговський. Не конче.

Карпович (нетерпливо). Що-ж іще?...

Роговський. А читальня й склеп у Хитрові?

Карпович. Щооо?...

Роговський. Бо я не думаю резиґнувати із сього.

Карпович. Добродїю, йдіть виспати ся — потім будемо говорити далї... (клепле його по рамені). Ну, ну, не гнївайте ся, доктор... Але бачите, що годі — то годі... Ви розумієте, що тут не можна: слово: так, слово: сяк... То заплутана справа...

Роговський. Ну, то я піду на судову дорогу.

Карпович (солодко). Так найкрасше... так найкрасше... Виграєте — добре. Я не гнївати ся му... Я від радої душі й так погодив би ся з вами, але бачите — люди... народ... А так програємо

в суді — не буде що говорити... Я з радої душі. Але годі... (Хтось стукає). Прошу....

Сімхе за ним Лейзор (входять).

Карпович (збентежений). Що ви?... Ага!... Йдіть, ідіть... Не треба...

Сімхе. Добродій казали прийти...

Карпович. Не треба! Чуєш, гони...

Сімхе. Ну? А що-ж буде? (побачив Роговського). Пан доктор...

Роговський. А ти тут?...

Лейзор. Доктор Роговський...

Карпович (випихає їх). Чуєш, не треба мені нічого! Гони! Обійду ся без вас...

Сімхе. Ну...

Карпович. Ти ще тут? Йди до чорта. Хто тебе тут прислав! Що ти за один? Іди мені звідси... Я не маю коли з вами балакати (випихає їх за двері. До Роговського). Всяка зволоч злазить ся підчас вибору, що ооігнати ся годі...

Роговський. А може в моїй справі?...

Карпович. Ооо! Таааакож!... А що-ж вони мають із вами спільного? Я, мусите знати, не люблю послугувати ся такими індівідуами...

Роговський (щиро не вірить у правду тих слів). Розуміеть ся, не лицює..

Карпович. А мовите...

Роговський. Я так...

Карпович. Погані індивідуа...

Роговський. І дуже... Шумовинє...

Карпович (глядить крізь вікно, а потім на годинник). Що то?... Мужики сходять ся?... Та-ж то ледви по девятій... Але чому ніхто не приходить до канцелярії... Я-ж не можу сидіти тут довше.

Роговський. Заняті... всї сьогодня заняті... Ну, я йду...

Карпович. Не задержую... Прошу тільки бути певним, що я додержу...

(Двері відчинили ся. Входять: Чорноріз, Домащук, Дяченко, Глїбка Ахремів і багато инших селян стає в дверях і поза відчиненими дверми. Роговський задержав ся з капелюхом у руцї).

Чорноріз. Слава Йсу...

Карпович. На віки Богу слава... Що скажете?... Збираєте ся вже люденьки? Підемо, підемо зараз до голосованя.. Чесний народ! Правда, пане доктор?... Як вони розуміють інтерес народнього добра... Наше патріотичне селянство... Просимо, панове... Сїдайте, сїдайте... Чим хата багата... Бодай посидьте... Бачите, як би пани вибирали свого Поляка... вони частували би виборцїв не так... у них й харчували би й пили й курили дзиґара... Правда, тютюн є й у мене...

Чорноріз (махнув рукою... хоче говорити). Ми...

Карпович. Ви собі не гадайте зараз, що то хрунївський почастунок... Ми собі закуримо нашого чесного руського тютюну по пятьдесять... Хруні най курять заграничні... най пють угорські вина й усї нехарства най витирають під лавами... Правда?...

Чорноріз (остро). Ми прийшли...

Карпович. Та прошу... сїдайте...

Чорноріз. Дякувать!... Ми прийшли дізнати ся, чи то правда, що отець кандидат давали сим людям (вказуючи на Домащука й Дяченка) по півтора сотки за голос?...

Карпович (зимно). Що?... Я не розумію...

Чорноріз. Вони казали, що...

Голоси. Ая, ая... казали... всїм нам казали...

Чорноріз (до людий). Та цитьте бо, коли я говорю! Не будемо-ж усї говорити! А нї, то най говорить хто з вас!

Голос. Тихо! най говорить Чорноріз!

Чорноріз (до Карповича). Казали, що ви давали їм вчера три сотки... Ну, кажіть, Іване!...

Дяченко. Бігме давали... Але сьогодня нагнали... бо знають, що пан доктор Роговський не кандидують...

Карпович. Брешеш! Ніхто тобі не давав. Може пяний був!...

Дяченко. А ви не чиніть мене брехуном та пяницею, бо я не пю вже шестий рік...

Домащук (до людий). Не пє. не пє... Аби я так дихав, що не пє, ані він, ані я не пю! Він уже шестий рік, а я четвертий... А то, я аби так із сього місця не рушив ся, як не давали три сотки...

Роговський. А ви до мене прийшли за грішми.

Чорноріз. А ви не дали?

Роговський. Ще чого!

Чорноріз (показуючи на Глібку й Ахремова). А сим хто дав двацять банок?...

Карпович (до себе). Двацять? Якже-ж се?

Роговський. Або я знаю хто дав?

Чорноріз (до Глібки). Дали пан доктор?

Глібка. Дали. бігме дали...

Чорноріз (до Ахремова). Дали?...

Ахремів. Аби я так царство небесне бачив, що дали...

Карпович. Чого ви хочете?... Хто вас тут кликав? Яким правом ви прийшли сюди до парохіяльної канцелярії?...

Голос. Будуть ще бити...

Другий голос. Чому би ні...

Чорноріз. Ми прийшли до отця канонїка, як до свого кандидата, упімнути ся за право...

Карпович. За яке право?

Чорноріз Чи давали гроші за голоси?...

Карпович. Ви сьмієте питати?

Чорноріз. Адже люди не брешуть.

Голоси. Не брешуть... не брешуть... давали гроші...

Карпович (погамував ся). Люди добрі!... Що вам Біг дав!... Які гроші?... Хто у вас купував голоси? Адже ви розумієте, де правда!... Ви сьвідомі горожани.. Не віддасьте голосів і так проти волї всього народа... Такі чесні селяни... Такі сьвідомі...

Чорноріз. Ви, отче канонїк, не гнївайте ся на нас, але ми депутати. Народ зібрав ся й ухвалив вибрати собі иншого посла, таки нашого хлопського.. Коли ви купуєте й продаєте голоси, ми не хочемо вас мати своїми послами, ми не віримо вам.

Карпович (до Роговського). Що вони говорять? Чого вони хочуть...

Роговський. Та... я не знаю...

Карпович. Хто ви є?... Депутати?... Які депутати?... Який народ ухвалив вибрати иншого посла?... Народний комітет затвердив мене, й иншого кандидата не знає...

Чорноріз. Та най вас той комітет вибирає...

Карпович. Що ти тут за один? Відки ти такий мудрагель вибрав ся?...

Чорноріз. А я вас прошу, ви менї не тикайте...

Карпович. Ти підеш собі до чорта! Йди голосуй собі на дїдька лабатого не то на кого, тілько не лїзь менї на очи. Я й без твого голосу обійду ся... Ти думаєш, що твій голос такий важний?... Побачиш із полудня...

Чорноріз. Що вже поб чу, то побачу, але я віддам свій голос на Павла Криводзюба...

Голоси. Тай я.. тай я... тай я...

Карпович. На кого?

Голос (вказуючи на старика). На отсього старенького виборця: Павла Криводзюба...

Карпович (до Роговського). Ну?... Не дурний народ?... Вони думають, що зможуть собі ви-

брати свого посла!... Та-ж хоч би ви всї віддали свої голоси на свого, як його там, Жовто- чи Криво-дзюба, то я ще вийду! Там на мене голосує ще два округи!... А вони вже десь віддали свої голоси... Ото дурні!... Йдіть, ідіть здорові, голосуйте собі на кого хочете... Про мене навіть на дїдьчого сина...

Чорноріз. А ми най виберем свого хлопського посла, най не виберем, а на вас за нї за що не будемо голосувати.

Карпович (до Роговського). Ну?... пане доктор?...

Роговський. Люди добрі!... Та зміркуйте самі... Отець Карпович вийде чи сяк, чи так... По що маєте розділювати ся...

Чорноріз. Я тільки не знаю, пане доктор, чи то гарно вам таке говорити?... Хиба-ж багато з нас на кого прийшло голосувати, як не на вас! Але то яке їхало, таке здибало!...

Дехто (сьміє ся).

Карпович. Ну?... Що вам ще належить ся?... Вже всьо?... То йдіть собі з Богом і голосуйте на кого вам лише подобаєть ся... Тільки тямте одно, що хто не голосує на того, кого назначила найвисша народня репрезентація — той... зрадник свого народа!...

Чорноріз. А ми що — не народ?...

Карпович. Нікчемна рутенська нація!... Чого-ж іще хочете! Ідіть к' чорту, а то я...

Чорноріз. Вступіть ся люди... Ідіть, а то пани вам зараз на голову та на маму... Ходім... (Виходять, кидаючи уривані слова).

Карпович (після того, як вони вийшли). Підла рутенська нація!... Подумайте собі — чи повірив би хто таке! Де-ж се можливе у иншого народа... Аби так кождий, хто тільки схоче, йшов собі самопасом?... Аби кожда мужицька голова мала свій розум і могла керувати ся своїм Богом?...

Де-ж се видане, аби поважив ся хтось із членів партії виступити проти найвисшої своєї власти.

Роговський. Отсе маєте свою куріяльну систему... Ваша найвисша власть — а народ!... Та-ж се небо і земля... А поміж ними обома безмежні простори... безліч орґанізацій місцевих, повітових, окружних, безліч місцевих, повітових окружних орґанїзаторів, голов, секретарів, членів, а по правдї загальне безголове, непорозуміне, незрозуміне себе...

Карпович. Нїби у вас лїпше?... Вас, що правда, менше і ваша партія більше суцїльна.. А по за те, чи не та сама система устрою? А прийде що до чого, кождий робить усьо на свою руку... Нема єдности, нема карности, нема дісціплїни.

Снарський (вбігає. Не може говорити — такий задиханий). Отче парох.. отче... парох... Нещастє...

Карпович. Що такого? Кажіть...

Снарський. Пропав наш... вибір...

Карпович. Сьмійте ся!... Най собі вибирають свого посла! А я таки вийду! Правда... не одноголосно.. але що-ж діяти... Годї плисти попід воду... (Сьміє ся весело).

Снарський. Що?... Ви собі з того не робите нїчого?

Карпович. І ви собі не робіть нїчого. Що кількох мужиків хоче вибрати собі послом мужика Павла Жовтодзюба, чи як там, пане доктор?...

Роговський. Криводзюба...

Карпович. Сьмійте ся з їх глупоти...

Снарський. Але-ж, отче парох... То не мужики... То Поляки...

Карпович і Роговський (разом). Що?...

Снарський. Поляки поставили свого кандидата: Красїцкого.

Карпович (зловив ся за голову). Що?... Красїцкого?... Поляки?...

Роговський. А то пех... Хто то міг припустити...

Карпович. В останній хвилї... Алеж се не може бути.. Се неправда... То хтось вас налякав...

Снарський. Я вам даю слово чести. Вже всї знають... Там стоїть сконсиґнована цїла фаляґа, як один муж...

Карпович Але-ж то пех... Але-ж то нещастє... (Ловить ся руками за голову). Що за біс... що за нужда?... Я не можу позбирати своїх думок... Я не можу отямити ся... Так несподївано, так нежданно... Нї, смерти я надїяв би ся скорше, нїж такого удару...

Роговський. Чекайте, ходїть... побачите...

Карпович. Ходїм, ходїм, справдї... треба побачити на власні очи... Але нї, не можу... Я жду телеґрами про вислїд виборів у тих округах... Не можу йти... Та й лїпше... Най не бачуть мене, най не сьміють ся... най не тїшать ся...

Роговський. Та то ще хто знає... Адже маєте обчисленя...

Карпович. І справдї... і справдї... А то чоловік стратив геть голову... Така дрібничка й відібрала чоловікови силу панованя над собою... Справдї треба обчислити.. (Віддихає глибоко). Ааг... Зараз, десь тут є... Зараз... у першім... Еее!... Чорт його... Нема точного обчисленя... Але зараз... писав Шаранчук... Десь я маю його письмо... Зараз... Ага... ось воно... (Читає). А най тебе громи побють... Ото!...

Снарський. Що-ж він пише?

Карпович (сїдає на крісло). Пропало... всьо пропало...

Роговський. Що-ж пише?

Карпович. Більшість... Поляків і Жидів більшість... В обох округах... Невелика, але більшість...

Снарський. Що-ж хочете... А наш округ може ратувати..

Карпович. Ой поратує...

Снарський. Що ж такого?...

Карпович. Чуєте, що хочуть вибрати свого посла. Роговський, прошу вас, заклинаю тебе, іди, йди... перетягни бодай своїх радикалів... усе зроблю для тебе... Не буде нічого, чого я пожалував би для тебе... Всьо колишнє забуду... всї свої гнїви, всї жалї... Допоможу тобі вийти ся високо... високо.. Тільки, молю тебе, поратуй мене, підтримай мене, не дай звалити ся менї у пропасть...

Роговський. Маю при сьвідку твоє слово.

Карпович. Пане Снарський... Моє сьвященичe слово...

Роговський. Попробую... хоч цїлком не ручу... (Виходить).

Карпович. Адже він не є такий лихий, як я думав...

Снарський. Бог його там знає...

Карпович (глядить крізь вікно). Добре, що хоч не йти ме далеко. Вони он там крутять ся... Видно нїяково їм... Скоти... Масти мудя медом...

Снарський. Але який був ваш рахунок із Поляками?

Карпович. Який? Чистий! Цїлком чистий. При сьому доповняючому виборі вони не кладуть свого, тілько підпирають мене проти Роговського. А при найблизших виборах ми мали подїлити ся мандатами. Четверта курія наша, а пята їх.

Снарський. З біса хитрі!

Карпович. Я вже тепер нікому не вірю. Я не дав би сотика за те, що то вони викликали сю мужицьку хрію... нарочно, аби ослабити мене!

Доки ще мали надію, що наші голоси розділять ся на мене й на Роговського, були спокійні... Але справді! Я вже ані хвилиночки не сумніваю ся, що се їх робота! То без квестії вони се зробили!... Дивіть ся но, пане радникy! Скільки я забезпечував ся на всї сторони, скільки укладав ся, переговорював... а се менї анї на думку не прийшло, що вони можуть зрадити... А зрештою, як могло таке мене непокоїти, коли бачив свою силу!... Пане радникy, як би перед вашим приходом ішло о голову, чи я вийду, я поставив би голову на стіл! Вірте менї...

Снарський. А може то ще всьо „страхи на Ляхи". Числїть.

Карпович. Та як числити! В тих двох повітах треба приняти їх виграну, а в найлїпшім разї рівність голосів. Нї, нї! То нема що числити! Адже ваш повіт забє мене! Хтож тут голосувати ме за мною. Одні москвофіли — і то о стільки, о скільки їх мужики не схочуть прилучити ся до наших.

Снарський. Що ви мовите! Ви числите на москвофілів?

Карпович. Я заключив із ними формальну умову.

Снарський. Алеж я забув вам сказати, що з ними дїєть ся... Вони добивали торгу з Поляками.

Карпович. Глумите ся, пане радникy!

Снарський. Моє чесне слово. Менї бачить ся навіть, що п годили ся вже.. Я то чув, але то знаєте, чоловік у розгарі — не може половити всього, як слїд

Карпович. Сьмійте ся! Се неправда! То вас хтось надув... Ми умовили ся, що тепер вони мене підпирають, а при соймових виборах я їх...

Снарський. О! Маю, маю! Вже здогадав! Як раз така умова станула між ними й Поля-

ками, а в додатку Поляки мають їх підпирати сього року при виборах до повітової ради...

Карпович. Що ви мовите! Неправда!...

Снарський. Хибаж я що? Якеж моє слово! Тепер уже нагадав собі все, як слід! Вони рішучо вже погодили ся... Щось двацять кілька голосів віддають на польського кандидата...

Карпович (опадає в крісло). Га!... Пиши пропало!... Шкода заходів, шкода трудів... всьо викинув у болото... (задумуєть ся глибоко).

Снарський. Ще може Роговський що вдіє...

Карпович (глянув на нього). ?...

Снарський. Одинока, мовлю, надія Роговський...

Карпович. Я вже не маю ніякої надії.

Снарський. Роговський не дурний хлоп! Уміє говорити з мужиками.

Карпович. А хибаж йому не милий наш упадок?...

Снарський. Та й се правда!

Карпович. Знаєте, після сього заводу прийдеть ся плюнути на цілу роботу... Се всьо не варто фунта клоча. Чоловік стараєть ся, їздить, працює... А потім ось що!... Та коби то кінець на тім! Ні — ті пани ґазетники повиписують іще, як то не раз: то ще мало, панове патріоти, робити перед самими виборами — то треба їздити по селах цілий час від вибору до вибору, треба аґітувати, пискувати, трясти ся по фірах і кат його знає, що там іще не повиписують... Добре то вам пани велебні писати у Львові при зеленім столику!... Але прийдіть тут до нас... влізьте сьогодня в мою шкіру...

Снарський. Нема то, як працювати язиком і пером!...

Карпович. То так усюди...

Роговський (входить похнюплений).

Карпович і Снарський (разом). А що?

Роговський. Не знаєте нашого хлопа? Не даром то пословиця говорить: Упертий, як Русин.

Карпович. Щож буде?

Роговський. І чути не хочуть.

Карпович. Я не мовлю? Я не мовлю?... Ні — тут не порадиш!

Снарський (до Роговського). Подумайте собі, пане доктор, який маємо пех! Москвофіли згодили ся підпирати нас за соймовий мандат, а Поляки додали до соймового мандату повітову раду і взяли їх.

Роговський. Що?... Який соймовий мандат?...

Карпович. Ет, говоріть! Який! Не маєте, пане раднику, ліпшої роботи та плетете нісенітниці.

Снарський. Ви-ж не казали мені перед хвилиною?

Карпович. Мало чого я вам не казав!

Роговський. Але я таки цікавий знати. Адже соймових мандатів нема двох. Один тілько з четвертої курії і ви обіцяли мені його.

Карпович. Мало то чоловік не обіцяє! І ви обіцяли мені приставити своїх виборців — а тепер: де вони є?

Роговський. Ви не крутіть! Виборці не з моєї причини відступили. Але те крутійство з мандатами, то ваша рутенська...

Карпович. Тільки без грубостий!

Снарський. Хиба-ж ви, доктор, не політик? Не знаєте, що хто в політиці перехитрить другого, той виграв.

Роговський. Без судейських дотепів.

Снарський. Меценас не може зрозуміти, що можна те, чого не має ся, обіцяти не лише двом, але й десятьом. На одно вийде.

Роговський. Але се рутенська безлична підлота в обдурюваню людий!

Карпович. Не маємо що собі викидати.

Роговський. Я все-ж таки не розумію, як ви сьміли одну й ту саму обіцянку кидати на дві сторонї... Що-ж би ви зробили, як би вийшли, а при виборах до сойму я й Лозовий виступили кандидатами й оба зажадали вашого підпертя на тій основі, що ви обіцяли обом нам?

Карпович. Поперед усього я не вийшов і не вийду.

Роговський. Се підлість — така відповідь! Се рутенство! Некультурне рутенство... Я з вами...

Михась (вбігає). Пане доктор, пане доктор... Ваша панї...

Роговський (крикнув несамовито). Що такого?

Михась. Поїхала кудись.

Роговський (байдужно). Ах, тільки всього... Переїде ся й верне.

Михась. З дітьми поїхала...

Роговський (зловив капелюх). Що?... Брешеш!...

Михась. Слово даю.

Роговський. Куди?.. (опритомнїв). Та що ти говориш... Відки-ж би взяла гроші...

Михась. Гроші?... Я сам ходив по гроші до каси. Післала мене вчера виймити останнїх триста корон... Думав, що для вас...

Роговський (що за час останнїх слів нетерпеливив ся чим раз більше). Виймила?... А правда... Я й забув... Де ж поїхала? Куди поїхала? Коли поїхала?... Чуєш... (Ловить Михася і термосить ним за рамена). Коли? Чуєш...

Михась. Пів десятої — наймичка мовила...

Роговський (пустив Михася, вийняв нервово годинник, глянув на нього і встромив недбало в кишеню. Потім махнув рукою...) До сто чортів із такою роботою... (Пішов поволі, непевною ходою в сторону дверий).

Михась (мовчки поплів ся за ним).

(Заслона спадає.)

1905—1906 рр.

Оповістка.

„Українсько-руська Видавнича Спілка“ видала доси отсї книжки:

В першій серії:

		Ціна в коронові вал.	
1.	**С. Ковалїв.** Дезертир і иньші оповідання	(1·20) 1·60	Кор.
2.	**Іван Франко.** Поеми.	(1·20) 1·60	„
3.	**О. Кобилянська.** Покора і иньші опов.	(1·00) 1·40	„
4.	**Ґю де Мопасан.** Дика панї і иньші оп.	(0 90) 1·30	„
5.	**І. Франко.** Полуйка і ин. борисл. оп.	(1·00) 1·40	„
6.	**Н. Кобринська.** Дух часу і иньші оп.	(1 20) 1·60	„
7.	**Кнут Гансун.** Голод. роман	(1·80) 2·20	„
8.	**Леся Українка.** Думи і мрії. Поезії	(1·20) 1·60	„
9.	**С. Ковалїв.** Громадські промисловцї, оповідання	(1·20) 1·60	„
10.	**У. Шекспір.** Гамлет, принц данський	(1·40) 1·80	„
11.	**Генрик Понтоппідан.** Із хат. Оповід.	(1·00) 1·40	„
12.	**Богдан Лепкий.** З житя. Оповіданя.	(0·80) 1·20	„
13.	**Ґергарт Гауптман.** Візник Геншель	(1·20) 1·60	„
14.	**М. Коцюбинський.** В путах шайтана. Оповіданя	(1·20) 1·60	„
15.	**У. Шекспір.** Приборкана гоструха	(1·00) 1·40	„
16.	**Панас Мирний.** Лихі люди	(1·00) 1·40	„
17.	**В. Короленко.** Судний день	(0·80) 1·20	„
18.	**У. Шекспір.** Макбет	(1·20) 1·60	„
19.	**К. Ґуцков.** Уріель Акоста	(1·00) 1·40	„
20.	**У. Шекспір.** Коріолян	(1·40) 1·80	„
21.	**М. Яцків.** В царстві сатани	(1·20) 1·60	„
22.	**Панас Мирний.** Морозенко.	(0·50) 0·90	„
23.	**Лесь Мартович.** Нечитальник. . . .	(1 20) 1·60	„
24.	**М. Коцюбинський.** По людському .	(1·60) 2·00	„
25.	**В. Оркан.** Скаканий сьвіт, драма . .	(0 60) 1·00	„
26.	**Василь Стефаник.** Дорога, новелї .	(1·20) 1·60	„
27.	**У. Шекспір.** Юлїй Цезар	(1·20) 1·60	„
28	**Л. Толстой.** Відродженє, (3 томи) . .	(3·20) 3·60	„
29	**К. Гавлїчек-Боровский** Вибір поезій	(1·20) 1·60	„
30.	**Ф. Заревич.** Хлопська дитина . . .	(1 40) 1·80	„
31.	**І. Франко.** Коваль Бассім	(1·20) 1·60	„
32.	**У. Шекспір.** Антоній і Клеопатра .	(1·40) 1·80	„
33.	**Е. Тиниченко.** Калевала, фінська епопея	(2·60) 3 00	„
34.	**О. Катренко.** Пан Природа і ин. оповід.	(1·00) 1·40	„
35.	**У. Шекспір.** Багато галасу з нечевля	(1·20) 1·60	„
36.	**Іван Франко.** Сім казок. новелї . .	(1·00) 1·40	„
37.	**С. Воробкевич.** Над Прутом, поезії	(1·20) 1 60	„
38.	**У. Шекспір.** Ромео і Джульєта .	(1·40) 1·80	„
39.	**К. Сроковський.** Оповідання	(1 00) 1·40	„
40.	**А. Кримський.** Пальмове гилля, . .	(1·60) 2·00	„
41.	**О. Кониський.** Молодий вік М. Одинця	(1·60) 2·00	„

42. **Ґю де Мопасан.** Горля і иньші оповід. (0·90) 1·30 Кор.
43. **В Кравченко.** Буденне житє. Оповід. (1·60) 2·00 „
44. **У. Шекспір.** Король Лір . . . . . (1·40) 1·80 „
45. **Д Лукіянович.** За Кадильну, повість (2·60) 3·00 „
46. **Г. Гайне.** Подорож на Гарц . . . . (0·80) 1·20 „
47. **І. Франко.** Захар Беркут . . . . . (1·20) 1·60 „
48. **У. Шекспір.** Міра за міру . . . . . (1·00) 1·40 „
49. **М. Коцюбинський.** Поєдинок і ин. оп. (1·60) 2·00 „
50. **О. Стороженко.** Марко проклятий. ное. (1·00) 1·40 „
51 **С. Ковалїв** Риболови . . . . . (1 60) 2·00 „
52. **Марко Вовчок** Народні оповідання. т. І. (1·60) 2·00 „
53 **П. Мирний.** Серед степів. Оповідання (2·60) 3 00 „
54. **Е. Ярошинська.** Перекиньчики. . . (2 20) 2·60 „
55. **В. Винниченко.** Повісти й оповід. . (2 60) 3·00 „
56. **Л. Мартович.** Хитрий Панько . . . (1·10) 1·50 „
57. **В. Вересаєв.** Записки лікаря . . . . (2·60) 3·00 „
58. **М. Вовчок** Народні оповідання Г. П. (1.60) 2·00 „
59. **М. Ґорький.** Мальва і иньші опов. (2·10) 2·50 „
60. **М. Дерлиця.** Композитор і иньші опов. (1·60) 2·00 „
61. **Ю. Заєр.** Легенди . . . . . (2·00) 2·40 „
62. **А. Чехов.** Змора і инь опов. . . . (2·00) 2 40 „
63. **Н. Кобринська.** Ядзя і Катруся та иньші оповідання . . . . . (1·40) 1·80 „
64. **Д. Лукіянович.** Від кривди, повість (1·60) 2 00 „
65. **А. Чайковський.** Оповідання . . . . (1·60) 2 00 „
66. **Марко Вовчок.** Народні оповід. т. III. (3·40) 3·80 „
67—68. **І. Левицький.** Хмари . . . . . (4·40) 4·80 „
69—70. **Е. Золя.** Жерміналь . . . . . (5·60) 6 00 „
71. **О. Маковей.** Оповідання . . . . . (2·60) 3·00 „
72. **І. Франко.** На лоні природи . . . . (3 20) 3·60 „
73. **Кар. Кавцкі.** Народність і її початки (0·60) 1·00 „
74. **Фр. Енґельс.** Людвік Фаєрбах . . . (0·50) 0·90 „
75. **Фр. Енґельс.** Початки родини. . . (1·50) 1·90 „
76. **Ш Сеньобо.** Австрия в XIX столїтю (0·80) 1·20 „
77. **В. Будзиновський.** Хлопська посілість (2·00) 2·40 „
78 **К. Флямаріон.** Про небо . . . . . (2 00) 2·40 „
79 **М. Драгоманів.** Переписка (вичерпано) . . 1·80 „
80. **С. Степняк.** Підземна Росія . . . . (3 00) 3·40 „
81. **Адріян.** Аґрар. процес у Добростанах (1·00) 1 40 „
82. **І. Теп.** Фільософія штуки . . . . . (1·00) 1·40 „
83 **Дж. Інґрем.** Історія політ. економії (3 60) 4 00 „
84 **Е. Ферріер.** Дарвінізм. . . . . (1·30) 1·70 „
85. **Й. Конрад.** Національна економія . (1·90) 2·30 „
86. **В. Стефаник.** Моє слово. оповідання . (3·60) 4·00 „
87. **Ж. Масперо.** Старинна історія східних народів т І. . . . . (2·40) 2·80 „
88 **М. Коцюбинський.** У тріщиний сьвіт . (1·60) 2·00 „
89. **М. Карєєв.** Фільософія культурної й соціяльної історії XIX ст. . . . . (2·40) 2 80 „
90. **О. Кобилянська.** До сьвіта. Новелі і н. (2·40) 2·80 „
91. **О. Авдикович.** Мон популярність . . (2·20) 2·60 „

92. **Е. Фрас.** Нарис ґеольоґії. . . . . (1·20) 1·60 Кор.
93. **Б. Лепкий.** Кара та иньші оповідання (2·00) 2·40 „
94 - 95. **П. Стороженко.** Історія західно-европейських літератур до кінця XVIII ст . (4·00) 4·40 „
96. **Ґ. Байрон.** Чайльд Гарольд . . . . (1·40) 1 80 „
97. **М. Драгоманів.** Шевченко, українофіли й соціялізм . . . . . (1·60) 2 00 „
98. **Марк Твайн.** Том Сойр . . . . . (2·60) 3·— „
99—100. **Е. Шірер.** Політична історія Нал. (3·10) 3·50 „
101. **І. Франко.** Місія. Чума. Казки і сатиря (2.40) 2·80 „
102. **З. Ґінтер.** Історія ґеоґр. відкрить у XV—XVI ст. . . . . (1·80) 2.20 „
103. **Л. Толстой.** Козаки . . . . . (2 00) 2·40 „
104—105. **М. Драгоманов.** Листи до Ів. Франка і инших, т. I . . . . . (3.00) 3 40 „
106. **В. Самійленко.** Україні . . . . . (1·60) 2 00 „
107. **Др. А. Форель.** Гіґієна нервового і духового житя. . . . . (2·00) 2·40 „
108. **І. Франко.** Мавіпулянтка . . . . . (2.00) 2·40 „

Книжки під чч. 73—85 друковані в давній другій серії (Науковій Бібліотеці). Ціни в скобках подані за брошуровані примірники.

Крім того можна набувати в Видавничій Спілці отсї видані окремо, або набуті твори:

1. **АКОРДИ,** антольоґія української поезії від смерти Шевченка до найновійших часів під ред. д-ра Ів. **Франка,** з ілюстраціями Ю. **Панкевича.** люксусове видане. по ціні 6, 7.50, 8. 8·50 і . . . . . 10·— Кор.
2. **Б. Забіла.** Пісні крізь сльози . . . 0.80 „
3. **А. Кримський.** Андрій Лаговський. повість . . . . . 3·00 „
4. **М. Яцків:** Огні горять . . . . . 2·50 „
5. **Петербурська Академія Наук** у справі звесеня заборони українського слова . . . . . 0 60 „
6. **О. Вишневський.** На переломі . . . 1·20 „
7. **С. Томашівський.** Володимир Антонович. . . . . 1 00 „
8. **Задачі статистичного досліду австрійської України** . . . . . 0·30 „

Всі видання Видавничої Спілки продає й висилає також Книгарня Наукового Товариства імени Шевченка у Львові, ул. Театральна ч. 1 (до Росії висилає по ціні коло 45 коп. за одну корону).

UNIVERSITY OF TORONTO
JUL 5 1983

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY